

Neden Kardeşim Hüsnü

Yorgo Andreadis

MARENOSTRUM

Yorgo Andreadis, 1936 yılında, Selanik'in muhacir barakalarından oluşan Kalamaria mahallesinde doğdu. Ailesi Gürcistan'daki Batum'dan 1930 yılında Yunanistan'a göç etmişti. Babası Kyriakos Andreadis, Pontus Ulusal Meclisi üyesiydi. Bu ailenin yaşadığı ikinci göç olayı idi. İlk göç, 1880 yılında Batum'a gidişleriydi. Fullbright bursu ile Selanik'teki "Anadolu Koleji"ni bitirdi. Bu Kolej, tarihi "Merzifon Koleji"nin devamıydı. Almanya'daki Freiburg Üniversitesinde İktisat okudu. Karadeniz bölgesinin kültür ve tarihine ilişkin ondan fazla kitap yazdı. Hem Türkiye hem de Yunanistan'da kültürel faaliyetlerle yakından bağ kurdu. 1960'tan bu yana Karadeniz bölgesinin 40'dan çok kez ziyaret etti ve iyi bağlar geliştirdi. "Tamama" adlı kitabı 1993 yılında Abdi İpekçi Edebiyat Ödülü aldı. Türkiye ile Yunanistan arasındaki netameli konulardan birini ve son derece çarpıcı insanlık dramlarını ele almasına karşın, kitabı insanlığı ve dostluğu yücelten mesajlar veriyordu. Yazarın temel kaygısı, uluslar arasında barış ve dostluğun mümkün olduğu mesajının kuvvetle vurgulamaktı. Yeter ki insanlar insanlıklarını unutmasın, ırkına, dinine ya da rengine bakmaksızın, yanındaki halkın yardımına koşabilsin. "Tamama" (1993) yazarın kendi çevirisiyle İngilizce (1993) ve Almanca (1994) olarak da yayınlandı. 1996 yılında ise, Tamama'nın Türkçe çevirisi yayınevimiz tarafından okurlara sunuldu.

Yazarın çalışmalarından bazı örnekler ise şunlardır:

Pontus Kültürü, 1960;

Klostoi (Dönme Hristiyanlar), 1993;

Mitostan Eksodüse, Pontus Rumlarının Tarihi, 1994.

BELGE YAYINLARI
Marenostrum Dizisi

NEDEN KARDEŞİM HÜSNÜ
Yorgo Andreadis, 1992

Yazarın Adresi:
Andreadis Georgios
Rizuntos Street St.
551 31 Kalamaria
Greece

Bu kitabın telif geliri
Tonya Lisesine bırakılmıştır

Baskı: Gülen Ofset
Kapak Düzeni: Zehra Şenoğuz
Kapak Baskı: Orhan Ofset
Cilt: Güven Mücellithanesi

BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK
Divanyolu Caddesi Binbirdirek İşhanı 15 /1
Sultanahmet - İSTANBUL
Tel-Fax: 212 517 44 53

Yorgo Andreadis

**NEDEN
KARDEŞİM
HÜSNÜ**

Çeviren: Gülden Tuygan

MARENOSTRUM

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ

306036

Γιατί αδελφέ Χουσνί;

PA3671 .A556

METU LIBRARY

Neden kardeşim Hüsnü / çev. Gülden Tuysan

0020156735

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΑΔΕΛΦΩΝ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗ Α.Ε.
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1994

*Bu kitap sevgili torunum
Seyran Filiz'e ithaf olunmuştur.
Böylelikle öteki dedesini daha
yakından tanıyacaktır.
Bu kitap sadece benim kişisel deneyimlerime
ve Karadeniz bölgesi ile olan ilişkilerime
dayanmaktadır.*

50 yıldan fazla bir süredir bilmediğiniz bir erkek kardeşiniz olması mümkün mü? Yaşamım süresince pek çok garip şey geldi başıma. Bu ise en garip olanıydı. Umarım bu, karşılaştığım tüm sürprizlerin en sonuncusudur.

Babam 1965'te 80 yaşında öldü. Bana bu erkek kardeşten hiç bahsetmedi. Annem ise 1984'te 83 yaşında öldü. O da bu konuda tek sözcük olsun söylememişti.

Annemle babam, aileleri, çocuklarıyla birlikte Gürcistan'daki Batum kentine yerleşmiş, özünde tutucu insanlardı. Babam Kyriakos, orada doğmuştu. Onun ana-babası yani büyükbabamla babaannem gizli Hristiyan olup, Karadeniz'in Türk kesiminden Batum'a gelmişlerdi.

1856 yılında Sultan bir Hattı Hümayun yayınlayıp onlara peçelerini açma hakkını verdi. Onlar da açıldılar. Kanun onların lehineydi. Ama hangi kanun. Onlar iki yüz yıl boyunca Müslüman olarak yaşadılarsa da gizliden gizliye, Hristiyanlardan daha fanatik Hristiyan haline gelmişlerdi. Şimdi ise kendilerini açarak, kellelerini kaybedebilirlerdi. Evet, Sultan kendilerine bu hakkı vermişti ama O, çok uzakta, İstanbul'da, onlar ise kilometrelerce ötede, Doğu'da idiler. Yörelerindeki ağa buna ne diyecekti? Hoca ve gerçek Müslüman komşuları ne diyecekti? İslam'dan vazgeçerek işledikleri günah ölümcüldü. İşte bu nedenle, her yeni

çift, evlendikten sonra, kendi köylerini terkederek, kendileriyle aynı dini paylaşan yabancı ulusların arasında özgürce yaşamak üzere Kafkasya'ya ve Rusya'ya göçetti.

Trabzon yakınında küçük lbir köy olan Zilmera (Subaşı)'dan Yorgancı Hristos, büyükannem Afroditi ile evlendi. Afroditi, Krum mahallesi Varenu köyünde doğmuştu. Burası, Gümüşhane yakınındaki Yağlıdere'nin yukarı bölümünde yer alan çok sayıda gizli Hristiyan köyünden ibaret karma bir bölgeydi. Yeni evli çift, gerçek Müslüman komşularının öfkeli bakışlarından ırak olmak için Batum'a gitti. Büyükbabam Hristos Kefalidis (Başoğlu) diye çağırılırdı. Batum'a vardıktan sonra, herhangi bir riske karşı adını Andreadis olarak değiştirdi. Kim bilebilir ki? Rusya ve Türkiye arasındaki çarpışmalar ve savaşlar çok sık ol-maktaydı ve Batum, Türkiye'den yalnızca 20 km. uzaklıktaydı. Türk ordusu bir gün Batum'a girse, bu İslam hainlerinin, bu gavur çiftinin sonu ne olurdu? Böylece babam ve kardeşleri Batum'da doğup büyüdüler. İki kardeştiler.

Yıllar geçti, derken büyük bir deprem tüm Karadeniz'i yerinden oynattı. Hristiyanlar, Karadeniz'in Türk kesimini terketmek zorunda kaldı. Karar böyleydi. İlticacılardan oluşan kalabalıklar, Rusya'ya, ardından da Yunanistan'a gidecek gemilere binmek için sahile doluşuyorlardı.

Annemin ailesi Gümüşhane'den Batum'a geldi. Batum'da, Kyriakos, annem Domna ile evlendi ve üç çocukları oldu. İki erkek, bir kız. Size şimdi anlattıklarım olduğu sırada, ben kendim yoktum. O sırada doğmamıştım. Tüm bunları daha sonraları duydum. Tüm bu öyküleri binlerce defa dinledim. Neyse, 1930'da Batum'u da terketmek zorunda bırakıldılar ve Yunanistan'a mülteci olarak gittiler. Hükümet onları, Selanik dışındaki Kalamaria'da bir mülteci mahallesinin kışlasına attı. Ben de sonraları orada, 1936'da doğdum.

Üç yıl önce 1933'te bir başka çocuk daha doğmuştu. Bu, Ahmet ile Nazire'nin son çocuğuydu. İki erkek ve iki kız çocukları vardı zaten, şimdi ise beşinci bir çocuk katılmıştı aileye. Çocuğa Hüsnü adı koyuldu, Yakçıkur köyünde doğmuştu.

Haritanızda boşuna o köyü bulmaya çalışmayın. Bulamazsınız. Eğer Karadeniz haritasını açarsanız, Trabzon'un biraz soluna bakın. Hüsnü'nün nerede doğduğunu bulmanıza yardımcı olacak bir işaret bulacaksınız orada. Eğer haritanız Türkçe ise, TONYA adında bir yer farkedeceksiniz. Haritanız Grekçe ise, aynı yeri THOANIA adıyla görürsünüz. Tonya, dağınık bir köyler topluluğu olup, bu köylerden birinin adı YAKÇIKUR'dur.

Küçük bir çocukken, Tonya ile olan tek bağlantım, halkımız söylerken duyduğum Pontus dilinde bir Tonya şarkısıydı.

*"Ben bir Tonyalı gencim
Tonya'dan gelirim
Pistol belimde
Kızınızı alacağım
Kanım aksa da
Geri dönmeyeceğim"*

*"Τόνναλης παιδάς είμαι
απὴν Τόννα έρχομαι
το πιστόφ σα μέσαι έν
σὴν κουτσής εσκέρχομαι
Το αίμαμ θα ξύεται
εγώ οτίς κι κλώσκειμαι"*

(Not: Bu parçanın aynı melodiye sahip Türkçesi de var.)

Büyürken, tarihsel köklerimizin farkına vardım ve Tonya nedir, bu Tonyalı insanlar kimlerdir sorularını sordum kendime birçok kez.

Mülteci mahallemiz Kalamaria'da, Karadeniz'in değişik bölgelerinden gelen Pontuslularla karşılaştım. Giresun'dan, Ordu'dan, Kafkasya'dan insanlar da vardı. Hemen hemen her Pontus köyü Kalameria'da temsil edilmişti. Ama hiç TONYALI olana rastlamadım. Bu da beni, çocukluğumdan beri doğal bir alışkanlığım olduğundan, tarihimizi araştırmaya itti. Yanıtı, büyü-

kannem Afroditi'den aldım. O, benim için tarihi Ksenofon gibiydi. Köklerimiz hakkında bugün ne biliyorsam, bu kadından duydum. Büyükannemin bana anlattığı gibi, Tonya'daki bu insanlar değişmiş, Müslüman olmuşlardı, ama ne tür bir Müslümanlıktı bu? Gerçek Müslümandan daha fanatiktiler. Kendi halkımız bile, büyükannemin dediği gibi, Müslüman oldu ancak bizler, gizliden gizliye Hıristiyan kaldık, ama ne tür Hıristiyan? Hiçbir Hıristiyan bizim kadar dindar değildi, tüm geleneklerimizi ve bayramlarımızı ayakta tuttuk. Büyükannem Afroditi'nin gururla söylediği gibi, eşi benzeri olmayan Hıristiyanlardık. Ancak bu Tonyalılar, oldukça fanatik Müslümanlardı ve çoğu Hıristiyan köylerinin başına bela kesilmiş ve bölgemizde bir sorun ya da savaş patlak verdiğinde Hıristiyanlara sorun çıkartmışlar.

Bu öyküleri duyan benim gibi küçük bir çocuğun hayalinde başka ne gibi bir sonuç doğabilirdi ki? Bana göre Tonyalılar, her Hıristiyanı doğramaya hazır, bıçaklar ve silahlar kuşanmış yabani insanlardı. Onlardan nefret ediyordum. Onlar şeytandı. Daha sonraları yaşıma biraz büyüdüğünde, tesadüfen ansiklopedide, Tonya'nın Trabzon'un güney-batısında dağlık bir alan olduğunu, burada yerel Rumca (Bizans grekçesi) konuşan Müslümanların oturduğunu öğrendim.

Thonia sözcüğü, eski Yunanca'da ÇAKAL anlamına gelen THOS sözcüğünden gelmektedir. Bu da, bölgenin çakalların yaşadığı bölge olarak eski zamanlardan beri bilindiği sonucunu vermektedir. Belki de, bölge insanının bu denli belalı olmasının nedeni budur. Ama şimdi, kim aldırıyor ki? Kendi halkımız uzaklara gitti. Bırakalım, bugün Karadeniz'de yaşayanlar yaşamlarını Tonya'nın bu belalı halkıyla paylaşsın.

Ancak Tonya şarkısı çok hoştu, onu seviyordum. Ne zaman bir kemençeci bu şarkıyı söylemeye başlasa, onu coşkuyla dinlerdim. Hem sözlerini hem de melodisini! Çocukluğumda, hatırlar

Hüsnü Paşaoğlu

lıyorum da, ne zaman büyük bir heyecanla kemençeciye beklemsem, o sırada bu şarkıyı söylemeye başlardı. Küçük bir çocuk olduğumdan ve kabalık olacağından, o yıllarda ondan bu şarkıyı söylemesini istemek imkansızdı.

Bir kemençeci Tonya şarkısını söylemeksizin müziğini bitirirse, ondan nefret eder, onun iyi bir kemençeci olmadığını düşünürdüm. Her kim Tonya şarkısını söylerse, o benim için en iyi şarkıcıydı. Hele bir de sesi iyiye, benim için iyinin de iyisiydi. O en iyi kemençeciye. Bilir misiniz ki, o günlerde bile bir sanatçıyla ilgili görüşüm bu şarkıyı söyleyip söylememesine bağlıydı. Bir ya da iki kez, o şarkının hem Rumca hem de Türkçe söylendiğini duymuştum. Ee, bu da en harikasıydı!

Bu şarkıyla ilgili düşüncemin yanlış mı yansız mı olduğunu bulmaya çalışıyordum. Bu şarkıyı dinleyenlerin düşüncelerini

sormaya korkuyorum. Şarkının güzelliği konusunda hemfikirlerse, görüşümün doğruluğundan kuşum kalmayacak. Eğer beğenmedilerse, ya da coşku duymuyorlarsa, onların bir fikri olmadığını söyleyecek aldırmayacağım. Bu da, öyle ya da böyle şarkının bende, en iyi melodi olarak kalması demek. Ama, hiçbir olumsuz görüşü kabul etmeyeceksem, niye onlara soruyorum öyleyse?

En yansız kişi bile, bu tür bir yanlılıktan kaçınamaz. Kendini yalnız hissetmemek için, kendisine yakın düşüncede insanlar arar. Benzer düşüncede kişileri bulduğundaysa, mutlu olur ve kendi yansızlığı konusunda güven duyar.

Bana da öyle oldu. Bu öykümde, yansız olmaya çalışacağım. Benim fikirlerimi paylaşanlar için başarılı sayılacağım, paylaşmayanlar için ise yanlı bir insan olacağım. Ama umudum, her iki tarafı da düşündürebilmek. Günümüzde ortak-halklarımızı düşündürebilmek bir başarı. Her gün maruz kaldığımız bombardıman, düşünmeye pek zaman bırakmamakta.

Hüsnü, 1933 yılında Yakçıkur'da doğduğunda, Hristiyanların bölgeyi terketmelerinin üzerinden on yıl geçmişti. Gerçi, onun köyünde daha önce Hristiyanlar yoktu. Tüm Tonya bölgesi gibi, tam bir Müslüman köyüydü Yakçıkur. Ama aynı bölgede garip bir şey olmaktaydı. Tonya köylerinin pek çoğunda, insanlar evlerinde Rumca (Bizans lehçesi) konuşmaktaydı ve köyün yaşlı kadınları Türkçeyi bilmezlikten geliyordu. Küçük Hüsnü, bu farkın ayırdında değildi. Ama 6 yaşına geldiğinde, bu soruyla yüzyüze geldi. Okula gitmek zorunda idi.

Tonyalı köylüler okula pek saygı duymuyorlardı. Hem geniş aileler, hem de çoğu çocuk! Temel problem yaşamı sürdürebilmekti. Sığırlardan et, süt ve yağ elde ederek ekmeklerini kazanmak için toprakla çalışmak zorundaydılar. O yıllarda, bu basit insanlar için okul bir lükstü. Ancak orada bile değişme olmaktaydı. Okuyabilmek, sayı sayabilmek için çocuklar en azından

bir süre okula gitmek zorunda kaldılar. Böylece küçük Hüsni, zorla ya da değil, en yakın ilkokula gitmek durumunda kaldı. Okula zevkle gittiğini sanmıyorum. Yıllar sonra bana söylediği gibi, okula gitmeyi hiç istemeden kabul etmişti. Kabul etmişti çünkü annesinden korkuyordu. ‘Yoksa beni dövebilirdi’ demişti.

Aynı öğleden sonra okuldan ağlayarak dönmüştü ve okula bir daha gitmek istememişti. Nedeni öğretmeniydi. Hüsni’nün pantolonu elde yapılma yerel biçimliydi. Zipka deniliyordu. En kötüsü de, öğretmenin konuştuğu dili anlamamasıydı. Öğretmenin yüzü, o dönem öğretmenlerinin hepsinde olduğu gibi öfke doluydu. Küçük Hüsni’ye Türkçe konuşamadığı için vurmıştu, zipka-pantolonuyla alay etmişti. Bir hafta boyunca, Hüsni, okula gitmemeyi başardı. Böylece hem okuldan hem de “kötü” öğretmeninden uzak kalmıştı. Babası öğretmenle konuştu ve sonunda Hüsni tekrar okula gitmeye ikna edildi. Öğretmen, yumuşamıştı biraz. Hüsni’ye daha bir anlayış ve dikkatle yaklaştı. Hüsni, bu şekilde ilk yıllarını Tonya’daki okulda geçirdi. Bana da anlattığı gibi, okul dönemi iyi izlenimlerle, anılarla geçmiştir.

Yakçıkur, birkaç evden ibaret bir köydü. Evler birbirinden oldukça uzaktaydı. Bu yerleşim tarzı, Karadeniz köylerinde bir alettir. Yeşil bölgede geniş alanlara yayılmış köyler. Bu köyler, burada Akdeniz’deki köylerimize pek benzemez. Yeşil rengin zenginliği ve yüksek dağlarla yoğunlaşan, kendilerine özgü bir güzelliği vardır. Hüsni’nün doğduğu evden ikiyüz metre kadar ilerde, komşuları Karakaş’ın evi vardı. Karakaş onların en yakın komşusuydu. Diğer evler çok daha uzaktaydı. Peki ben bunları nereden biliyorum ve onları nerede gördüm?

Her şey bir Kasım öğleden sonrası başladı! Puslu, soğuk bir öğleden sonraydı. Şans eseri hava karlı ya da yağmurlu değildi. Arkadaşım Yotis, beni çağırıp, o öğleden sonra Gumenissa’ya gideceğini söyledi. Kendisi Gumenissa’da yerel bir lisenin mü-

dürüydü. Cumartesi olmasına karşın, okuldaki görevinden izinliydi. Meslektaşlarından biri olan, öğretmen Dimitri'nin Trabzon'dan bir ziyaretçisi olduğundan, oraya gitmek istemişti. Her ikisi geçen yaz Trabzon'da iken, şimdi Dimitri'ye gelmiş olan bu ziyaretçi tarafından büyükbir konukseverlik görmüşlerdi.

Trabzonlu bu ziyaretçiyle tanışmak Yotis ve benim için büyük bir şanstı. Orada olup biten her şeyle ve şimdi orada yaşayanlarla daima ilgileniyorduk. Orası bizim ana babalarımızın geldiği bölgeydi. Dimitri, konuk ile ilgili bir kaç güzel söz söyledi. Bize adını da söyledi ama adı bize yabancıydı ve Yotis nasıl söylendiğini unutmuştu.

Ne zaman Karadeniz'i, özellikle de Trabzon'u ziyaret etsem, bu basit insanlar konukseverlikleriyle bizi minnettar kılmışlardı. Şimdi bu konukla tanışmak şansını tepemezdim, kaldı ki çok az insanın Karadeniz'den buraya gelip bizi ziyaret etme imkânı vardı.

Böylece Yotis ve ben, o soğuk Kasım öğleden sonrasına rağmen Gumenissa'ya Dimitri'nin evine gittik. Birkaç insan daha vardı orada. Trabzon'dan gelen konuk için oraya gelen arkadaşlar ve tanıdıklardı bunlar. Aynı yaz döneminde Trabzon'da karşılaşmış olduklarından, bazıları onu tanıyorlardı. İşte onu tanıyanlar, karakteri ve konukseverliğinden kesin bir saygıyla bahsediyorlardı. Tüm bunlar şüphesiz ilgimizi artırdı. Şimdi bu insanla tanışmayı daha fazla istiyorduk. O sırada, Türkiye'den arabayla gelmiş olduğundan, yemek sonrası yorgun düşen konuk dinlenmekteydi. Ah, evet Yotis'in hazırlamakta güçlük çektiği adını da öğrendik konuğun. Hüsnü idi adı.

Tüm dostlar ve birbirlerini tanımayan bu insanlar, o yaz Karadeniz'e yaptıkları gezi anılarını ve bazı olayları konuşurlarken, kapı açıldı ve hepimizin beklediği konuk odaya girdi. Hüsnü bir süre kapıda durdu, hepimize şöyle bir göz attı ve oturmak için bir iskemle çekti. Oturduktan sonra, bir kez daha hepimizi ince-

den inceye, sanki her birimizin bir resmini çekmek istermişcesine inceledi. Benim ve Yotis'in tam karşısındaydı. O bana, ben ona bakıyorduk. Diğerleri resmin dışına çıkmıştı. Sanki birbirimizi tanıyorduk. O an, sanki geçmişle şimdiki zaman buluşmuştu.

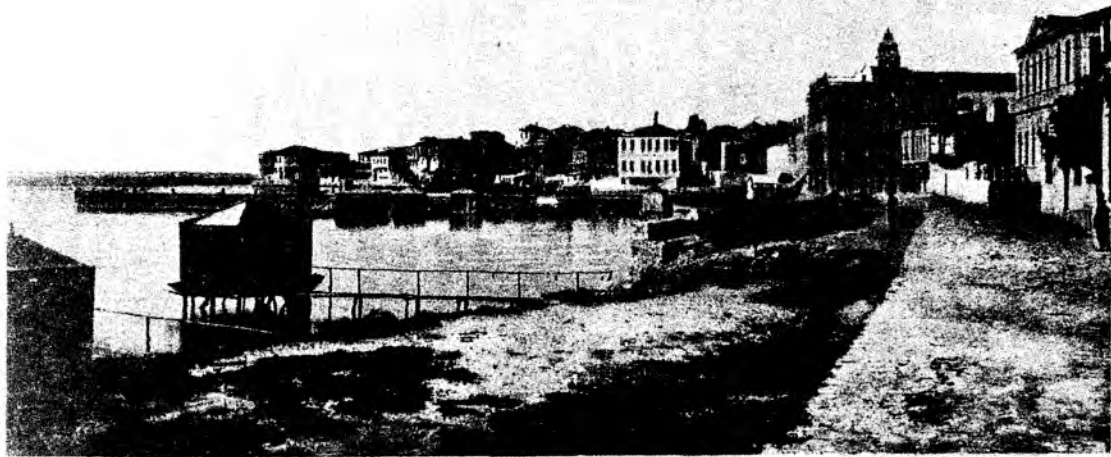
Yalnızca bir tanışmayla, o yeni arkadaşınızın sizin ruhunuza hitap ettiği ya da size karşı durduğu izlenimine kapıldığınız oldu mu hiç? O an, bu benim başıma geldi. Bu garip duygu, daha sonraları Hüsnu'den duyduğum kadarıyla, onun da başına gelmiş. Hatırladığım kadarıyla, yalnızca bir saat kadar önce birbirimizle karşılaştığımız halde birbirimizi uzun yıllardır tanıyormuşuz gibi bir hisse kapıldığını söylemişti bana. Basit bir ziyaret olağanüstü bir hal almıştı. Hüsnu kardeşi olan beni, ben de Hüsnu kardeşimi tanımıştık. Birbirimizi bulmuştuk.

Daha sonraları ikimiz için de heyecanlı bir dönem başladı. Hüsnu, yapılması gereken şeyleri hazırladı. En önemli şey de, aynı heyecanı bana geçirmiş olmasıydı. Onun sevgi ve tutkuyla yerine getirdiği programlarını hazırlayarak onunla yarıştım. Olabildiğince sık karşılaşmak zorundaydık. Değerlendirilmemiş fırsat kalmamalıydı. İstanbul ve Selanik arasındaki mesafe sıfıra inmişti. Yıllar, ilk karşılaşmamızı kovaladı.

Tüm çabalarında, olağanüstü bir direnç vardı. Her şey başarılı olmak zorundaydı. İstanbul'u sürekli ziyaret etmek zorunda kaldık. Oraya gitmemize neden olabilecek her türlü olası kanıtı buldu.

Gitmemizin olanaksız olduğu durumlarda, kendisi bize geliyordu. Geçen yılları yeniden kazanmak için açıklanamaz bir çöküşü vardı.

"Yorgo" derdi, "Sen kardeşim olarak kalbimdesin ve birbirimize rastlamamız Tanrının bir armağanı bana göre." Acısı, yaşamımızın geri kalanını, kaybettiğimiz yılları bize geri kazandırmaya yetmeyeceği konusundaki kuşkusuydu. Birbirimizi bulma

Vue de San Stephano.

Aghios Stefanos / Yeşilköy

daki o büyük şansımız onu korkutuyordu. Onun bu korkusu, bana eski Yunan tragedyalarını anımsattı. “Kader tanrıları, eğer talihleri çok fazla gülmüşse, o insanları kıskanır ve sonunda başlarına dert açar.” Ne zaman gelecekle ilgili bu endişesini açıklasa, gülerdim, çünkü kısmet gibi şeylere inanmazdım. Telefonla her gün birbirimizi arıyorduk. Bizi İstanbul’a davet etti ve yeni yılı birlikte geçirdik. Hüsni’yü tanıyan herkes, onun davetinden nasıl kaçılabilceğini söyleyebilirdi. Öte yandan İstanbul’a gitmek bizim arzumuz ve dileğimizdi.

Yeni yıl yortusu ile ilgili davetini kabul ettiğimizde, bir çocuk gibi sevinmişti. Şimdi telefonlarımız günde iki kez çalışıyordu. Bir kez sabah, bir kez de öğleden sonraları. Bana nasıl yolculuk edeceğini açıklıyor ve İstanbul’a giderken Büyükçekmece’yi geçmemeye özen göstermemi söylüyordu. “Dikkat et” derdi, “Büyükçekmece, İstanbul’dan 35 km. daha önce.” “E, Hüsni, İstanbul’a o kadar çok geldim ki Büyükçekmece’nin nerede olduğunu biliyorum herhalde. Meraklanma” derdim ben de.

Bir başka kez telefonda yine, “Yorgo, Büyükçekmece, Silivri’den sonra. Silivri’yi geçer geçmez yavaşla ve dikkatini topla. Büyükçekmece levhasını görünce otobandan ayrılacaksın” dediğinde “Of, Hüsni, dert etme, ben nasıl geleceğimi biliyorum” olmuştu yanıtlım. Ama vazgeçmek bilmiyordu. Diğer bir gün yine, Büyükçekmece’den önce, solumda bir çimento fabrikası göreceğimi, onun yanından Büyükçekmece’ye gireceğini söylemek için açtı telefonu. Onun bu sebatı karşısında yılmış olarak, hiç yanlış yapmayacağımı, İstanbul’a giderken kasabasını geçmeyeceğimi yineledim.

● Sonunda gitme zamanı geldi de telefonlar son buldu. Sürekli düşündüğü şeyi bir hata yapıp yolumu kaybedeceğimdi. İşin aslı, benim Türkiye’ye defalarca gelmiş olmamın huzursuz kardeşim Hüsni için bir garanti olmamasıydı. Daha sonraları Trabzon’da arkadaşı Remzi’den Hüsni’nün bir lakabı olduğunu duydum, bu

• Souvenir de Rodosto

Rue des Consuls

Dear
 We shall start from here at 40 this
 evening. Am seeing at Halki. This
 Edition: Carlo Rodosto

Rodostos / Tekirdağ

Hüsnü'ye son derece uygun bir lakaptı. Ama aceleci olmamalıyım. Trabzon'da olduğumuz dönemi anlatırken bu lakabın da sırası gelecek. Neyse, daha sonra kızımdan, biz yola çıkmak üzere ayrıldıktan hemen sonra Hüsnü'nün telefonla aradığını öğrendim. Dikkatli olmamızı bir kez daha söylemek, yola çıktığımızdan emin olmak ve ne zaman ayrıldığımızı öğrenmek istemiş. İşte Hüsnü buydu!

Yola sabah çok erken çıktık. Karım Kuka, ben, Yotis ve karısı Athina. Yolculuğumuz havanın da güneşli olmasıyla çok güzel başladı. Konuşarak, şakalaşarak, Türkiye-İpsala'ya dek zamanın nasıl geçtiğini anlamadık.

Gümrükten geçtik, artık önümüzde İstanbul'a dümdüz uzanan yol kalmıştı. Marmara kıyılarına yaklaşırken, en rahat ziyaretçiyi bile alt üst eden, yanyana konserve gibi binalardan oluşan o berbat görüntü çıkmıştı karşımıza. Bu görüntü, tüm doğuda aynı muhtemelen. Doğudaki yollarda yalnızca doğaya bakarak yolculuk eden kişi, duygusal açıdan fakir ve şanssız bir insandır. Pek çok açıdan zenginlik olduğu kadar, yoksulluk da vardır. Çocukluğumdan beri tarihe ve coğrafyaya ilgim vardır. Hep araştırır, hep daha fazlasını öğrenmek isterdim. Hüsnü benden de beterdi.

O daha da derin araştırırdı. Yabancı bir bölgeden geçerken, o bölgenin tarihini, tarihteki adını bilmemenin büyük bir yoksulluk olduğunu düşünmüşümdür. Bu gerçeği görmezlikten gelerek tarihi yerlerden geçip giden insan çok zavallı olmalı. Bilinmeyen yerlerde yolculuk yapmak ona acı vermeli. Her yerin bir adı, kendine özgü tarihi varken, insan nasıl yorulabilir ki?

Bakın, sağdaki levha Şarköy yönünü göstermekte. Ne mi olacak? Ama M.Ö. 6. yy'da Sakız adasından gelen halkın, yeni vatanlarını kurarak Peristotis adını verdiği yer burası. Lozan Barış Anlaşması uyarınca halkların değişimi sırasında, Peristotis'de 1000 Hristiyan yaşamaktaydı. Peristotis'in biraz daha doğusu, 3000 Hristiyan yerlisiyle, eski Iraklitsa'dır. Tüm bölge üzümli

Heraklia / Marmara Ereğlisi, Limandaki depolar

ve şarap üretimiyle tanınmaktaydı. Yerli halkı, değişim nedeniy-
le terkez orlandı ve buraya, çoğunluğu Bulgaristan'dan Müslü-
man mülteciler geldi. Bu yeni insanlar bağcılık ve şarap üretimi-
ne boşverdiler. Asmaları evlerinde yakmak üzere yok ettiler, ve-
ya elde edilen üzümü buğdayla değiştirdiler. Böylece 2500 yıl
sonra, Sakız adasından gelen göçmenlerce dikilen asmalar yok
edilmiş oldu.

İşte şimdi deniz kıyısındayız, denizle yan yana yolculuk edi-
yoruz. Yolculuğumuz artık daha zevkli. Deniz ve minik koylar
gözlerimizi okşuyor. Tekirdağ'a, bölgenin en büyük kentine giri-
yoruz. Kocaman limanıyla Tekirdağ'ı bilir misiniz? Orası eski
Redestos'dur. Eski dönemlerde adı Visanthi imiş. M.Ö. 6. yy'da
Sakız'dan gelenlerce kurulmuş o da. Şimdiki adı Tekirdağ, daha
önceleri de Tekfurdağ olarak biliniyordu.

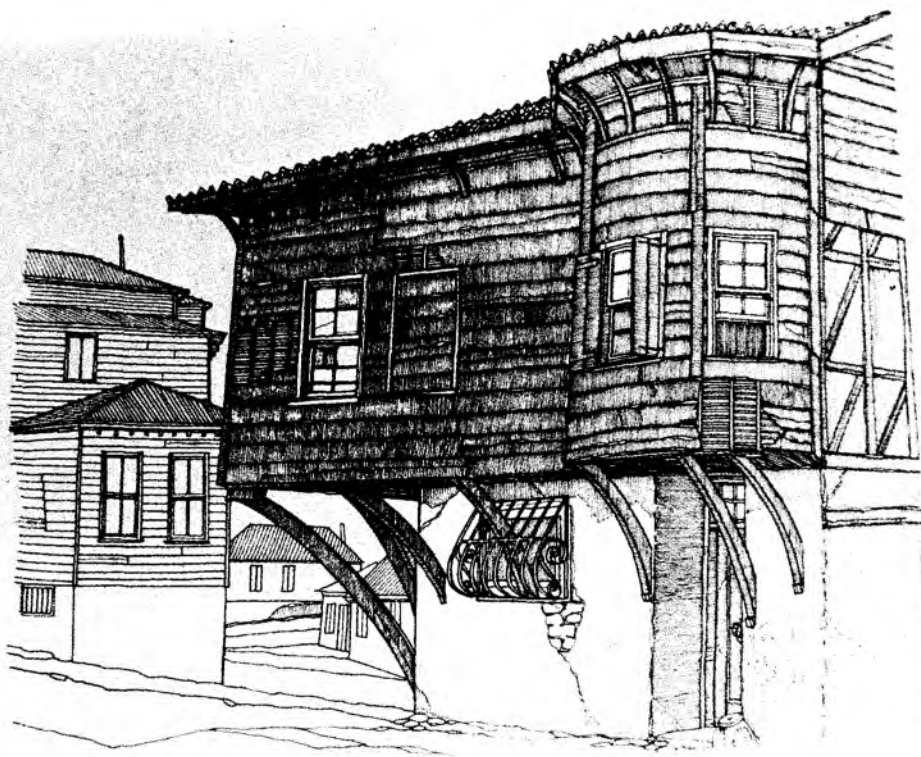
Burada, Redestos kentinin koruyucusu olan Bakire'ye ait ünlü
bir kilise vardı. Bulgarlar 1912'de burayı işgal ettiler. Hristiyan-
lar ayrılırken yanlarında İkonları ve diğer değerli kalıntıları da
aldılar. Tüm bunlar, Selanik'teki Ahiropitos kilisesine bağışlan-
dı. Hava çok güzel, sahil gelip giden insanlarla dolu.

Bir an için bile durmadık. Kilometreleri hızımızla yuttuk.
Şimdi eski (antik) Perintos yakınlarından geçiyoruz. Burada bile,
MÖ 599 civarında Sakız'dan gelen insanlar vardı. Perintos'un
harika bir doğal limanı olup çok önemli bir coğrafi yerde bulun-
makta. Bizans döneminde, adı Iraklia olarak değiştirilmiş. Baş-
langıçta, hiyerarşi gereği Bizans bile Iraklia metropolüne bağlı-
mış.

Büyük Konstantin, Konstantinopolis'i imparatorluğunun mer-
kezi olarak kurduğunda, yeni başkentin baş papazı, patrik oldu.
O günden itibaren tarihi bir gelenek olarak, yeni bir patriğin her
atanmasında, Iraklia baş papazı tarafından kendisine patriklik sı-
fatı verilir oldu.

Kilometreler ne kadar çabuk tükenmekte! Daha öyküsünü bi

Η οπία στο Τσχανλί-
 επανό κτήριο της Ελ-
 ης τον Οκτώβριο του
 ηρε ο Άγιος Νεκτά-
 ριος Αντιστάτος και
 η Μονή.

Silivri / Aziz Nektarios'un evi

tirmeden o yeri geçiyoruz. Bir yerden diğerine. Ara sıra boş alanlardan geçerken, Yotis şakalarıyla dolduruyor da zaman su gibi akıyor.

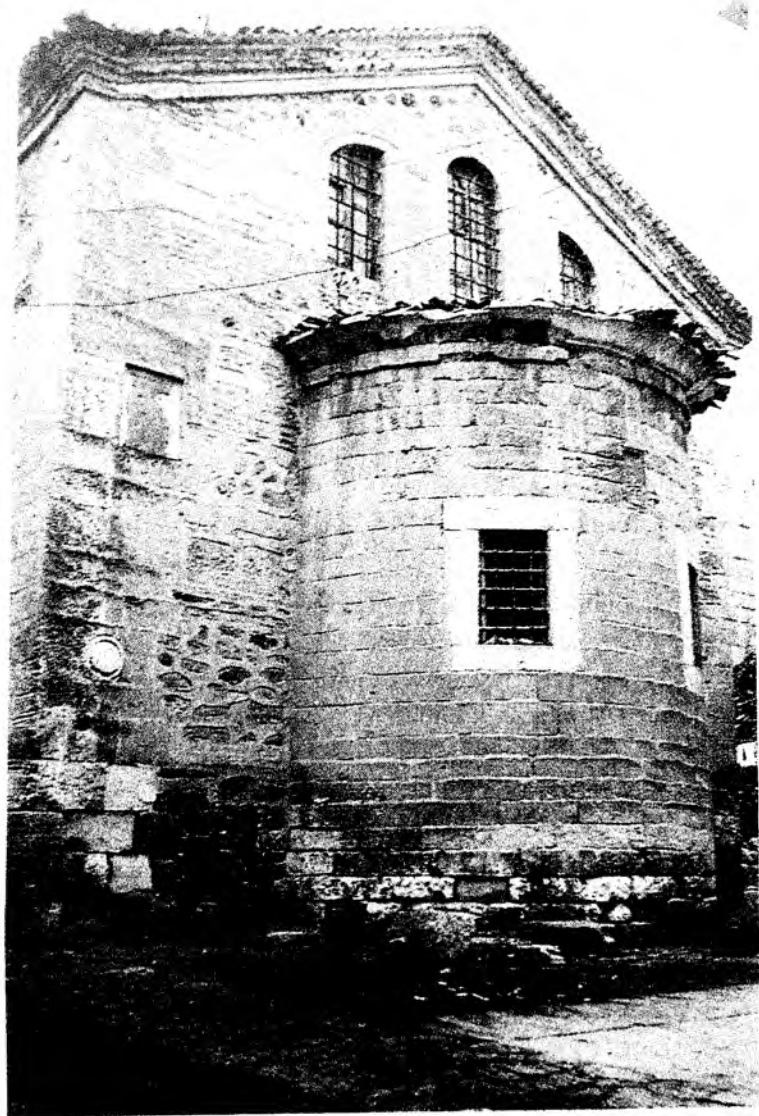
Şimdi Silivri'deyiz. Asırlardır, surlarıyla bir kale gibi durmakta burada. 1915'te surlarının bir bölümü tahrip edilerek İstanbul'a yol açılmış. Ama 1960'a dek eski görüntüsünü korumuş. Silivri'nin ve tüm sahilin felaketi 1960'dan sonra olmuş. Tüm bölge, milyonlarca İstanbullunun yazlıklarıyla dolu artık.

Silivri, M.Ö. 675'te Megara'dan gelenlerce kurulmuş. Megaralılar, önderleri Sili yönetiminde gelmiş buraya. Sili, yeni kent Silivria'yı kurmuş. Vria, eski Irakya lehçesinde kent anlamına gelmektedir. Silivria, Sili'nin kenti demektir, yani Silişehir de diyebiliriz. 4. yy.'da kentin bir başpapazı da vardı, sonraları metro-pol oldu. 1922'ye dek nüfusun yarısı Hristiyanlardan oluşuyordu. Kiliseleri oldukça ünlüydü ve Katedrallerine Bakire Maria'nın doğumundan esinlenerek aynı ad verilmişti. Bu kilisede Silivrilili Maria'nın bir ikonu ile Kutsal Zenya'nın ve MS. 290'da Hristiyanlığa sadakatinden dolayı yaşamını burada Silivri'de kaybetmiş Aziz Agathonikos'un kalıtları bulunmaktaydı. Ayrıca Aziz Spyridon kiliseleri ile Maria'nın Ölümü Kilisesi de yer almaktaydı burada. Tarihi Aziz Yohan (Johannes) Kilisesi, Fatih tarafından camiye dönüştürülmüştü. Artık Fatih ya da Hünkâr camii olarak adlandırılmaktadır. Silivri kalesi, John Katakuzinos'un kızıyla Türk sultanı Orhan'ın 1346 yılında yaptığı tarihi evliliğe sahne olmuştur. Silivri'de ayrıca, önceleri Kona Bali'nin oğlu olarak tanınan Aziz Nektarios doğdu 1846'da. Evini hâlâ görebilirsiniz. Günümüzde Silivri, yıllık yoğurt festivaliyle tanınmaktadır.

Bu sırada gülmekten kendimizi alamadık, çünkü yaşadığı yer olan Büyükçekmece'yi kazara geçmeyelim diye telefonda hızımızı kesmemiz gerektiğini söyleyen Hüsnü'yü anımsatmıştı bize Silivri. Şimdi yaşadığı yerden 30 kilometre uzaklıktayız. Hüs

Epivates / Aya Yorgo Kilisesi, halen cami

Kallikratia / Aya Paraskevi kilisesi

Hüsnü'nün evinde

nü'nün istediği gibi hızımı keseceğim yerde, daha da artırdım. Gündüz güzel olabilirdi ama kıştı ve hava kararıyordu. O sırada, Iraklia'dan geçerken Arap Aziz George'u unuttuğumuzu farkettim. O, kutsal Iraklia'nın önderiydi. Savaş sırasında çeteler Iraklia'ya geldiğinde Arap Aziz George da dahil tüm ikonlar ve kiliseler yandı. Hristiyanlar hiçbirini kurtaramadı.

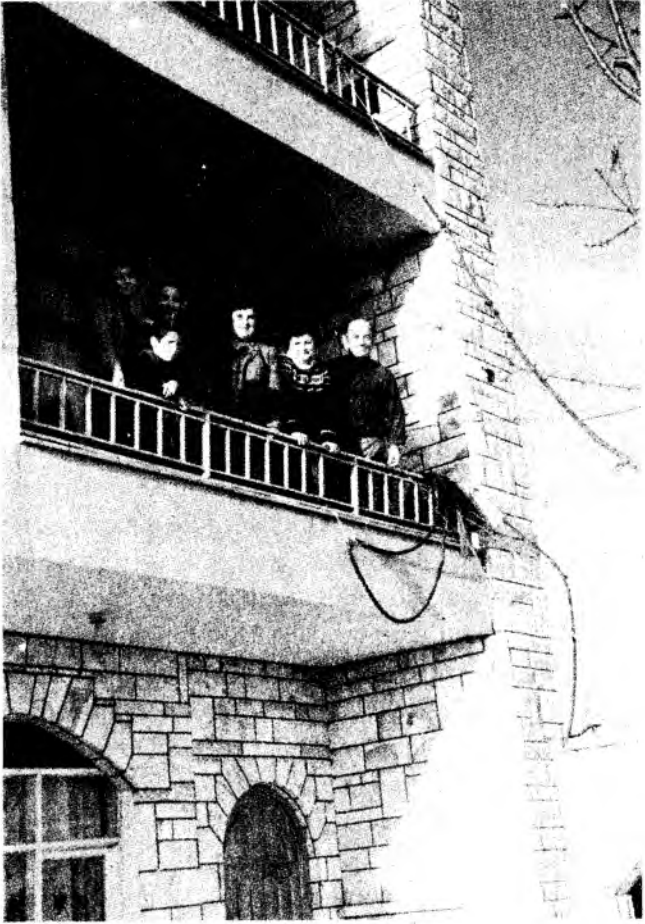
Epivate'lerin eski bir köyü olan Selim Paşa'ya girmiyoruz. 40 Şehitler Kilisesi artık orada yok. Yerinde yeni bir cami yükselmekte. Kale olduğu gibi kalmış, çünkü yerleşik halkı Fatih Sultan'ın Konstantinapolis'e yürüdüğü sırada hiç direnç göstermeden teslim olmuş. Bugünkü halkı, Yunan Makedonyası'ndaki Tsotili ve Siatista'dan gelen mültecilerden oluşmakta. İlk geldiklerinde, onlar da ısınmak için bağları yok etmişler ve yalnızca buğday yetiştirmişler. Şimdi ise Selim Paşa, yazlıklarıyla olduk-

ça büyük, öyle bu yazlıklar sayıca yerli evlerin kat kat üzerinde.

Çatalca bölgesine de girdik. Bu kaza, Metro diye adlandırılmış Yunanlılarca. Aynı zamanda bir başkent merkeziydi. Osmanlılar ise, işgal ettikleri andan itibaren Çatalca adını vermişler buraya. Solumuzda kocaman bir çimento fabrikası bulunmakta. Bu, Hüsnü'nün telefonları uyarınca dikkat etmem gereken bir yapı. Şimdi yol Mimar Sinan'a iniyor. Hangi ziyaretçi Mimar Sinan'ın eski Kallikratia olduğunu anlayabilir ki? Türkçe adı, 16. yüzyılda meşhur Sinan tarafından inşa edilen 4 kemerli köprüden gelmekte. Epivatesli Aziz Paraskevi'nin kilisesi buradaydı. Hristiyanların ayrılmasından sonra kilise, cami haline dönüştürüldü. Bu cami 1980'de yıkıldı ve yerine yenisi yapıldı. Kötü inşa edilmiş bazı yapılar bölgenin ve küçük limanlarının doğal güzelliğini mahvetmekte. Deniz kenarındaki birkaç balık lokantası, balık sevenlerin olağan uğrak yeri.

Yol şimdi aşağıya inmekle, hedefimiz, sadece birkaç km. ilerdeki Büyükçekmece. Yokuştan Büyükçekmece'ye giriş levhasını gördük bile. Girişin yanına, bir araba, alarm lambaları açık olarak durmakta. Arabanın yanında birkaç adam duruyor, sanki arabayı inceliyorlarmış gibi görünmekte. Kaza falan olduğunu düşünerek, tam olarak ne olduğuna bakıyoruz şimdi. Arabaya yaklaşıyoruz ki, aman tanrım, araba Hüsnü'nün arabası, Hüsnü de adamlarla birlikte orada durup ana yoldan inen arabalara doğru bakmakta. Bizim geliş yönümüzü izlemekte. İstanbul yönüne gelen arabalara gözlerini dikmiş bizi aramaktalar. Hızımızı kesip Büyükçekmece girişine beş metre kala duruncaya dek, bizi farketmediler. Bizi Büyükçekmece'ye giden ora yerlileri zannetmişler.

Ne mi olmuş? Hüsnü bizim evi arayıp kızımın Selanik'ten ayrıldığımızı duyduktan sonra, ne zaman geleceğimizi tahmine çalışarak, arkadaşlarıyla o noktada beklemeye başlamışlar. Arabasının da stop lambalarını, kendisini görüp yolumuzu ve yönü

Hüsnü'nün evi, Büyükçekmece

müzi kaybetmeyelim diye açmış. Lambalar kaç saat açık kalmıştı, sormaya cesaret edemedim. Allahı yok dedim kendi kendime. Hüsnü ile o günleri geçirdikten sonra ne diyebilirim ki? Onun o yoğun konukseverliği bizi yordu. Neler yapmadı ki?

İki küçük göl, Büyük ve Küçük Çekmece'yi oluşturmakta. Eskiden burada çok sayıda zengin balık üretim tesisi bulunurdu. Küçük bir dere sularını Marmara'ya boşaltırdı. Bu derenin girişine tahtadan yapılma parmaklık benzeri çekmeceler koyarlardı. Kefal balıkları Karadeniz'e buradan geçerlerdi. Parmaklıklar, tüm yaz boyunca içerde kalacakları şekilde kefalleri tutardı. Balıklar giderek birikir, sonbaharda da avlanma başlardı. Küçükçekmece'den sonra, Bizans Emphyritis'in bulunduğu nokta olan Ambarlı'ya varılır. Geçmiş yıllarda burada büyük bir kale bulunmaktaydı. Büyükçekmece'de önceleri hem Hristiyan hem de Müslüman halk yaşardı. Ortak özellikleri ise yoksulluklarıydı. Şimdi ise burada kötü inşa edilmiş yazlıkçı evleri yükselmekte.

Orada kaç gün kaldığımızı hatırlamıyorum. Dört ya da beş gün olmalı. Asla unutmayacağım tek şey, Hüsnü'nün konukseverliğinden gerçekten yorgun düştüğümüz...

Her günkü ortak konumuz Karadeniz ve Trabzon'du. Hüsnü, Trabzon'a aşıktı. Kendi ülkesinde yaşarken o bölgeye nostalji duyan bir insana ilk kez rastlıyordum. Daha önceleri bu tür nostaljinin yalnızca Yunanistan'da iken bizim tarafımızdan duyulduğunu düşünürdüm hep. O bölgeden Yunanistan'a göçen büyüklerimizimizin öyküleri, şarkıları ve gözyaşlarıyla büyümüştük, Trabzon'la ilgili her konuşma, Hüsnü'nün, "gelecek yaz bir kez birlikte Karadeniz'e gitmemiz lazım!" önerisiyle son buluyordu. Herşeyi doğru biçimde göstermek istiyordu bize. Oradaki festivallere katılmak, Tonya Eyilalar'ı ziyaret etmek gibi. Yalnızca dilinde miydi, yoksa bir tür emir miveriyordu bilemeyeceğim ama, her nasılsa bizi o yaz Karadeniz'e gitme programına katıl-

mamız konusunda ikna etmişti. Öte yandan biz de gitmeyi arzu ediyorduk.

Trabzon'dan bahsettiğinde anlattığı öykülerden onun duyduğu nostaljiyi anlıyorduk. Bölgeyi 1960'da terkederek daha iyi bir yaşam umuduyla İstanbul'a gelmiş. Çocuklarına bakamamasına yol açan, o zamandan günümüze dek uzanan kentleşme tüm Doğu'yu kaplamış durumda. İstanbul'da ticaretle ve inşaatla uğraşmaya başlamış ve kendisini özellikle politik alanda sosyal bir konuma getiren ciddi bir parasal varlığa ulaşmış müteahhitlik yaparak. Onunla birlikte olduğumuz günlerde bürosunda rastladığımız çok sayıda politikacı ve meclis üyesinden anladık bunu.

Trabzon ve çocukluğu ile ilgili olarak, orada tek başına yaşayan yaşlı bir Rum kadınının anlatırdı bize. Kadın Rus vatandaşı olduğundan nüfus değişimi sırasında orayı terketmeye zorunlu

tutulmamış. Çok zenginmiş ve o savaş yıllarında Trabzon'da bir dul olarak yaşadığı düşünülürse, sanırım Türk kesiminin himayesi altında sürdürülebilmiş yaşamını. O dönem fanatizm, çok yoğundu. İşte bu yaşlı kadın Hüsnü'nün düşüncelerini pek çok açıdan biraz etkilemiş. O'na eski günlerden, Karadeniz'deki tüm insanların tek bir ortak orijinden geldiklerine dair inancından bahsedermiş. Geçmiş yıllarda Hüsnü'nün atalarının dinlerini değiştirdiklerini de söylemiş. Çok yaşlı olduğundan Hüsnü'nün ailesinin de yaşadığı o eski mahalledeki son yıllarında oldukça aciz durumdaymış. Hüsnü'nün annesi Nazire, bu yaşlı, hasta ve aciz Yunanlı kadının günlük yemeğini hazırlarmış, ve rastlantı bu ya, yemeğini evine götüren kişi hemen her defasında Hüsnü olurmuş. O da onunla oturur, saatler boyunca onun tarihi anlatılarını dinlermiş. Elena, genç Hüsnü'yü anlar ve severmiş. Belki de onun öykülerini dinleyen tek kişi Hüsnü'ydü. Bu kadının Trabzon'da özel arabası olan tek kişi olduğunu da bilmekte yarar var. Hüsnü, çalışkan insanı Allah kadar, belki de daha çok severmiş. Sanayicileri kıskanır, onlara gıpta edermiş. Tembelden nefret eder kaçarmış. Çalışma ve başarıya koşar, fabrikalar ya da ticari işletmeler kurma planları yaparmış. Ama çok gariptir, tüm planlarında bir Yunan ortaklığı arzusu yer almış. Yunan ortaklığını istermiş, çünkü Yunanistan'ı sever ve bu yakınlaşmanın yalnızca işbirliğinden geçtiğine inanırmış. Bu, onda sabit bir fikir halini almış.

Yaşamının son yıllarında Elena, Nazire'den halılarını ve kitaplığındaki kitapları almasını, çünkü öleceği duygusunu taşıdığını söylemiş. Ancak Nazire çok gururlu ve sadık bir Müslüman olduğundan ve biraz yemek karşılığı, yaşlı bir kadının evinden halılarını almak ona doğru gelmediğinden öneriyi reddetmiş. Yoksa diğer komşuları ne derdi? Öte yandan Elena'nın tüm kitapları Yunanca olduğundan bu kitaplarla ne yapabilirlerdi ki?

Bir gün yaşlı Elena uyanmamış. Uykusunda ölmüş. Trab-

Boğaz'da

zon'daki tek Hristiyan kilisesi Santa Maria'dan katolik bir rahip gelmiş, ölüyü alarak Trabzon'daki Masatluk Katolik mezarlığına gömmüş. Ancak evden Elena'nın cesediyle birlikte kitaplarını da almış. Katolik rahip. Ardından Trabzon Belediyesi gelip evi kapatarak mühürlemiş.

Hüsnü kitaplara çok üzölmüş ve katolik rahibin tümünü aldığı gerçeğini kabul edememiş hiç. Şimdi bir sürü Yunan dostu var ve Elena'nın kitaplarının katolik bir rahibin ellerinde olmalarındansa bizde olmasını çok daha anlamlı bulmakta.

Öğretmenlerimizin yanı sıra hepimizin bir de yaşam öğretmeni vardır. İşte o da, karakteri ve bilgisi ile bizi etkileyen bir öğreticiydi.

Elena da Hüsnü için ideal bir insandı. Ama bu gerçek olmasa bile, eminim o, Hüsnü'nün yaşamını ve düşünme biçimini çok

fazla etkilemişti. Sanıyorum, Elena da Hüsnü için ideal bir kişiydi. En azından, onun yaşamını ve düşünce tarzını etkilediği kesindi.

İstanbul'u onun konukseverliğinin yarattığı heyecanla terkettik. Hüsnü bizi İpsala sınırına kadar geçirmek istedi. Türkiye'deyken başımıza kötü bir şey gelmeyeceğinden emin olmak istemişti. Güçlü bir şekilde itiraz etmemiz karşısında ısrarından vazgeçti. Çok yakında, o ay içinde Selanik'te bizi ziyaret edeceğine söz verdi. Dönüş yolumuzda, bize yaklaşımına bir derece olsun karşılık verebilmek için, onun konukseverliğinin intikamını nasıl alabiliriz diye planlar yaptık, fikirler ortaya attık.

Zaman çok çabuk geçti ve bir gün, ertesi günün öğleden sonrası Selanik'te bizimle olacağını söyleyen telefonunu aldık Hüsnü'nün. Ertesi sabah erkenden kalktık. Cumartesiydi. Aynı ak-

Hüsnü Yunanistan'da arkadaşları ile

Hüsnü Veria'da arkadaşları ile

şam Hüsnü yanımızda olacaktı. Karım, her misafir beklediğimizde hep yaptığı gibi, tüm evi temizlemek istedi. Evimiz yeterince temizdi. Ama o, yeniden temizliğe kalkıştı ve bütün ev Çarşamba pazarına döndü. Bu, ne zaman biri bize ziyarete gelse, hep olan bir şeydir, hepimiz hem yorulur hem de altüst oluruz. Kahvemizi içer, konuğumuzla ilgili planlarımızı yaparken, zil çaldı. Gelenler Athina ve Yotis idi. Onlar da ortak konuğumuz ve dostumuz için yapılan programları dert etmişler, en son programı görüşmek istemişler. Ayrıca bazı iyi fikirleri de varmış. Karım, hepimizin evden çıkması gerektiğinden, kahvelerini çarçabuk içtiler. Yotis ve Athina evden ayrılmak üzere kapıdayken, zil çaldı. Karım Kuka, iyice sinirlenmişti. "Yine kim geldi?" dedi. Gelen Hüsnü'ydü!

Önceki gece erken yatmış, onun için de sabah erkenden yola

çıkılmış. Yattığında uyku tutmamış o da ‘Madem uyuyamıyorum, neden zaman kaybedeyim’ demiş. Beklediğimiz gibi öğleden sonra gelmek yerine, kalkıp arabasına binmiş ve Cumartesi sabahı Yunanistan’a varmış.

“Hüsnü” dedim, “çok iyi yaptın!” Sevdiklerini önceden haber vermeden ziyaret etmekten hoşlanıyormuş. Bizi de, tüm bu temizlik derdinden kurtarmış oldu. O gün, karımın evi temizlemek çabasından neler çektiğimizi anlattım ona. Çok güldük. Sevgili dostumuzun gelmesi bizi çok mutlu kılmıştı.

Pazar günü, Sumela Manastırı’na gitmeyi planladık. Rahip Manolis, Hüsnü’yü duymuştu, tanışmak istediğinden konuğumuzu manastıra getirmemiz konusunda ısrar etmişti. Ama kıştı ve manastıra çıkan dağ yolunun karla kapanmış olabileceğinden korktuk. Rahip Manolis, bize telefonda çok fazla kar olmasına karşın yolun açık olduğunu söyledi. Ama kar yağarsa, oraya varabilir miydik? Ne yapardık? ‘Sorun ne?’ diye sordu Rahip Manolis. ‘Gelirsiniz, yine kar bastırırsa da, eriyinceye dek manastırda kalırsınız.’ Manolis de konukseverlik konusunda tutkulu bir adamdı. Onun bu isteğini nasıl reddedebilirdik ki?

Böylece arabalar eşliğinde Sumela Manastırı’na doğru yola çıktık. Kemeñçe de yanımızdaydı. Hüsnü, Karadeniz şarkıları dışında ve kemeñçesiz müzik sevmezdi. Manastırda çok hoş zaman geçirdik. Tüm ağaçlarkarla kaplıydı. Hava kapalıydı ve bölgenin zevkine ne yazık ki varamadık. Ama o ne mucizeydi! Manastırın tepesinde gök koca bir daire biçiminde açıktı, hoş bir güneş ışığı manastırın üzerine düşmüş çevreyi aydınlatmaktaydı. Hüsnü ilk olarak yüksek sesle haykırdı. “Sumela Maria mucizesini gösterdi!” Onun bu ani tepkisine ve hayranlığına güldük. Manolis bizi ağırlamaktan usanmıyordu. Konuğumuzu ve bizi onore ediyordu. Kemeñçe eşliğinde eski halk şarkılarını çok hoş söylüyor, konuğumuz için dans da ediyordu. Hüsnü coşmuştu. Kulakları bile gülüyordu.

Sigit

Manastırdan ayrılma zamanı geldi, ama Manolis’le başa çıkmak zordu. Varia kentindeki evine gitmek zorunda kaldık. Karısı ve kızları bizi bekliyordu.

Veria’daki evine koca bir yabancı grup halinde doluştuk. Kızları bizi içki ve tatlılarla ağırladı. Ama Türkiye’den gelen konuğun kim olduğunu anlamadıklarından tereddütlü davranıyorlardı. Kızlar sonunda, Türkiye’den gelen konuğun kim olduğunu Yotis’e sordular. Yotis hep şaka yapar, onlara. Türkiyeli konuğun hangimiz olabileceğini düşündüklerini sordu. Rahibin kızları, Türkiyelinin kim olduğunu öğrenmek için hepimizi tek tek inceleyen, biz susuyorduk. Nihayet bana döndüler ve Türkiyeli konuk diye beni gösterdiler. Hüsnü çok mutluydu. Karadeniz’den gelen Türk konuk bendim. O ise Yunanlıydı. Kızların bu seçimine hepimiz güldük. Gülmemiz kesildiğinde, kızları neler olduğunu anlamıştı.

Akşam dönüş yolumuzda, Skydra’da Haralampos Kotzavasiloğlu’nun evini ziyaret etmeyi planladık. O da, Bafra kökenli fanatik bir Karadenizliydi. Başarılı bir sanayicidir. Dimitri’ye, aynı akşam tüm dost grubumuzun evine gelmesi gerektiğini söylemiş. Kotzavasiloğlu, dünyanın en büyük salyangoz sınai tesisine sahip biri. Coşkulu bir şekilde karşılandık. Silahıyla konuklarının gelişini selamladı. Hüsnü silahın atışına hayran kaldı. Daha sonraları Tonya’ya gittiğimizde, silah atmayı ne denli sevdiğini anladık. Kotzavasiloğlu’nun karısı Despina, ağırlamada kocasıyla yarıştı. Ayrıldığımızda, hangisinin daha konuksever olduğunu söyleyemedik. Haralampos mu, yoksa karısı Despina mı?

Hüsnü, Yunanistan’dan ayrılırken, sıcak dostluğumuzdan ve ağırlamamızdan memnun kalmıştı. Gelecek Yortu (Paskalya) eşlerimiz ve çocuklarımızla kendisini ziyaret edeceğimiz onayını benden ve Yotis’ten zorla aldı. “İstanbul’da birkaç gün kalacağız” diyordu, “ardından Paskalyayı geçirmek üzere uçakla Trabzon’a gideceğiz.” Şimdi ona hayır diyebilir misiniz?

Böylece o yılın paskalyası, iki arabayla, ben, Yotis, eşlerimiz ve çocuklarımız, ki bu toplam sekiz kişi demekti, Paskalya tatili için Türkiye'ye doğru yola çıktık. Çok kalabalığımız gibi herhangi bir kaçış teşebbüsü, onu yalnızca kızdırdı.

Yolculuk günümüz hava yeterince güzeldi, tüm yolculuk zevkli geçti. Arabalarımız peşpeşe gidiyor, yolda sıra değişiyor-

Hüsnü karısı ve küçük oğlu ile

duk. Perşembe günü Trabzon'a uçak biletlerimiz hazırды.

Cumartesi sabahı Hüsnü'nün tüm bahçesi bize hoşgeldine hazırlanmıştı. Ocakların altları yakılmış, etler kızarıyordu. Video da, kemençeli bir grup Karadeniz dansçısı da oradaydı. Bizi büyük bir parti bekliyordu. Eğer her şeyi bir günde yapmışsa, bu partinin düzenlenmesi konusunda ona hayran olmak gerek. Etlere bakıyor, videoyla ve dansçılarla ilgileniyordu. Akşam geç saatlerde parti son buldu, hava oldukça serinlediği için eve girdik ve eğlencemiz yatana dek harika geleneksel halk şarkılarıyla devam etti. Belli bir vakit gelince de yattık. Ertesi gün Pazardı ve Bursa'yı ziyaret etmek için Yalova'ya gitmeye karar verdik. Çünkü Hüsnü Yunanistan'dayken Yotis'in karısı Atena'ya, kendisini annesinin doğduğu köy Sigit'e ve babasının doğduğu nahiye Demirtaş'a götürüceğine söz vermişti.

Hava oldukça güzel ve güneşliydi. Fotoğraf makinelerimizle Kartal'a, oradan da gemiyle Yalova'ya gitmek üzere yola çıktık. Hüsnü, küçük oğlu ve karısı Measure ile bizimleydi. Boğaz Köprüsü'nü geçtik ve dünyanın en güzel yerlerinden biri olan Boğaz'ın güzelliklerine hayran kaldık. Ayasofya'ya bayıldık. Boğaz Köprüsü'nün sonuna gelmiştik, artık Asya'daydık. Eski adı Kalkedon (Chalkidon) olan Kadıköy'den geçerek, Kartal kıyısındaki gemi terminaline yaklaştık. Yalova yolumuz kısaydı. Bir yanda uzaktaki adaları görebiliyorduk. Gemideyken, Athina, gezimizle ilgili resimler çekmek istedi ve Hüsnü'den, karısı ve oğluyla birlikte poz vermesini istedi. Measure'nin ciddi biçimde hasta olduğunu biliyorduk. Bunu bize hem Hüsnü hem de kendisi söylemişti. Bundan dolayı da Athina, bu hoş gezinin anısı olsun diye onların ailece fotoğraflarını çekmek istemişti. Ayrıca kötü bir şey olursa, Hüsnü'de karısının bir resmi kalacaktı.

Yalova'ya vardığımızda, Hüsnü bizi Çiftlik denilen bir yere götürdü. "Buradaki tüm insanlar" dedi, "Tonya kökenlidir." Orada terzinin evini ziyaret ettik. Karısı hepimize sürpriz oldu. Bizi

Sigit / Aya Taxiarkis Kilisesi

şaşırtacak derecede akıcı bir Pontus lehçesiyle konuşan yaşlı bir kadındı bu. Hüsni'ye zaman zaman, "Eh Hüsni, bu insanları da nereden buldun?" diye soruyordu.

Çocuklarımızın yaşlı kadını dinlediklerini ve onunla Pontus lehçesinde konuşmaya çalıştıklarını büyük bir sevinçle farkettiler. Yanıtlarının ne olacağını merak ederek kadına bazı sorular sordular.

Öte yandan yaşlı kadın da, çocuklarımızın dilini konuştuklarını duyunca çok şaşırdı. Bu yabancıların onun köyünün dilini konuşmaları nasıl mümkün olabilirdi? Hemen Hüsni'ye dönerek sordu: "Hüsni, bu insanlar mı bizden, yoksa biz mi onlardanız?" Hüsni de ona, "Senin fikrin ne?" diye sordu. "Sanırım onlar bizden" diye yanıtladı kadın. Kimin kimden olduğunun ne önemi olabilirdi ki! Belki de yaşlı kadının kafasında bizlerin onlardan olabileceğimiz düşüncesi daha onurlandırıcı bir şeydi. Öyle olsun! Çocuklar ve biz, bize söylediklerinin doğru olduğunu onayladık, yaşlı kadını duydukları oldukça memnun etti. Daha sonra bize, trafik kazasında ölen bir çocuğuyla ilgili hüznü dolu bir şarkı söyledi. Ama söylerken gözleri yaşlarla doldu, kocası da, gözlerinden sorunu olduğundan ağlaması gerektiği için onu durdurdu. Öğle olduğundan Yalova'ya doğru yola çıktık. Yolda, terzinin yaşlı karısını düşündük. Yalova'dan sahilde Trabzonlu bir adama ait balık lokantasına gittik. Balıklar çok lezzetliydi, hemen sonra Athina'nın annesinin doğum yeri olan Sigit'e doğru yola çıktık. Sahil kesimi çok güzeldi ve yolculuğumuzu harita rehberliğinde yapıyorduk. Ama yolumuz üzerinde Sigit yoktu. Büyük bir hayal kırıklığı içinde Sigit yok! diye bağışmaya hazırlanıyordu ki, yol döndü ve aşağıda kıyıda o harika köyü, Sigit'i gördük.

Sigit, Mudanya'nın 4 km. dışında derin bir körfezde yer alıyordu. Resim gibi bir köydü. Taxiarches kilisesi harap halde, çatısı da, denizden itibaren tüm köy alanını kaplayan yeşilliklerle

örtülmüştü. Bu kilise, geç Doğu Hristiyan döneminin en önemli anıtlarından biri. Eski dönemlerde bu köy, her yer incir ağaçlarıyla dolu olduğundan ve Yunancada Siko incir anlamına geldiğinden Siki diye adlandırılmış. Kilisenin şimdiki sahibi burayı tavukları için mekan ve depo olarak kullanmakta. Sigit'in şimdiki yerleşik halkı Girit adasından ve Makedonya'dan gelenler. Tarihin eski ve o zengin dönemlerinde, bu köyle ilgili olarak, kilisenin girişinde yükselen küçük bir saraydan bahsedilmekte. Tüm bayramlar ve kutlamalar burada yapılmış. Nüfus değişimi öncesi, sekiz sınıflık bir okulları olan 2000 Hristiyan yaşamaktaymış bu köyde.

Bursa metropoliti Doretheos Mamelis'in ve o zorlu 1920 yılında patriklik yapan Konstantin Arapoğlu'nun doğum yerleri Sigit'tir. Arapoğlu, nüfus değişimi sırasında buradan ayrılmak zorunda kalmış.

Metropolit Dorotheus'un kör olan kardeşi Apostolos Mamelis, vatanı Sigit'le ilgili ünlü şarkılarını söylemiş.

Girit kökenli bazı Türk kadınlarla konuştuk. Eski Hristiyan dönemde Sigit'te yaşamış olan yaşlı bir adamla da tanışma mutluluğunu tattık. Bize köyün her yerini gezdirdi. Bir evin bahçesinde Giritli kadınlar, çalışıp dedikodu yapıyorlardı. Bahçe, eski kiliselerden alınma mermer parçalarıyla doluydu. Sigi köyünün adı artık Sigit'ti.

Sigit'ten bir dolu anı ve izlenimle ayrıldık. Dönüş yolumuzda, Mudanya'da kahve içtik. Burası gene Hüsnü'nün memleketlisi bir adama aitti. O zaman, 1950'li ve 60'lı yıllarda köylerinden kopup yakındaki büyük kentlere göçen insanlarla Türkiye'nin ne denli kentleştiğini farkettim. Tüm Doğu, şanslarını büyük kentlerde arayan gençler yüzünden boşalmıştı. Pek çoğu hâlâ denemeyi sürdürmekte. Çok azı muratlarına erdi. Hüsnü de onlardan biriydi. Kentleşme hakkında konuşa konuşa Mudanya'ya vardık.

Mudanya kazası, 1870'deki büyük yangından sonra şimdiki

halini almış. Daha sonra Apameia adını alan eski Myrleia'nın yanında kurulmuş. Apamenia'daki Hristiyan kilisesi çok eski olup 1. yüzyılda inşa edilmiş. Theofilos, onun ilk piskoposu olmuş.

461. LAZAREVA HELENA
GRECA ORTHODXA
Anno D. 1965 - die 23 febrarii h. 16,15
mortuo est greca domina orthodoxe
religionis, (aetatis 90 annorum?)
Sepulta est in nostro coemeterio
latino die 24 februarii, a f. Benigno e
Hocce nota pro historia. Mansone
P. Terezius a Venia
afuncos.

462.

Helena Lazareva'nın ölümüne ilişkin Trabzon Santa Maria Katolik Kilisesindeki Ölüm Kayıt Defterinde yeralan belge: "
461. LAZAREVA HELENA, RUM ORTODOKS 1965.

Tanrının 1965 yılında, 23 Şubat günü saat 16.15'te Ortodoks inancına bağlı Rum bayan ölmüştür (muhtemelen 90 yaşında?). 24 Şubat tarihinde Latin Mezarlığına gömülmüştür ve bu kayıt onun ve tarih adına yapılmıştır. İmza"

Osmanlı gelip Apamenia'yı tümüyle yerle bir edince, yerleşik halkı biraz daha batıya gidip Mudanya'yı kurmuş.

Mudanya'da, 1900 yılında 1200 Türk, 3.500 Hristiyan yaşamaktaydı. Merkezi adını Aziz (Saint) George'dan almıştı. Ayrıca Aziz (Saint) Theodora adlı bir kilisesi daha vardı.

Mudanya limanı, Kios (Gemlik) Limanı gibi, ülkelerini 1922'de terketmek zorunda bırakılan mültecilerin dramına sahne olmuştu. O bölgenin tüm Hristiyan nüfusu, çılgınlar gibi bu limanlarda toplanmış, bu denli çok insanı alamayacak denli az sayıda gemiye bindirilmişti. Mudanya yakınında biraz daha yüksekte, Arnavutköy köyü yer almaktadır. Burası da, Bursa ve Mudanyalı zengin Hristiyan ailelerin yaz tatillerini geçirdikleri bir köydü.

Kahvelerimizi içtikten sonra, Bursa'ya doğru hemen yola çıktık. Bursa'dan 10 km. kadar önce solda Demirtaş köyü vardır. Burası tanınmış bir Hristiyan köyü olup, Athina'nın babası da burada doğmuş.

Burası garip bir yol sistem olan bir köy. Şimdiki halkı, Selanik yakınındaki Langa'dan gelen Türkler. Athina, babasının kendisine anlattıklarına dayanarak köyün çeşmesini ve 1922'den önceki dönemde yapılmış önemli binaları buldu.

Demirtaş'tan ayrıldıktan kısa bir zaman sonra Bursa'ya vardık. Bursa, Bithynia'nın en büyük kentiymiş. Bithynia döneminde insanlar barbar olup M.S. 2. yüzyılda Yunan kültürünü benimsemiş. Bithynia'nın son kralı Nikomidis, krallığını Romalılara vermiş. Onunla da Prussioi hanedanı son bulmuş.

1. yüzyıldan itibaren Hristiyanlık burada o denli hızla yayılmış ki, Romalı vali Plinius Junior, İmparator Trayanos'a şaşkınlık içinde Hristiyanların Bithynia'nın her köşesinde mantar gibi bittiğini söylemiş.

İlk piskoposlar Alexander ve Patrikios şehit düşmüşler. Bursa bölgesi Nikomedia (İzmit) merkezine bağlanmış. 1087'den sonra

Salut de Moudania

Mudanya 1900

Bursa, Theupolis (Alanşehir) adıyla başkent (merkez) olup, sonraları Prusa (Bursa) adına almış. Bu metropolde, 28.000 Hristiyan, 24 kilise, 9 şapel, 5 manastır ve 22 ayazma varmış. Bursa içinde, üç kiliselik mahallede 5.000 Hristiyan yaşamaktaymış. En eskileri surların dışında, Demirkapı'daki Pamegiston Taxiarchon'muş. Sultan Orhan, Bursa'yı devletin başkenti yaparak, Hristiyanlara kalenin dışında yaşama izni vermiş. Demirkapı Hristiyanları, Türkçe konuşuyormuş. Demirkapı ve Kayabaşı arasındaki Yahudi mahallesi varmış. Kayabaşı'nda da Apostoles Kilisesi yer almaktaymış. Metropol katedrali, din bilgini Aziz John'un kilisesi olup, Balıkpazarı'nda bir tepede yer almaktaydı. 1873'de büyük bir deprem ve yangın Bursa'yı, camilere ve kiliselere hasar verdiyse de her şey daha da güzel olarak yeniden inşa edilmiş. Bursa'daki Hristiyan köylerinde Türkçe konuşulmasına karşın, Yunanca eğitim veren okulları da varmış.

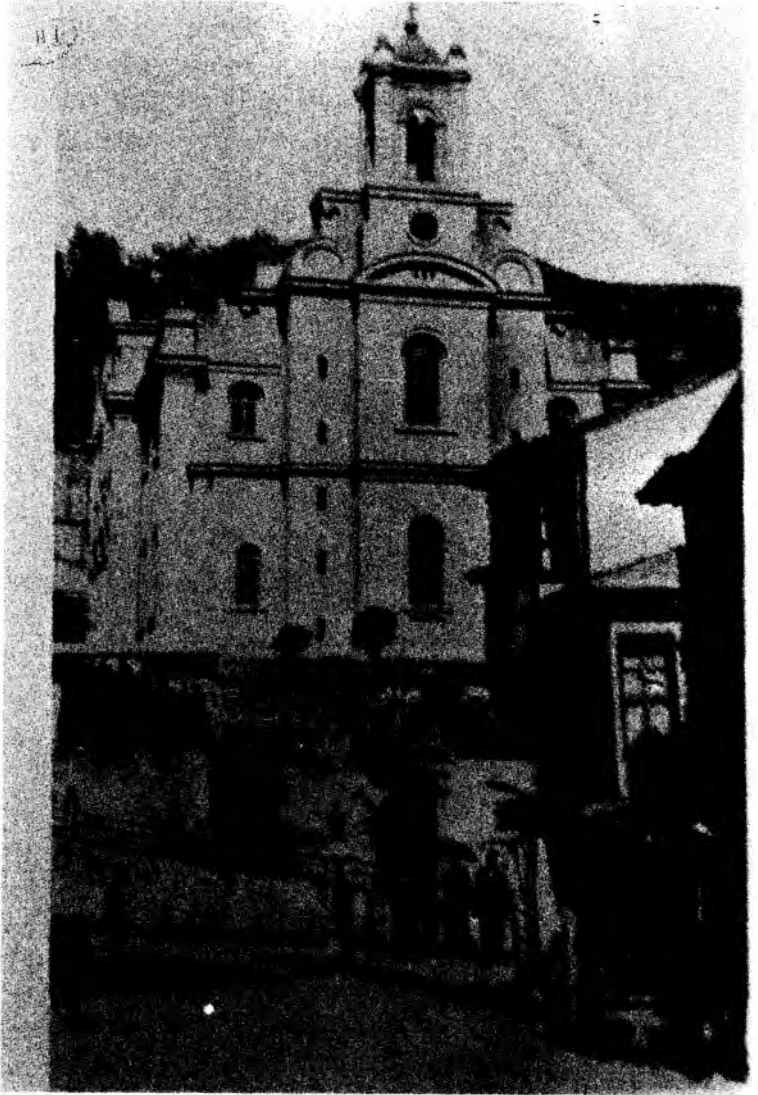
Bursa'daki Ulu Camii oldukça ünlüdür. Beyaz mermerden yapılmış olup sanatsal bir şadırvan içinde ortada yer almaktadır.

Eşlerimiz Bursa çıkışında uzun zaman geçirdiler. Bursa, Türkiye'nin tekstil merkezi olup özellikle havluları ve banyo dokumalarıyla tanınmaktadır. Böylece hepimiz Büyükçekmece'ye gece geç saatlerde mutluluk içinde döndük ve yattık.

Mudanya'da bir kez daha Hüsnü'yle birlikte olmuştum. Salıngoz işleyecek bir fabrika kurmak amacıyla uygun bir yer arıyordu. Bu projeyi, Skydra'lı arkadaşı Haralambos Kotzavasiloğlu ile birlikte gerçekleştirmek istiyordu. Aradığı sulak bir alandı.

Bir kez daha hayranlıkla izlediğimiz Sigit'ten yine geçtik. Sigit'in batıya doğru dört kilometre ilerisinde Trigleia köyü yer almakta. Burada Yunanistan'da Chalkidiki'ye giderken Yeni Trigleia'dan kaç kere geçmiştik! İşte şimdi de eskisi karşımızda.

Trigleia'nın ünlü iki manastırı varmış. Aziz Pamvasilissa ve Honolakos'lu Aziz Stefanos manastırları. İzmirli Piskopos Chrysostomos doğmuş Trigleia'da. İzmir'i terketmek istememiş

Bursa / Aya Grigori Theolog Kilisesi, yıkıldı

ama halk kitleleri kente girdiğinde, 1922 yılında kentin caddesinde korkunç bir şekilde ölmüş. Bu öyküyü Hüsnü'ye anlattığımda inanmadı. Savaş ne denli kötülöklere sahne oluyor. 1920'den önce Trigleia'da 6000 Hristiyan ve yalnızca 150 Türk yaşamaktaymış. Okulları varmış ve zeytin üretimi açısından oldukça zenginlermiş. Pantovasilissa, Aziz George Kyparissiotis, Aziz George "aşağı", Din bilgini Aziz John, Maria'nın Ölümü, Aziz Dimitri ve Aziz Vassili gibi çok sayıda kilise de bulunmaktaymış burada. Eski Aziz Stefanos Kilisesi, 1661'den sonra camiye dönüştürülmüş. Hüsnü, Yunan tarihine hayrandı, ama şimdi duydukları, onun daha önce bildiklerinin çok daha ötesindeydi. Hayranlıkla, 'ne de çok sayıda efendi yaşıyormuş burada' derdi.

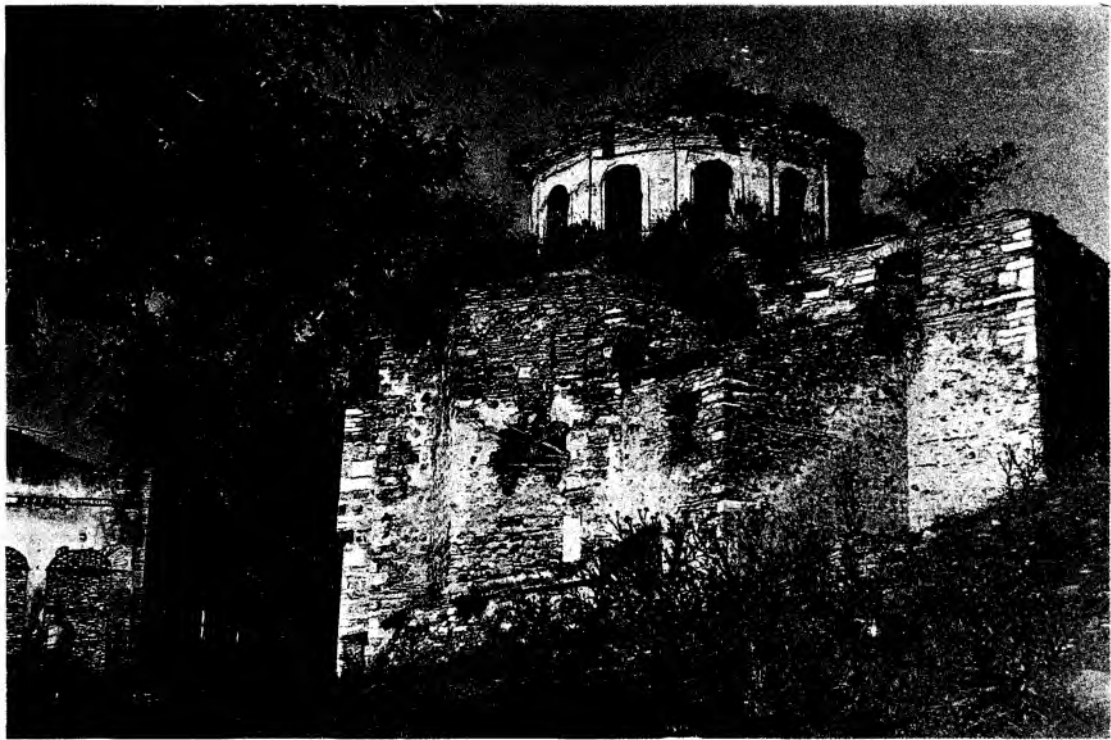
Yalova'daki termal banyoları geçtik. Bu banyolar ta eski dönemlerden beri buradaymış. Su burada çok boldur ve oldukça turistik bir yerdir. Yine burada herhangi bir sanayi tesisinin düşüncesine bile engel olunmuş. Eski dönemlerdeki adı Elenupolis'miş Yalova'nın. Nüfus değişiminden önce İstanbul'dan fakir Yahudiler gelmiş buraya. Bugün en iyi müşteriler Araplar.

Yalova'dan sonra Kuri gelmekte. Burada 310 Hristiyan aile yaşarmış. Kadınları, bizim de çocukluğumuzdan, burada Yunanistan'daki mahallelerinden anımsadığımız Türk usulü şalvarlar giyerlermiş. O sırada Kalamaria'lı Zambetoğlu ailesini ve ressam arkadaşım Andreas Zambetoğlu'nu anımsadım. Bu aile Yunanistan'a, Kuri'den gelmişti. Bu bölgede, eski dönemlerde bir kahin varmış. Mitolojide, Argonautes'in bu kahine Karadeniz'e yapacakları gezi ile ilgili bir görüşte bulunmasını istediği söylenir. Kuri'de iki kilise varmış. Aziz Prodromos John ve Taxlarchis Michael.

Aynı gün Kios'a (Gemlik) da gittik. Burada nüfus 8.000 imiş, 7.500'ü Hristiyanmış. Burası şimdi liman ve yoğun ticaretiyle büyük bir kent görünümünde. Burada üç kilise ve iki manastır bulunmaktaymış. Bugün yalnızca camiye dönüşen Odigitria Kilisesi var.

Triglia

Triglia / Pontovasilissa Manastiri

Şu ana kadar salyangoz tesisi için uygun bir yer bulamadık. Tesis alanı hem sulak hem de ulaşım açısından işlek olmalı. Sevkiyat kolaylığı olması zorunlu. Yine de daha zamanımız vardı, biz de ilerledik.

Eski Kyzikos'un biraz doğusunda yer alan Panormos'a (Bandırma) geldik. Panormos adı iki sözcükten Panos ve Ormos'dan (Panos Körfezi) oluşmuş. Eskiden buraya sürülerini getirmiş çobanlar. Bölge bir kent haline dönüştüğünde, adına Panormos demişler. Oysa burası uzun yüzyıllar sakin, küçük ve önemsiz bir köymüş.

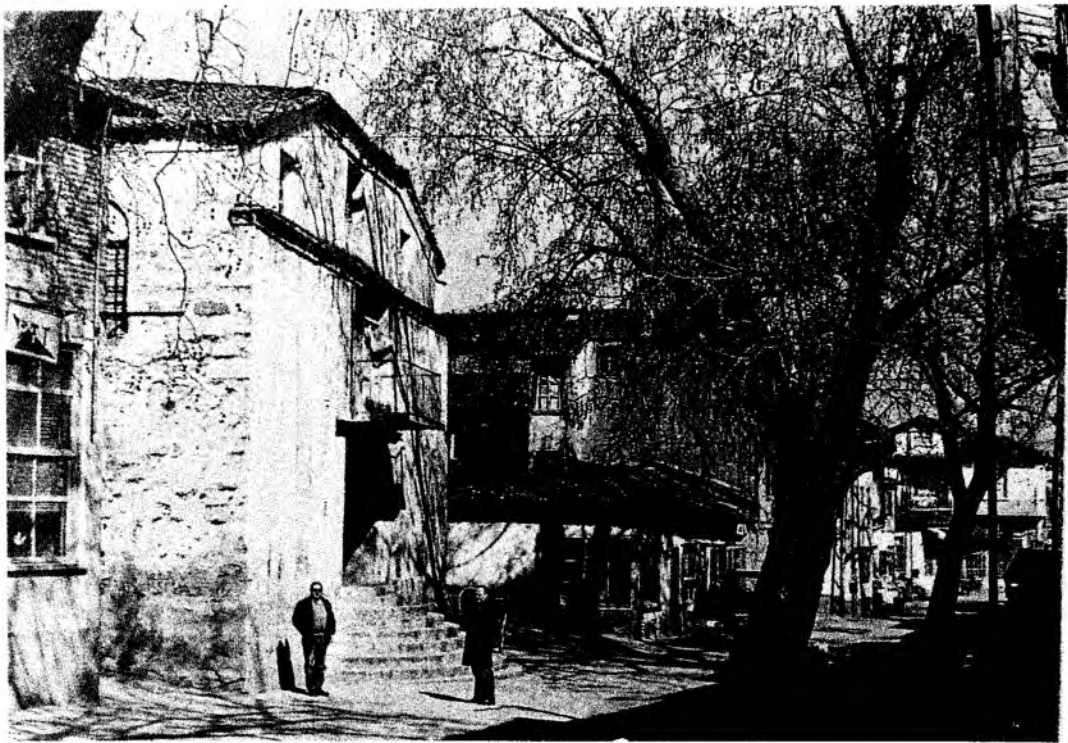
Osmanlılar Panormos'a geldiklerinde, Ağa ve kadılarını getirmişler. Bursa'dan da bir müftü gelmiş.

1875 yılında, bu önemsiz köy yanarak tümüyle harap olmuş. Nüfus 5000'e varmış ve kent konseyinde bir Ermeni ve bir Yunanlı yer almış. Bütün evler ahşap olduğundan burada pek çok kez yangın çıkmış. Evler bir, iki hatta üç katlıymış. Yalnızca mahzenler taşanmış.

Yangınlardan sonra, o küçük eski köy, giderek kent halini almış ve otuz yıl içinde nüfus 30.000'e ulaşmış. Nüfusun üçte birini oluşturan Hristiyanların kendilerine ait mahalleleri de varmış. Theotokos, Aziz Dimitrios ve Aziz George adlı üç kilise de Panormos'taymış. Okulda ise 900 çocuk ve 80 bebek bulunmaktaymış. Bandırma (Panormas) ile İstanbul arasında sıkı bir ticaret söz konusu ise de direkt bağlantılar çoğu kez Avrupa limanlarıyla imiş.

Eski Kyzikos harabelerinden 10 km. mesafede Athaki yer olmakta. Buradan giden Kalamaria'lı ünlü şairimiz Polyniki Georgala'yı nasıl unutabiliriz? Kyzikos piskoposunun kürsüsü varmış burada. Eski bir köprü birleştiriyormuş iki yakayı, ama çoğu kez fırtına yüzünden sular altında kalmış.

Eski dönemlerde bu köprüyü Berci Türkleri koruyor, yolculardan bahşiş alıyorlarmış. Koca türbanları ve kısa şalvarlarıyla

Triglia / Aya Vassilios Kilisesi

zeybekler gibi giyinirlermiş. Önderleri Derven Ağa'ymış. Koyu tenli olup bir halıya oturmuş. Nöbetçilerden biri yolcuya yaklaşır, mendilini açarmış. Yolcu da, nöbetçi kendisini "Uğur ola!" derken, mendile birkaç gümüş para bırakırmış.

Bu köprüden, arkadaşlarıyla Bandırma'ya gelen Kyzikos pis-koposu da geçmiş. Aziz Nikolas Kilisesi katedralmiş. Burada ayrıca Aziz Theodors Kilisesi de yer almaktaymış. Bir devlet okulu, kız okulu ve çocuklar için bir okul da eğitim vermekteymiş. Artaki'de denizde seyreden 60 teknenin yalnızca biri Türklere ait olup, onun bile personeli Rummuş.

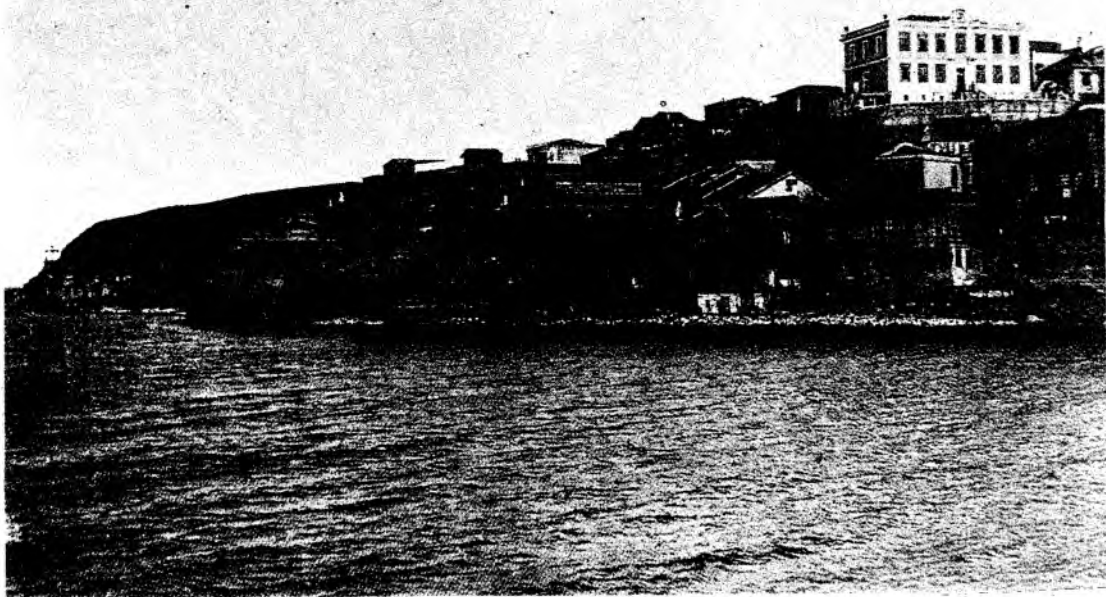
Artaki'den ayrıldıktan sonra, eskiden Hristiyan köyleri olan Roda ve Gonia'ya rastladık. Chalkidiki'ye giderken, Yeni Roda ve Yeni Gonia tabelalarını kimbilir kaç kez görmüşüzdür?

Hüsni ile yaptığımız araştırmalar sırasında Michaniona'ya da gittik. Üç ünlü kilisesi; Aziz Nikolaus ve Aziz George Kavalaris ile Michaniona karşımızdaydı. Sahilde bir manastır olan Panagia Kilisesi yer almaktaydı. Bu manastırın festivali, Michaniona ve Peramos Hristiyanlarınca ortak olarak kutlanırmış. Bu festivallerde, Michaniona ve Peramos gençleri arasında yarışmalarla halka oyunları da oynanırmış.

Michaniona'nın yukarısında Dafni'li Aziz George Manastırı da yer almaktaymış. Törelerde, buranın ilk sakinlerinin Girit Adası'ndaki Chanea'dan geldikleri belirtilmekteymiş. Ağaların baskısıyla burada kalamamışlar. Yeni köylerinin adını da, ne Girit'in Chania'sını ne de orada çektiklerini bir daha hatırlamayacak Michania koymuşlar. Yıllar zarfında adı Michaniona olmuş.

Üç kilisesi ve onbir şapelli Peramos, şimdi fakir bir köy. Ünlü Feneromeni festivallerine ve İstanbul'dan gelen ziyaretçilere tanık olduk. Festivaller 15 Ağustos'ta başlar, ay sonunda biter. En önemli gün 23 Ağustos'tur. Bu manastır, Peramos'dan birbuçuk saat uzaklıktadır.

✓ 27 Ağustos 1900

Bandırma / Rum Mahallesi

Bandırma / Aya Nikolaus kilisesi, 1922'de yandı

Εις μνημόν
'Αναστάσις

ΠΑΝΟΡΜΟΣ
ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ

Turquie

Panderma
couvent de Sainte Trinite
(Le jour de Son Anniversaire)

Bandırma / Santa Triada Manastırı

Bakire Maria'nın Ölümü'nün dokuz günlük yıldönümüydü bu festival. Dönüş yolumuzda Katırlı adlı bir köyün açık sahiline hayran kaldım. Ana babası bu köyden gelme Selanik'in Yeni Katırlı'sından Heraklis adlı arkadaşımı anımsadım. Katırlı'da iki kilisenin, Aziz John ve Santa Paraskevi'nin kalıntıları hâlâ mevcut. Eskiden burada 150 Hristiyan ailesi yaşamakta olup, denizcilikle, ticaretle ve kömür üretimiyle uğraşırlarmış. Ayrıca, civardaki dağlardan İstanbul'da zengin evlerine satılmak üzere tuz getirirlermiş.

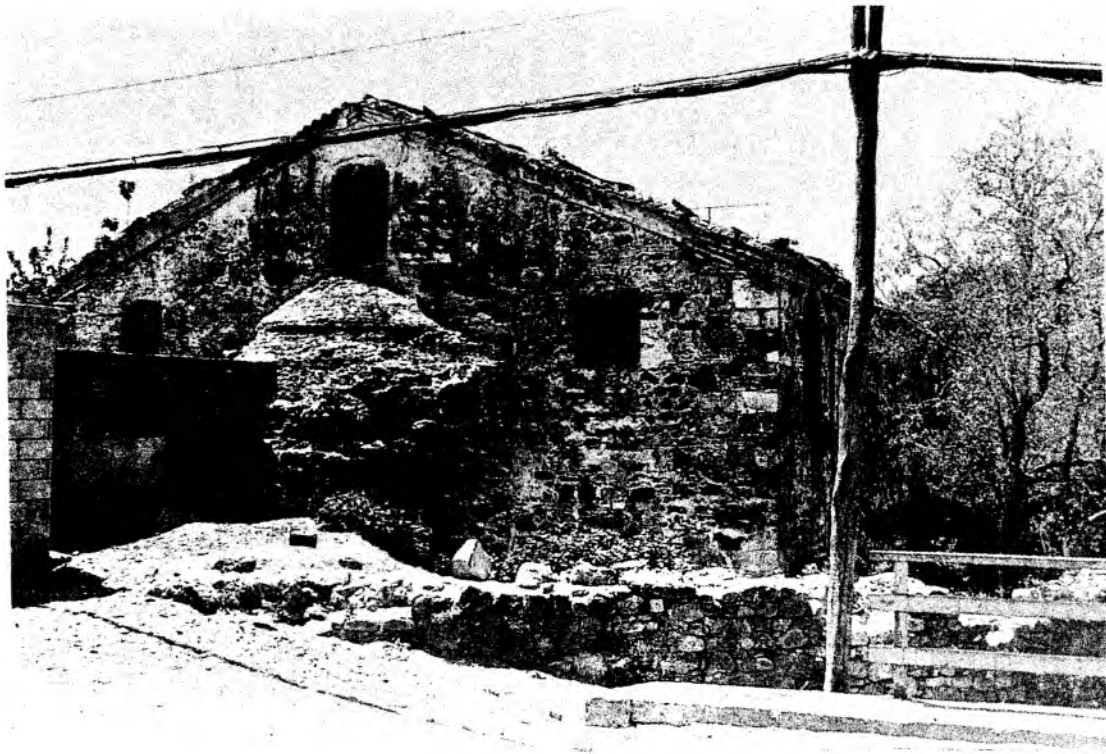
Tüm yol boyunca Hüsnü'yle pek çok kez tartıştık. Sürekli olarak Karadeniz, Trabzon hakkında konuşuyor, bir gün Türkiye ve Yunanistan'ın omuz omuza çağdaşlaşma ve İlerleme yolunda birlikte yürüyeceğine ilişkin hayallerinden bahsediyordu. 'Politikacılarımız yeterince akıllı olabilselerdi' diyordu, 'bunun yalnızca en iyi çözüm değil, aynı zamanda tek çözüm olduğunu da görürlerdi?'

Bursa'dan İstanbul'a döndüğümüzde, dinlenmek için bir tek Pazartesimiz vardı. Salı sabahı, İstanbul'dan o çok sevdiğimiz Trabzon'a uçacaktık. Karım ve çocuklarım içinse, tüm yaşamları boyunca duydukları bir kente ilk ziyaretleri olacaktı. Ben, Trabzon'da çok defa bulunmuştum, Yotis ve karısı da bu kenti daha önce ziyaret etmişlerdi. Hepimiz etkilenmiştik.

İstanbul'dan kalkan uçakla Ankara'ya geldik. Burada Trabzon'a giden bir başka uçağa binmek zorundaydık. Tüm yol bir buçuk saat tuttu. Uçak Karadeniz kıyılarına vardığında biraz alçaldı ve sahile paralel uçmaya başladı. Sahilin güzelliğine ve karadaki yeşil tonlarına hayran olduk. Köyleri, kentleri saymaya başladık. Ne güzellikti o! Denizin altı, sağımızdaki nefes sahil, o yüksek Karadeniz dağlarının karla kaplı iç kesimleri. Ne görkemli dağlardı! Tepelerde kurulu tablo görünümlü Giresun'un ve ardından Tirebolu'nun üzerinden geçtik. Artık Akçabat adını taşıyan Platana'nın yakınlarındaydık. Ah, Tanrım Trabzon artık

Katırlı / 1973

Katırlı / Aya Paraskevi Kilisesi

görüliyordu! Ana babalarımızın doğum yeri olan Kommeni'nin merkezi üzerindeydik şimdi. Manzara hepimizi etkilemişti. Güneş de görünümüne yardımcı oluyordu, yağmurlu iklimi olan bu bölgede güneş ışıkları adeta bir armağan. Karım Kuka'nın uçağın penceresinden bakarak ağladığını görüyorum. Hüsnü'ye "İyi ki Kuka ile birlikte Kars'a gitmedik" diyorum. "Burada böyle ağlarsa, babasının memleketi Kars'a gitseydi ne yapacaktı?" Bu espriye hepimiz güldük, uçağımız artık Trabzon havaalanına inmek üzereydi. Buradaki eski günlerden bahsederken adı ana babamızın, dede ve ninelerimizin dudaklarından hiç düşmeyen sevgili kentimiz Trabzon. Ziyaret etmiş olsun olmasın soyları buradan gelen insanlar burayı hep sever. Nerede doğmuş olursak olalım, Trabzon tümümüzün rüyalarındaki anavatanı olmuştur daima.

Trabzon'da bir hafta kadar kalacaktık ve Paskalya'yı burada kutlayacaktık. Tüm bu günler boyunca Hüsnü'nün bizler için neler yaptığını ve kaç insanla tanıştığımızı hatırlamak ve aktarabilmek doğrusu çok güç. Gitmediğimiz yerleri yazsam daha kolay olacak sanki. Her gün bir program.İnsanı tüketen bir program. Hüsnü, her şeyi görmemizi, buradaki herkesle tanışmamızı istiyordu. Zamanın yetişmeyeceği gerginliği içindeydi. Tüm Trabzon'u görmek, ardından Tonya'ya ve Gümüşhane'ye gitmek zorundaydık. Hüsnü, Gümüşhane'ye gitmemiz konusunda pek istekli değildi, ancak bu eşim Kuka'nın bir arzusuuydu. "Gümüşhane'de ne göreceğiz ki?" diye sordu Hüsnü, "Yalnızca taşlar, kayalar var orada!" Ancak Kuka gitmekte ısrar etti, çünkü kayınvalidesi orada doğmuştu ve bu ziyaretiyle onu onurlandırmak istiyordu.

O gün Hüsnü ile neler konuşmadık ki! En sevdiği konu ve amacı, iki ulusun birbiriyle yakınlaşmasıydı. Tümümüz Türkiye ve Yunanistan halklarının kaderinin, bu işbirliği ve yakınlaşmadan geçtiği konusunda hemfikirdik. Daima geçmiş ve geçmişteki

ayrılıklar konusunda konuşmak, yeni tehlikelere yol açacak düşmanlık ve cepheleşmeye neden olabilirdi. Bu taraf, ya da diğer taraf, yeni yaralar açacak bir intikam almaya yönelebilirdi. Türkiye'nin yarısı ya da daha fazlası, Bizanslı Hristiyanların kökeninden gelme diyordu Hüsnü. Özellikle, Karadeniz'deki doğduğum yerlere bakacak olursak, Asyalılar kimdir diye araştırmak gerek. Benim için ilginç olan, bir kaç yıl sonra, rahmetli Özal'ın hemen hemen aynı şeyleri söylemesi. Küçük Asya'daki insanlar oranın

yerlileridir. Bu insanlar Osman Beyle birlikte Orta Asya'dan gelmiş insanlar olamazdı, biraz olsun konuşulan dile kulak verirse. Dolayısıyla diyordu Hüsnü, bizler kardeşiz.

Biz her ikimiz de Bizans'ın ürünleriyiz. Siz kitaplarınızda atalarımızın zorla Müslüman olduklarını yazıyorsunuz, bizim kitaplarımızda ise, o insanların Bizans despotizmi ve zulmünden kaçarak gerçek İslam inancının takipçileri oldukları yazmakta. İster senin, ister bizim kitaplarımızın söylediği şekilde olsun, gerçekte ne fark var ki, her iki taraf için de çoğumuzun damarlarında aynı kan akmakta. Hüsnü, "yarın, eski Olimp tanrılarına inanan bir milyon eski Yunanlı dirilse ve size zorla Hristiyan olduğunuz için vatan haini olacağınızı söylerse, ne olacak? Bu sizin o eski Yunanlılarla kardeş olmadığınız anlamına mı gelecek?" diye sordu. Dediklerini kabul etmek zorunda kaldım, çünkü büyük tutku ile söyledikleri bana doğru geldi. Şüphesiz bir başka açıdan onunla hemfikirdim. Uluslararası ideallerle donanmış ve ırkçılığa karşı birisi olarak ben, diğer taraf tümüyle Orta Asyalı olsa bile, iki halk arasındaki işbirliğinden yanaydım. Hüsnü'nün uluslararası anlamda düşünmediğini görebiliyordum. O, iki halk arasındaki ırksal bağdan, akrabalıktan yola çıkıyordu. Yunanlıları ve Türklerin aynı ailenin çocukları olarak görüyor ve bu aileyi çok seviyor, önemli buluyordu. Bu bana biraz ırkçı tutum gibi geliyordu. Diğer halklarla ilgili konuşmuyor, onlar ara-

sındaki işbirliği ile de etkilenmiyordu. Yalnızca Türklerle ve Yunanlılarla ilgilenmekteydi. İnsan, iki halkın da ortak kökenden olduğunu nasıl anlatabilirdi onlara. Hüsnü'ye göre, bu gerçeği bir kez anlasalar, işbirliğine girecekler ve tüm dünyanın geleceğini kolaylıkla ellerinde tutabileceklerdi.

Hüsnü'nün yalnızca Yunanistan ve Türkiye ile ilgilendiğini anlamama ve tüm dünya halkları için aynı idealleri taşımama karşın, Hüsnü'yle hemfikirdim. Kafasında bu gibi sorunlarla boğuşan ve tartışmalı bir tarihi geçmişe sahip iki ulusun yararı adına böylesi hayalleri olan Hüsnü gibi bir adamın, bir sonraki aşamada tüm insanların dostluğu idealini kabullenmesi kolay olacaktı bana göre.

Bu teorilerini bize açıklamak için hiçbir fırsatı kaçırmadı. Trabzon'da kaldığımız süre boyunca. Trabzonlu genç kızları ve oğlanları bize mutluluk içinde gösteriyor ve, "Bu denli sıcak ve saf, eski Yunan heykellerini andıran bu genç yüzler gibisini gördünüz mü hiç" diye soruyordu. Zaman zaman Asya tipi özellikler taşıyan birini gördüğümüzde "İşte bakın, bunlar da diğerleri!" derdi. Hüsnü için diğerleri, Osman Bey'le gelen Asya kökenli Türklerin soyundan olanlardı. Daha sonra gülerек eklerdi; "Yunanistan'da Yunanlıların arasında yaşayan kendilerinin Yunanlı olduğuna inanan kaç Asya tipine sahip insan gördüm biliyor musunuz?" Tüm bir yaşamın felsefesini oluşturan, Hüsnü'ye ait bu görüşlere insan nasıl karşı çıkabilirdi. Binlerce örnek gösterebiliyordu.

Trabzon'daki günlerimiz süresince, Hüsnü daha önce hiç olmadığı kadar gergindi. Birlikteliğimiz sırasında, o ara çözülmesi gereken pek çok iş sorunu da olduğunu ve bu süreyi bizimle geçirmek istediğini anlamıştım. Günlük programımız çok doluydu, ama o, konuklarının kendini iyi hissetmelerini sağlamak için bizimle olması gerektiğini düşünüyordu. Tüm arkadaşlarıyla tanıştık, bir tanesi de Remzi'ydi. Hüsnü'yü rahatlatmak için, sekiz ki-

şı olduğumuzu unutmamasını, bizi dert etmeyip işleriyle uğraşmasını, daha önce tek başına Trabzon'da pek çok kez bulunduğumdan, daima yanımızda olmasına gerek olmadığını söyledim kendisine. Trabzon'un görülmeye değer tüm yerlerini yanımızda o olmadan gezebilirdik. Remzi de bizi destekledi ve gerektiğinde bizimle birlikte olacağını söyledi.

Remzi bize; "Hüsnü gitsin, o Beyhuzur. Bizimle birlikte olmazsa, daha iyi bir gün geçiririz" dedi. "Beyhuzur nedir?" diye sordüğümüzda gülerек beyhuzur sözcüğünün anlamını açıklamaya çalıştı. "Şimdi, diyelim bir adam huzurlu değil, her gün, bu durumdaysa, o, yani Hüsnü Beyhuzur'dur." Böylece beyhuzur sözcüğünün anlamını öğrenmiş olduk ve Hüsnü için çok uygun bir lakap olduğunu düşündük.

Remzi ile birlikte, Aziz Evgenios'u (Yeni Cuma Camisi), Yotits'in babasının evini, annesi Rosa'nın okulunu ve evini ziyaret ettik. Şimdiki sakinleri bize, o bölgede yol yapımı olduğunu, evin yıkılacağını söylediler. Birkaç resim ve bir kapı tokmağı, her iki evin hatırası oldu.

O gün, çevreyi yayan dolaşmaktan çok yorgun düştük. Ortahisar'a gittik. Sağımızda, adı şimdi Büyük Fatih Camisi olan Cheysokefanos Kilisesi vardı. Yanında küçük iskemleleri dışarda bulunan bir kahvehane yer almaktaydı. Yalnızca erkekler burada oturup çaylarını içiyorlardı. Ortalarda hiç kadın görünmüyordu. Bizim geldiğimizi gördüklerinde, tümü ayağa kalkıp bizi selamladı ve iskemlelerini verdiler. Belki de o kahvehanede kadınlar ilk kez oturuyordu. Bu kahvenin çoğu konuğu Tonyalıydı. Remzi onlara hemşehrileri Hüsnü'nün Yunanlı arkadaşları olduğumuzu söyledi. Bu haberden sonra herkes bizi selamlamak için sıraya girdi. Akıcı bir Pontus lehçesiyle konuşan çok sayıda gençle orada karşılaşmak bizim için sürpriz oldu. Gençler çocuklarımızı alıp uzaklaştı. Biz de Remzi ile orada kısa bir mola verdik. Öğle saatleriydi ve Remzi, hep birlikte yemeğe gitmemiz için bu kah-

vede buluşmak üzere Hüsni'yle randevulaşmıştı.

Pontus lehçesiyle yapılan konuşmaları hayranlıkla dinlerken, Hüsni göründü. Kahvedekilerin tümü İstanbul'dan gelen bu başarılı hemşehrilerini selamlamak için ayağa kalktı. Hüsni'nün onlar için önemi bir sosyal ve politik kişilik olduğu ortadaydı.

Kısa bir süre sonra yakındaki bir lokantaya gittik. Lokantanın sahibi de bir Tonyalı olan Muammer'di. Hepimizi büyük bir içtenlikle karşıladı. Yerlerimize oturduğumuz sırada arabasıyla Hüsni'nün Sami adlı yeğeni geldi. O öğle bizi ağırlamak isteyen Hüsni'nün babasını getirmişti. Yaşlı adamın arabadan inmesi biraz zor oldu. Oldukça yaşlıydı Ahmet. Yanımıza geldiğinde ise görünümüne şaşkınlıkla hayran kaldık. Hayranlığımız kendiliğindendi, ona da bunu açıkladık. Açıklamamız onu oldukça hoşnut etmişti, bize, "Şimdi bir şey değilim, beni gençken atların üstünde görmeliydiniz. Tüm Tonya'da en iyi ata binen bendim" dedi.

Ahmet bize ana-babamız ve kökenimiz hakkında sorular sordu. Annemin Gümüşhane'de doğduğunu ve 20 yaşındayken Rusya'ya gittiğini söyledim. Babamın Batum doğumlu olduğunu, ama ana-babasının Rusya'ya Karadeniz'i bu bölgesinden gittiklerini de ekledim. Babamın annesi Afroditi, Kromni'nin (Krum mahallesi-Zigana) Varenu köyündendi, babamın babası Hristos ise, Trabzon'dan yürüyerek 3 saat mesafede küçük bir köy olan Zilmera' (Subaşı)'ndandı. 'A Evet!' dedi Ahmet, "Kirişhane'ye yakındır Subaşı!". "Büyükleriniz buradan neden ayrılmış?" diye sordu. Bu arada Hüsni konuşmamızı izlemekteydi. Halkımızın buradan ayrılıp mülteci olarak Yunanistan'a neden ve nasıl gittiğini ve yakın tarihimizi çoğu bölge insanının gözardı etmiş olduğunun farkındaydım. Bunun için, olabildiğince basit ve kısa bir şekilde halkımızın Karadeniz'i neden terkettiğini açıklamaya çalıştım.

Türkiye'de olup bitenler sırasında yetişkin bir adam olduğun

Katırlı / Aya Grigori Kilisesi

dan, Yunanistan ile Türkiye arasındaki nüfus değişimi nedeniyle annemin gitmek zorunda kaldığını anlaması kolaydı Ahmet'in. Ama, gizli Hristiyan olmaları ve Türkiye'de kalmaya korkmaları nedeniyle büyük annemle babamın geçen yüzyılda Batum'a gitmek zorunda olduklarını açıkladığımda, gözlerini üzerime dikti ve 'bırak da bu öyküyü anlamaya çalışayım' dedi. Ona, onların gizli Hristiyanlar olarak yaşadıklarını, 1856 yılında Sultan'ın Hattı Hümayun'u imzalamasıyla her Osmanlı'nın hiçbir tehlike olmaksızın inancını seçmede özgür bırakıldığını söyledim. Hristiyan oldukları gerçeğini kabullenmişler, ama yaşamları güvence altında değilmiş. Böylece evlenen her yeni çift Rusya'ya gidiyor-muş. Büyük babam Hristos da büyükannem Afroditi ile evlenmiş ve Batum'a gitmişler. Ama yine de korku içindelermiş, çünkü Rusya ile Türkiye arasında sık sık yinelenen savaşlarla Batum bir devletten diğerine geçiyormuş. Bu nedenden, Batum'a vardıklarında aile adlarını değiştirmişler. Trabzon'dayken aile Başoğlu olarak tanınırken, Batum'da aile adı olarak Andreadis'i kullanmışlar. Böylelikle, Türkler Batum'a girseler bile, onlarla herhangi bir sorun yaşamayacaklarmış. Büyükbabamın asıl soyadını söylediğimde, hem Ahmet hem de Hüsnü ayağa fırladı. "Ne diyorsun?" dediler. Büyükbabamın soyadı Başoğlu muydu? "Bizler de Tonya'nın Başoğlu ailesindeniz" dedi Hüsnü. İşte o andan itibaren Hüsnü'nün kalbinde sonsuza dek bana ait bir yer edinmiş oldum. "Düşünsene" dedi, "aynı kandan olabiliriz, akraba olabiliriz demek bu!".

Daha sonra Hüsnü'den, 1930'larda Kemalist yasayla aldıkları resmi soyadlarının yanısıra, Tonya'da yaşayanların aralarında hâlâ eski aile adlarını da sürdürdüklerini öğrendim. Yani Tonya'da, Başoğlanlar, Petsantlar gibi soyadlarına rastlanabilir demek bu. Hüsnü'den aldığım en önemli bilgi ise, eski Tonyalı insanların tüm Tonya köyünün çok eskiden Gümüşhane'den gelen üç erkek tarafından kurulmuş olduğunu söylemeleriymiş.

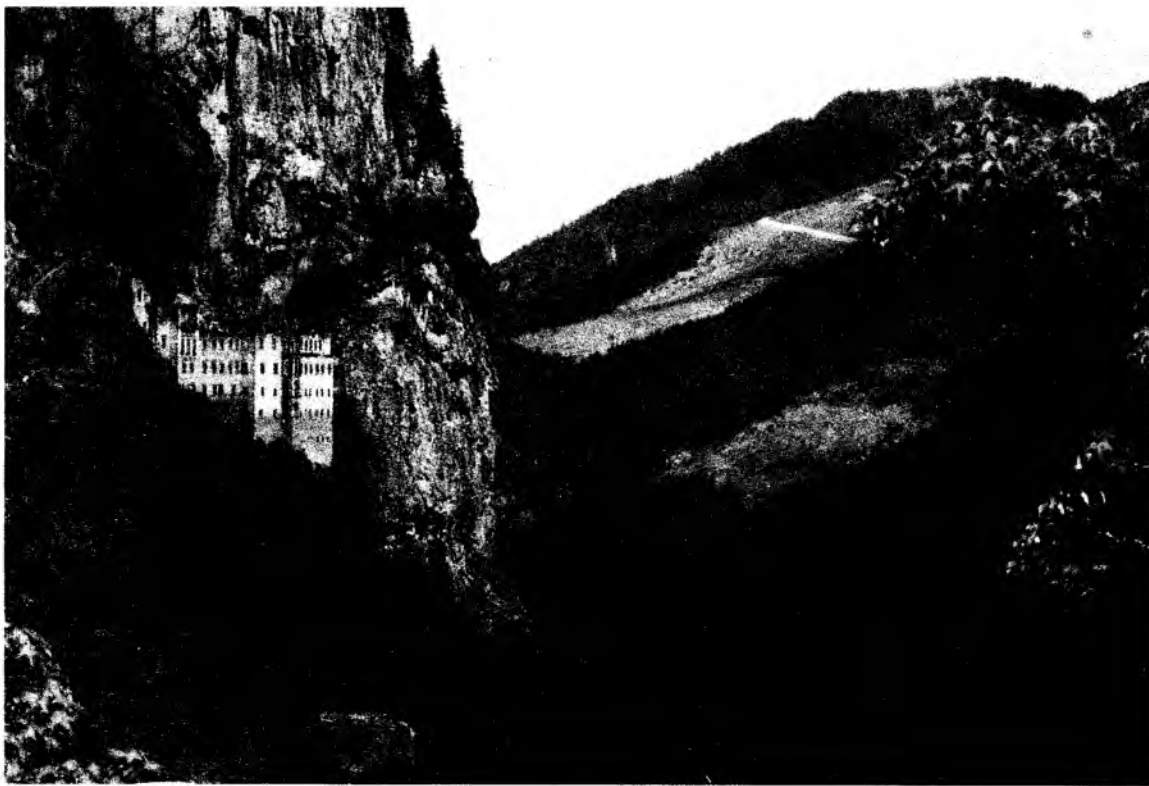
Ne kutlu bir yermiş bu Gümüşhane! Buradan kimler çıkmamış? Tarihin zorlu dönemleri boyunca, Gümüşhane sanki tüm Karadeniz Rum nüfusu için bir Nuh'un Gemisi olmuş gibi.

Hüsnü'nün bana dediğine göre, Tonya'da kime sorarsanız sorun, resmi soyadının yanı sıra ailesinin bu üç kişiden birinden geldiğini söyleyecektir size. Tonya'nın bu üç kurucusu: Daskalan, Thomas ve Paskal'mış.

Bugün, binlerce Tonyalı var ama hâlâ hangi aile grubuna dahil olduklarını bilirler. Tüm bunların yanı sıra, her Tonyalının bir de lakabı vardır. Tonyalıların çoğu, gerçek adlarından ziyade, lakaplarıyla tanınırlar. Yaşlı Ahmet, Maraz olarak tanınır ve Başoğlu ailesi Trabzon'da bu ad altında bilinir.

İşte bu Doğu, muammalalar ve bilmeceleler diyarıdır. Bir an hakkında her şeyi bildiğimizi, hiçbir giz kalmadığını düşünürsünüz ve birden bir şey keşfeder şaşırırsınız. Sonunda ise Sokrates'in dediğine gelirsiniz: "Bildiğim tek şey, hiçbir şey bilmediğimdir!"

Ahmet ve Hüsnü ile yaptığımız konuşmalar çok ilginçti ve bana yeni şeyler keşfettirdi. Cesaretimi toplayıp yaşlı Ahmet'e anlatmaya başladım. 'Amca! Kitaplarımızda, sizin Tonya'daki atalarınızın bile eskiden Hristiyan oldukları, 1650'den sonra değişerek Müslüman oldukları yazılı. Eski halkımız 1856'da Hristiyanlığa geri dönerken, sizinkiler Müslüman kaldı.' Yaşlı Ahmet, bu öyküye pek şaşırmadı. Oğlu Hüsnü bu buluşa memnun kalıp "Halkımızın evlerinde Pontus lehçesiyle konuşmasının nedeni bu olsa gerek!" dediğinde, bir süre sessiz kaldı. Yaşlı Ahmet bir şeyler söylemek istediye de, oğlunun sözlerinin ardından düşünceye daldı. Sonra, tipik Pontuslu kibiri ile kendini toparladığında, "Halkımız iyi yapmış. Gerçek inancı seçmiş ve muhafaza etmiş. Müslümanlık dünyadaki en iyi din. Bir kez daha doğsam, yine Müslümanlığı seçerdim" dedi.

Sumela Manastırı

Yaşlı bir Pontuslu adamın karşısında bile olsam, bu noktayı yorumsuz bırakamazdım. "Amca" dedim, "Aynı şey bizim insanımız için de geçerli. Onlar da bir kez daha dünyaya gelseler, yine Hıristiyanlığı seçerlerdi." Ama yaşlı Ahmet'i asıl öfkeliendiren bir sonraki cümlem olmuştu, çünkü onun o kibirli Pontuslu tavrına ve mutlak görüşlerine darbe indirmek istemiştım. "Amca" dedim, "ne kadar sadık olduğunuzu bilemem, çünkü bunu kanıtlamak durumunda kalmamışsınız. Bu sadakat, yalnızca dualarla, camiye ve hacca gitmekle kanıtlanamaz. İnsanlarınız, Müslüman olarak yaşamda kazanmışlar ve bir şeylerini kaybetmemişler. Bizim halkımız ise çok kan kaybetmiş, maceralar yaşamış ve inançlarına sadakatleri yüzünden ülkelerinden bile olmuşlar. Onlar için biz Müslümanız demek, mallarının yanında evlerinde kalmak ne denli kolay olurdu! Ama öyle yapmamışlar, şehit olmayı, sürgüne gitmeyi, mülteci haline gelmeyi ve inançları nedeniyle çoğu kez yaşamlarından olmayı tercih etmişler."

Bunları söylerken, onun patlamasını bekliyordum. Ama yaşlı Ahmet beni sessizce dinliyordu. Ben bitirdiğimde, herkes suskundu. Yaşlı Ahmet, bir bana bir de oğlu Hüsni'ye baktı. Hüsni, hiç duraksamadan ona, "Baba, sana gerçeği söylüyor!" dedi. Ancak yaşlı Ahmet, benim açımdan düşünmeyi kabule pek istekli görünmüyordu. Bir süre düşündü ve oğlu Hüsni'ye dönerek, ben anlamayayım diye Türkçe "Senin gavurun beni deli edecek. Ama doğrusunu söylemek gerekirse, kabul etmesem bile söyledikleri doğru gözüküyor" dedi. Ben gülümsediğimde, Hüsni'ye dönüp Türkçeyi anlayıp anlamadığını sordu. Ben 'evet!' dedim. Pontuslu egoizmini koruyarak Pontus lehçesiyle bana 'Siz gavurlar, şeytanın çocuklarısınız. Sizinle kimse başedemez' dedi.

Bir daha bu konuya hiç değinmedik. Sonraki yıllarda yaşlı Ahmet bir kez olsun bana bu konuyu açmadı. Kişiliğime büyük sevgi ve sempati duyuyordu, beni üzebileceğini düşünerek konuşmaktan hep kaçındı. Yalnızca bir kez, ölümünden kısa bir sü-

re önce, büyük bir incelikle konuya değindi.

Trabzon'daki bir hastanede yatıyordu, kendisine o bölgede bulunamayan kan grubu gerekiyordu. O sırada ben, torunu Tura'n'la İstanbul'daydım, Kızılay'dan uygun kanı alıp Trabzon'a uçtuk.

O yolculuk ne maceraydı! Ankara'ya varırken yanımızda şişe dolusu kan vardı. Trabzon havaalanı sise bağlı olarak kapalı olduğundan, Trabzon'a gidecek uçak birkaç kez ertelendi. Böylece biletlerimizi iptal ederek yolculuğumuza otobüsle devam etmek zorunda kaldık. Ne serüvendi!

Aylardan Şubat'tı ve hava çok soğuktu. Otobüs ise fırın gibi sıcaktı. Herkes sigara içiyordu. Sabah erken saatlerde Trabzon'a vardık. Tüm Trabzon yolu boyunca şoför yüksek sesle "Kalbimin anahtarı" adlı şarkıyı dinledi durdu. O yolculuğu hiç unutamam.

Otobüs terminalinden doğrudan hastaneye gittik. Kanı teslim ederek yaşlı Ahmet'in odasına girdik. Sanırım yaşı 88 falandı. Yatağının çevresinde, oğulları Ali ve Rahmi ile, Tonya'daki eski Karakaş'tan bir komşusu vardı. Benim odaya girdiğimi görünce gülümsedi ve yanındakilere "Oğlum olarak kalbimdeki yerini aldı" dedi. Daha sonra bana dönerek, "Ah, Andreadis çok iyi bir insansın sen. Eğer Müslüman olabilseydin, ruhunu da kurtarmış olurdun" dedi. "Bu konuyu düşüneceğim!" dedim ona ve bu konu sonsuza dek kapanmış oldu.

Ertesi gün, büyük bir arkadaş grubuyla Sumela Manastırı'na gittik. Manastır artık harabe halindeydi, ama o zaman bile görkemliyle büyük bir korku ve dinsel iman duygusu uyandırmaktaydı. O ne doğa, o ne güzellikti!

Geçen yüzyıl, Komnenos İmparatorluğu'nun tarihini yazmak üzere üç ay süreyle bu manastırda kalan Alman Fallmereyer'in söylediklerini anımsadım birden; "Dini bir bir tapınak için, dünyada bu görkemli Melas dağından daha uygun bir yer olamaz. "

UNESCO, bu manastırın restorasyonunu üzerine almış, umarım yıllar sonra karşımıza restore edilmiş pırıl pırıl bir manastır olarak çıkacak.

Manastırın eteklerinde, nehrin kenarında Panaiya ırmağından gelen alabalıkları yemeyi planlamıştık. Nehir kayaların üzerinden öylesine büyük bir gürültüyle akıyordu ki, birbirimizle bağırarak konuşmak zorunda kaldık. Olağanüstüydü! Manastırı çok defa ziyaret etmiştim. Bu harebeleri kırktan fazla kez görmüştüm şimdiye dek. Ama çocuklarımın ilk ziyaretiydi. Çevrenin güzelliğinden sarhoş olarak çektikleri fotoğrafların sayısını bilemiyorlardı. Yabani çiçekler, heryeri bir halı gibi örtüyordu. İlkbahardı ve doğa sanki bir gelindi. Bölgede çok sayıda açelya vardı. Arılar bu açelyalardan bal alarak Deli Bal'ı üretiyordu. M.Ö. 400'de bu deli balı yiyen Ksenofon'un askerleri ishal olup mide sancısıyla kıvranmışlar. Tarih değişti, dünya değişti ama tüm açelyalar, M.Ö 400'de olduğu gibi burada durmaktaydı.

Trabzon'da üç gün kaldık ve sanırım tüm kent bizi tanıdı. Özellikle meydanda herkes üzerimize gelerek bizi selamlamaya çalışıyordu. Çocuklarımız ise sanki kayıptı. Trabzonlu gençler çocuklarımıza bayılmıştı. Onlar, doğdukları yerleri görmek için yazları turist olarak gelen yaşlı kadın ve erkeklerle karşılaşmaya alışkındı. Oysa şimdi ilk kez genç Yunanlılarla karşılaşmışlardı. Sevinçlerini tanımlamak zordu.

O günün akşamı, Hüsnü bizi Kanlıka'ya götürdü. Kanlıka, Trabzon'un dışında küçük bir köyken, şimdilerde daha çok Trabzon'un bir banliyösü görünümünde. Çoğunluğu eski Rum evleri olan yaklaşık on ev, Hristiyanların gitmesinden sonra, bugünkü Tonyalıları barındırmakta. Sahiplerinin adlarının baş harfleri her evin cephesinde yer almakta.

Hüsnü, lokantasında öğle yemeğini yediğimiz Muammer'in evine götürdü bizi. Çoluk çocuk herkes bizi içtenlikle karşıladı. Aman tanrım, kaç çocuk vardı orada! Yaşlı erkeklerle ve genç-

Sumela Manastırının içindeki harabeler

lerle anlaşmamız çok kolay olmuştu. Hristiyanların terkinden bu yana altmış yıldan fazla bir süre geçmesine karşın, halen Pontus lehçesiyle konuşabiliyorlardı.

Anı olsun diye birkaç resim çekmek istedik. Tüm insanlar çocuk çocuk toplandılar. Çocuklardan oluşan koca bir ordu! Hepimiz fotoğrafçıyı beklerken, Hüsnü'nün sesini duyduk. "Durun, susun!". Şimdi herkes Hüsnü'yü izliyordu. O sırada hüsnü, resim çektirmek isteyenlerin arasında duran genç birini parmağıyla gösterdi. Gencin yüzü oldukça esmerdi. "Bu adam aranızda ne arıyor?" diye sordu vahşice. İnsanlar, bu kişinin köylerine yakın zaman önce geldiğini, ve iyi bir insan olduğunu söylediler. "Ne

iyi insanı" dedi Hüsnü, "Burayı hemen terketmeli." "Neden terketmek zorunda ki?" sorumuza, "O bizden değil, Doğulu!" yanıtını verdi Hüsnü. Hepimiz suskunluk içindeydik.

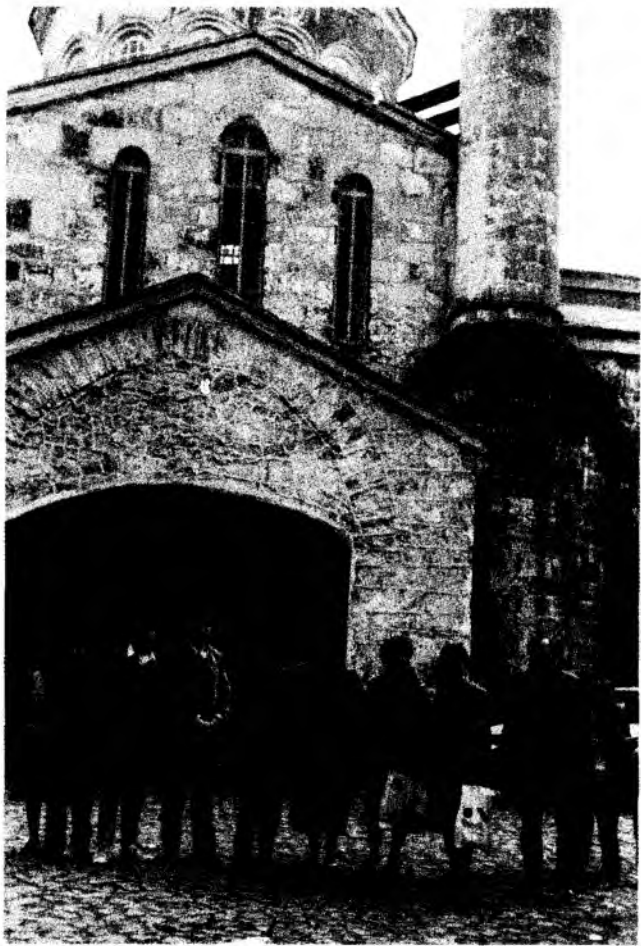
Yalnız kaldığımızda, iyi bir insan olduğu söylenen o genci neden kovduğunu sordum ona yine. "Sen bilmiyorsun" dedi Hüsnü, "O buralı değil. Onun diyarında kadınlar yüzlerini örter. Yabancılar karşı açık ve konuksever değillerdir. Bizim insanımız tüm kalbiyle kucaklayıp onurlandırmak için geldi buraya. Bu adam ise yalnızca karılarımıza bakmak için burada..." Doğru muydu, değil miydi? Bilmiyorum. Ama Hüsnü'nün dediği kanundu.

Muammer'in evindeki kadınlar, Trabzon peyniri, mıhlama gibi özel Pontus yemekleri hazırlamıştı. Uzun ve sorunlu bir günün sonunda acıkmıştık. Büyükanne'nin zamanındaki yemekleri yerken iyice coştuk. Her şey harika görünüyordu.

Ertesi gün Hüsnü yine doluydu ve bu sefer Rize'ye bize eşlik eden Ahmet Ulu'ydu. Sabah çok erken saatlerde, Ahmet bir minibusle geldi ve Rize'ye doğru yola çıktı.

Rize yolu çok güzeldi, hava ise harika ve güneşliydi. Rize'yi üç kez gitmiştim, ama grup olarak ilk gidişimizdi. Trabzon havaalanı yakınındaki Yomra'yı, ya da biz Rumların verdiği adla Gómura'yı geçtik. Sağ tarafımızda bulunan Yamboli nehrinden de geçtik. Bu nehrin güneye ünlü Santa'ya aktığını söyledim. Sürmene ve Of, arkamızda kalmıştı. İçerde güneyde kalan bu kesim, Pontus lehçesi konuşulan köylerle doluydu.

Rize'ye geldik ve tüm kentin daha iyi bir fotoğrafını çekebilmek için tepeye tırmandık. Bu tepenin doruğu bir park ve botanik bahçesiyle kaplıydı. Şimdi Türkiye'nin çya üretim merkezindeydik. Çayımızı içerken ayaklarımız altındaki kentin manzarasına hayran kaldık. Daha sonra kent merkezine geri döndük. Kuyumcu Erol Gökçay'ı ziyaret ettik. Kimdi Erol Gökçay? Bu, yine eski bir öykü.

Aya Evgenios Kilisesi / Yeni Cuma Camii

Rize'de altın ve saat işçiliği alanında çok sayıda sanatçı vardır. Bunlardan biri de Stavros Mavidis'tir. Atölyesi Rize'de olup çok iyi bir yaşam sürmekteydi. Savaş ve Rusya'ya sığınma zorunluluğu, bölgelerindeki diğer binlerce Hristiyan gibi onları da Batum'a itti. Atölyesinde çırak olarak genç bir Türk çocuğu çalışıyordu. Bu çocuk, sanatını Stavros'dan öğreniyordu.

Stavros, Rize'yi terkederken, dükkanını çırağına verdi. Bir daha asla geri dönmeyeceğini nereden biliyordu? Batum'a gitti, orada evlendi ve ailesiyle birlikte mülteci olarak Yunanistan'a gitti. Stavros, Kalamaria'da üç çocuk sahibi olarak ailesini genişletti. Zoras isimli bir oğlu ve iki kızı vardı. Kalamaria'da altın işçiliği ve saat tamiri üzerine yeni bir dükkan açtı. Yine siyasi istikrarsızlık ve bir sürü savaş sorununun yaşandığı o zorlu dönemde günlük nafakasını bu mesleği yaparak kazanmaya çalıştı. Rize'yi, atölyesini ve çırağını unuttu. Anımsasaydı bile ne yararı olabilirdi ki! Belki de anımsadı ama öldüğü için bunu hiç bilemeyeceğiz.

Rize'deki çırağı, çok çalışarak gerçek bir usta oldu ve ailesini kurdu. Ama çırağı Stavros'u hiç unutmadı. Dükkanının duvarında ustasının bir resmi vardı. Pek çok müşterisi, resimdeki kişinin babası olup olmadığını sordu ona. "Hayır" derdi, "Bu bir Yunanlı adama ait. Eski ustamdı o. Bu işi ondan öğrendim ve onun sayesinde Rize'de ailemle birlikte rahat bir yaşam sürüyorum."

Bu öyküyü, oğlu Erol Gökçay pek çok kez dinledi. Daha ileride babasının yerini alabilmek için, işi babasından öğrenmekteydi. Yıllar geçti ve çırak da öldü. Erol dükkanı devraldı. O da iyi bir ustaydı artık. Stavros Mavidis'in resmi hep duvarda kaldı. Resimdeki kim olduğunu soran herkes, Erol'dan aynı yanıt alıyordu. Yanıt, babasının yıllar boyu verdiğiyle aynıydı. "O, benim babamın ustasıymış. Babam sanatını ondan öğrenmiş, ben de babamdan. Bu adam sayesinde Rize'de rahat bir yaşıntımız var." Herkes, resimdeki kişinin bir Rizeli Rum olduğunu söylemiş.

Trabzon-Ortahisar'daki kahve

Haberler, Stavros'un oğlu Zoras Mavidis'in kulağına geldi. O da, Kalamaria'daki işini babasından miras almıştı. Turistik geziyle Rize'ye giden arkadaşları ona, Erol'dan, Rize'deki dükkanından ve babasının duvardaki resminden bahsettiler. Böylece Stavros'un oğlu Zoras, o dönem Rize'deki babasının çırağının oğlu Erol'u keşfetti. Yazışmaya başladılar ve böylelikle ben de Karadeniz'e yaptığım önceki gezilerimden birinde Erol'la tanıştım.

Bizimle karşılaştığında Erol tam anlamıyla çıldırdı. Bizi en iyi şekilde ağırlamak için Rize'de kalmamızı istedi. Rize'de uzun süre kalamayacağımız konusunda onu ikna edinceye dek canımız çıktı. Trabzon'a o gece dönmediğimiz takdirde Hüsnü'ye neler olacağını düşünemiyorduk bile!

Trabzon'daki Aya Sofia Kilisesi

O gece, çok yorgun olduğumuzdan erkenden yattık. Ertesi gün, sabah çok erken Hüsni'yle birlikte dolmuşa binip Gümüşhane'ye gidecektik.

Trabzon'a geri döndüğümüzde yorgun düşmüştük. Tüm gün boyunca Ahmet Ulu, yorgunluğumuzu düşünmemize bir dakika olsun fırsat bırakmamıştı. Yol da oldukça cazipti, ama ancak Ahmet Ulu'yu ve şakalarını bilen biri, Rize'ye ne harika bir yolculuk yaptığımızı anlayabilir. O gün bize neler anlatmadı ki! En güzeli de, Yunanistan'a yaptığı ziyaret ve izlenimleriyle ilgili anlattıklarıydı. Biz, özellikle de çocuklar gülmekten öldük. Oldukça zengin Pontus dili bilgisiyle, konuşmasını süslemeyi ve canlandırmayı çok iyi biliyordu.

Trabzon'a yaptığımız hemen hemen tüm ziyaretlerde Ahmet Ulu ile karşılaştık. Bir keresinde Tonya'dayken, onun köyü olan İskenterli'yi ya da eski dönemlerdeki adıyla İskantaranton'u ziyaret ettik. İskenterli onun doğduğu yerd. Orada babası ve annesiyle tanıştık. Annesi, hiç durmadan çalışan, yorulmak nedir bilmeyen bir kadındı. Bence Trabzon'a Ahmet'siz yapılacak bir gezi, salatasız bir yemeğe benzer. Nasıl öykü anlatılacağını doğuştan biliyordu ve anlatacaklarının sonu yoktu.

Gümüşhane'ye yaptığımız ziyaret ise Kuka'nın isteği üzerine oldu. Olabilseydi, Hüsni bu geziden kaçacaktı. "Yalnızca kayalar ve taşlar var orada" diyordu. Ama, her bir taşın ya da kayanın bizler için bir öykü kaynağı olduğunu nasıl bilebilirdi ki! Anababalarımız için bunlar, anılar pınarıydı. O güne dek Gümüşhane'yi üç kez görmüştüm, ve bu gezinin tümümüz için ıstırap olacağı konusunda Hüsni ile aynı fikirdeydim, ama oraya gitmek isteyen diğerlerinin arzusunu da reddedemezdim.

Gümüşhane'ye giden yol şimdi 110 km.'lik mesafesiyle çok kolay, ama o günlerde inşa halindeydi. Zigana Geçidi üzerinden gitmek zorunda kaldık. Bu geçit, tarihte tüccarların, orduların, seyyahların ve mültecilerin yolu olmuş. Zigana'dan geçen bilir.

Zigana'dan geçmeyenler, yalnızca hayal edebilir.

Zigana, denizden 2000 m. yükseklikte dağlık bir geçit. İnsan, Zigana'nın kıyıda uzaklığının yalnızca 45 km. kadar olduğunu dikkate alırsa, yolun dağlara doğru ne denli dik çıktığını anlayabilir. Buna ilk olarak, yol, Zigana'nın zirvesine zig zag yaparak da tırmanır. Bu tırmanış, Zigana'nın eteğindeki Hamsiköy'den başlar. O yükseklikte insanı hayran kılan doğa üzelliği göz kamaştırıcıdır. Görebildiğimiz her yer ormanla kaplı. Göknarlar, göknar kozalakları ve yine göknarlar. Bunların arasında her renkten yabani çiçekler.

Eskiden insanlarımız Kromni'den Trabzon'a iki günde gelirmiş. Burada Zigana'da mola verir, yine buradaki hanlarda kalırlarmış. Şimdi ise, Zigana üzerinden arabayla Gümüşhane'ye 4 saatten biraz fazla sürede varabilirsiniz. Yeni tünelli otobanla bu yolu yalnızca birbuçuk saatte alabiliyoruz. Zigana'ya varan Kromnililer, "Zigana'ya varalım, yaşayalım" anlamına gelen "Si Zggana ke zison." Bunun asıl ne anlama geldiğini, dönüş yolumuzda anladık.

Dolmuşumuz Zigana'ya çıkmak için mücadele ediyordu. Hüsnü ve şoförle birlikte içerde tam on kişiydik.

Zigana'nın doruğunda, lezzetli et çorbasının ve özel yapılmış güzel ekmeklerin tadına vardık. Hüsnü bize pestil getirdi. Yunanistan'da yaşlılarımız bu pestillerin reklamını yapardı hep. Pek sevmedik ama Hüsnü'yü hoşnut etmek için yedik.

Artık yolumuz Torul'a doğru iniyordu. Torul'a önceleri Ardassa denilmekteydi. Torul'a çıkan direkt yola vardığımızda, yol biraz düzleşti. Hâlâ başımız dönüyordu, ama o güneş altında çevrenin güzelliği muhteşemdi.

Torul'da doğa değişti. Yeşil azaldı, ufuktaki dağlar ise çıplaktı. Artık denizden, güneyde 100 km. kadar uzaklıktaydık. Torul'u geçince, Gümüşhane ile aramızdaki uzaklık yalnızca on kilometreye inmişti. Önümüzde küçük bir köprü vardı. Solda ise

bir çeşme. İki üç çiftçi otobüs bekliyorlardı. Eski harap bir tabe-
lada İkisü yazıyordu. Köprünün altında coşkun bir nehir akıyor-
du. Dolmuştan inerek çeşmede elimizi yüzümüzü yıkadık ve gü-
zel suyundan içtik. Artık bu coşkun nehrin akışını daha iyi göz-
lemleyebiliyorduk. Adı Yağlıdere'ymiş. Sağda ve nehrin sol ya-
nında göğe yüksek dağlar yükseliyordu. Nehir bir kanyon oluş-
turmuştu. Yine nehrin solunda bir tarla yolu açılmıştı. Bu yol,
hepimizin de çok iyi bildiği bir yere çıkıyordu. O dağların yuka-
rısında ve ardında, geçmiş yüzyıllarda Hristiyanların yuvaları
olan Kromni, Imera, Istavrin, Lykast ve diğer yerleşim birimleri
yer almaktaydı.

Kromni'yi duyan çocuklarımız, oraya gitmemizi istediler.
Olanaksız! Uzaklık azdı ama bu yolla çok zamanımızı alırdı. Bu
bölgeyi gezmek için bütün bir günü ayırmak gerekirdi. Oysa Gü-
müşhane'yi görüp aynı gece Trabzon'a dönmek istiyorduk.

Çocuklarımız, Kromni'yi görmek umuduyla dağlara dönüp
bakarken, dolmuşla Gümüşhane yolumuza devam ettik. Şimdi de
yolumuz yeni bir nehrin yanına çıkıyordu. Bu, Gümüşhane'nin
Kan Nehri'ydi. O noktada Kan Nehri, Yağlıdere ile buluşuyor,
ikisi birleşerek Harşit Nehri adı altında Tirebolu yakınında deni-
ze akıyordu. Kan Nehri'ni, coşkun akmaksızın yine gördüğümde,
aklım 1915 yılına, annemden duyduklarıma gitti. O yıl Ermeni
tehciri gündemdeydi ve bu nehir, pek çok insanlık suçuna tanık
olmuş.

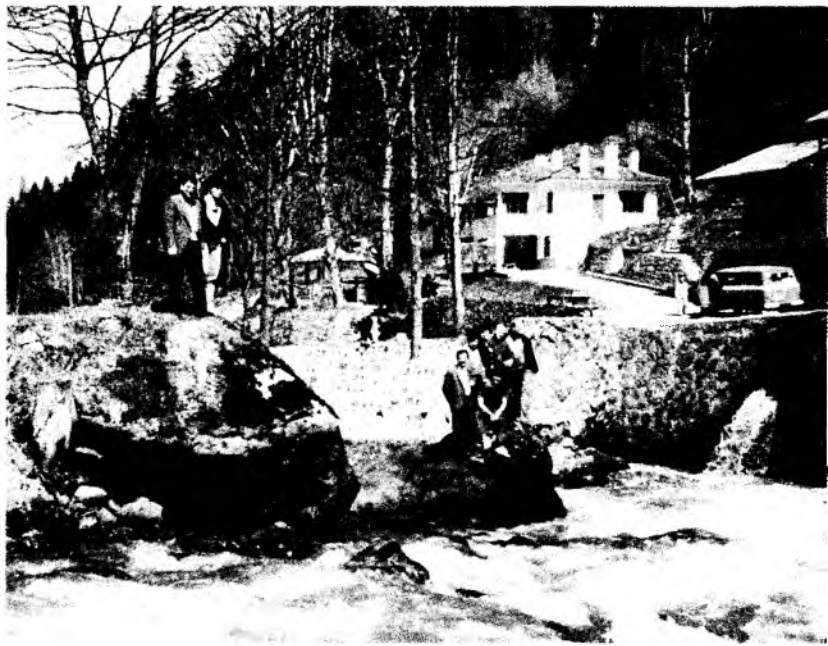
Gümüşhane'ye yalnızca on kilometre kalmıştı ve asfalt yol bu
uzaklığı zaman açısından oldukça kısaltmıştı. Sağ tarafımızda es-
ki güzel bir çeşme ve kente ters yönden giden bir tarla yolu var-
dı.

Hüsnü sürücümüze, Gümüşhane'ye girebilmemiz için o köp-
rüden geçmesini söyledi. "Olmaz" dedim, "Gümüşhane'ye gide-
bilmemiz için sağdan bir tarla yolundan gitmeliyiz." Hüsnü bana
dönerek, "Ama bu yol yalnızca dağlara gider" dedi.

"Hayır, Hüsni! Bizim görmek istediğimiz Gümüşhane, sağda, ana yoldan uzakta" dedim, "Halkımızın ayrılmasından sonra kurulan Yeni Gümüşhane ise işte burada." Dolmuşumuz eski Gümüşhane'ye gitmek üzere dağa tırmanırken, o anayolun yapımının öyküsünü annemden duyduğum kadarıyla onlara anlattım.

Bizim Gümüşhanemiz ana yoldan beş kilometre ilerde kurulmuş. Geçen yüzyıl boyunca hükümet Gümüşhane üzerinden Erzinan'la Trabzon'u bağlayan bir yol yapmak istemiş. Gümüşhane'nin, Türk, Ermeni ve Rum liderlerinin tümü, sözkonusu yolun Gümüşhane'den geçmesini engellemek üzere biraraya gelmiş. O yıllarda yollar, savaş ve askerlerin oradan geçmesi demekmiş. Karadeniz'in o bölgesi Rusya ile sürekli sorunlar yaşadığından orduların kentlerine girme olasılığı çok fazlamış. Bu yüzden liderlere mühendislerle rüşvet önermişler ve yol da kentlerinden daha uzakta, aşağıda bir yerde açılmış. Şimdi artık herkes yolun kendi yakınından geçmesi için rüşvet verirken, o dönemin bu yerel anlayışı çocuklarımızı güldürdü.

Eski Gümüşhane'ye çok geçmeden vardık. Her yer harabeydi. İnsanların, doğanın oluşturduğu harabeler. Yalnızca beşi ayaktaydı. Minareleri yıkık boş bir cami. Çatısız, duvarsız yarı viran kiliseler. Gerçekten içburkan görüntüler! Binlerce eski Gümüşhane evi artık birer taş yığınıydı. Buranın biraz aşağısında eski bir Ermeni kilisesinin harabesi vardı. Dağların tepesinden madenler görülebilmekteydi. Eski Gümüşhane'nin yalnızca birkaç çocuğuna eğitim veren bir okulun yanında küçük bir cami hâlâ açıktı. O küçük caminin karşısında ise, ünlü Süleymaniye okulu vardı. Bir keresinde buraya avlanmaya gelen Sultan Süleyman tarafından kurulmuş. Süleymaniye'nin yanında eski bir hamam yıkıntısı durmaktaydı. Oradan biraz daha yukarılara çıktık. Burası komşu Rumlara aitmiş. Kentin Aziz George Kilisesi ve resmi binası ve Rum okulu da harabe halindeydi. Birkaç fotoğraf ve kalp acısıyla oradan ayrıldık. Bir zamanlar o dağlarda kurulmuş

Sumela ırmağı

Gümüşhane'nin tanınmış okullarıyla 60000 nüfusa sahip olduğunu düşünabiliyor musunuz? Madenleri, altın ve gümüş ustalarıyla imparaorluğun en zengin bölgelerinden biriymiş. Gümüşhane, o bölgedeki tüm Hristiyanlar için önemli ve kutsal bir yerdi. Şimdi ise gözlerimizin önünde bir harabeler diyarı olarak durmaktaydı. O dönemdeki muhteşemliğini hiçbir şekilde hayal edemiyorduk artık!

Dönüşümüzde uzunca bir süre, sessiz düşüncelere daldık. Tümümüz için Gümüşhane, Karadeniz'deki Hristiyan Rum halkının dramını ve trajedisini birleştiriyordu kendinde.

Torul'u geçip Zigana'ya tırmanmaya başladık. Zigana'da belli

bir yüksekliğe vardığımızda, yerel Pontus dilinde 'dyssa' denilen sise girdik. Sisle birlikte akşam karanlığı da bastırmaya başlamıştı. Bu da dolmuş için büyük sorundu.

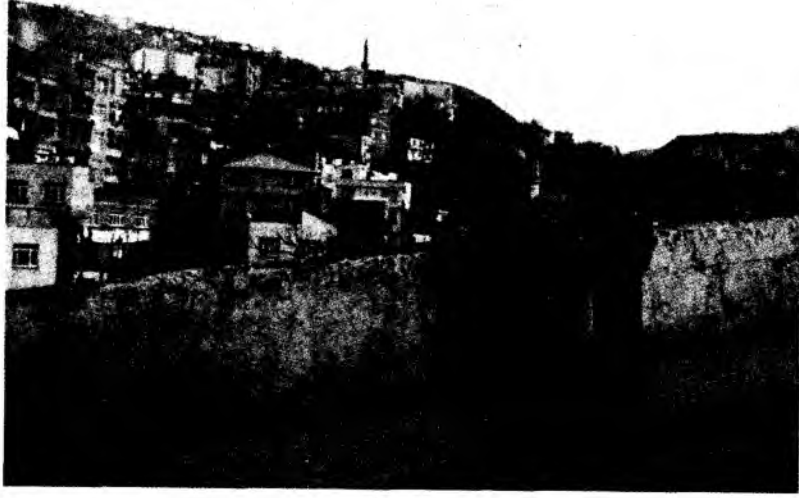
Bugün bile Zigana'ya o tırmanışımızı anımsadığımda, o tehlikeli koşullarda tırmanmaya devam etmemize neden izin verdiğimi anlayamıyorum, kendimi suçluyorum. Solumuz keskin uçurlar, sağımız ise kayalarla doluydu. Yol ise sürekli virajlıydı. Ne ben ne de şoför bir metre önümüzü bile göremiyorduk. Camı açıp tarafımdaki kadan duvarlara bakarak, şoförü sağa ya da sola yönlendiriyordum. Üzerinden uzun yıllar geçti, ama şimdi bile anımsadığımda böyle tehlikeli bir aptallık yaptığım için kendimi affetmiyorum.

Orada kalıp ertesi sabahı beklemek çok daha akıllıca olurdu. O akşam üzeri yaptığımız hem aptalca hem de tehlikeliydi. Ama tümümüz o gece yine Trabzon'da olmak istemiştik. Kaç kere o eski Kromni deyişini anımsadım! "Zigana'ya varalım, yaşayalım."

Neyse, Hamsiköy'e vardığımızda sis biraz azaldı. Korku ve heyecan altında geçen yorucu ve uzun bir yolculuktan sonra bu köyde kalmak zorundaydık. Yolculuk böylesi zorunlu olmasaydı bile, Tonya'yı terkettikten sonra buraya yerleşen Hüsnü'nün hemşerileriyle dolu olan Hamsiköy'de kalırdık yine de bence. Kahvede, ikişer üçer bardak çay içerek yorgunluk attık. Çayımızı bitirmeden kahve dolmuştu bile.

Birisi muhtara geldiğimizi haber vermiş. Muhtar Ayvaz koşarak geldi. Geceyi konukları olarak köylerinde geçirmemizi istediler. Aynı gece Trabzon'a geri dönmemiz konusundaki ısrarına çok üzüldüler.

Dolmuşumuza binmek üzere kahveden çıktığımızda hava iyice kararmıştı. Aniden karanlığı yırtan çok sayıda silah sesi duy-mak bizi korkuttu. Ateş eden, gidişimizin şerefine bizi uğurlamak isteyen muhtar Ayvaz'mış. Bu tip uğurlamalara alışık olma-

Trabzon-Tabakhane

dığımızdan olup biteni anlamakta güçlük çektik.

Ne zaman o kutsal toprakları ziyaret etsek, bu güne değin bize hep o silah sesleri eşlik etmiştir. Karadeniz halkının bu çocuksu coşkusu ve konukseverliği, 2500 yıl önce bu bölgeye geldiklerinde Ksenofon'un on binlerce askerinin karşılanışını anımsatır bana.

Gecenin ilerleyen saatlerinde ve sis nedeniyle epey geç kaldıktan sonra ölesiye yorgun halde Trabzon'a vardık. Ertesi sabah çok geç kalktık. O gün Paskalya'ydı ve programımız Soğuk Su'daki Kapagiannidis evini ziyaret etmekte. O gece Paskalya bayramımızı kutlamak üzere kırmızı renkli yumurtalar yedik.

Çok güzel bir gündü ve bundan dolayı şimdi Atatürk Köşkü olarak bilinen Kapagiannidis evine çok zevkli bir ziyaret yaptık. Ne yazık ki bina tümüyle restore ediliyordu ve yalnızca o anda çalışma olmayan yerleri gezebildik.

O gece Paskalya Bayramımız için Kökoğlu'nun kahvehanesi-nin bahçesinde toplandık. Bu kahvehane Ortahisar'da eski valilik binasının bir kaç metre arkasında ve Chrystokefalos Kilisesi'nin (Büyük Fatih Camii) ön tarafındaydı.

Yumurtaların boyanması başlıbaşına bir serüven oldu. Türkiye'de böyle bir gelenek olmadığından piyasada boya bulunamadı. Yumurtaları soğan kabukları dolu suda kaynatmalarını söyledim. Savaş zamanı, biz çocukken boyalarımız olmadığı dönemlerde annelerimizin yumurtalarını bu soğan kabuklarıyla boyadıklarını anımsamıştım.

Boyanmış yumurtalar masamıza geldi. Soluk kızıl renkleri, bana çocukluğumu anımsattı. İsa'nın Yükselişi ile ilgili dinsel ilahilerimizi söyleyip birbirimizi öptük. O sırada, Kökoğlu'nun kahvedeki kırmızı yumurtaları aldığını farketmedik. Birbirimizi kutlamamız bittikten sonra, yumurtaları aramaya başladık. 'Onları şimdi getiriyorum' diyerek içeri girdi Kongogli. Tanrım, ne felaket! Tüm yumurtalar temizlenmiş ve yenmeye hazır olarak geldi. Yaşamımda ilk kez, yumurtaları tokuşturmadan Paskalya geçiriyorduk. Zavallı Kökoğlu, dostluğunu göstermek isteyip yenmeye hazır hale getirmek üzere tüm yumurtaları temizlemişti. Misafirlerine karşı görevini yapmak istemişti.

Ertesi gün Hüsnü'nün bir arkadaşı geldi ve biraz tartıştılar. Daha sonraları, kavganın bizim yüzümüzden olduğunu anladık. Hüsnü'nün arkadaşının adı Hasan Erdal'mış ve Çağlayan Belediye Başkanymış. Bu köy Trabzon sınırları dışında Sumela Manastırı yolu üzerinde yer almaktadır. Yunanlı atalarımız bu köye Aiassili derlermiş. Belediye Başkanı bizim iki gün önce Sumela Manastırı'na gittiğimizi duyarak, bizim o ziyaretimizi kendisi-

ne haber vermedi diye Hüsni'yle tartışmış. 'Ayıp, ayıp' dedi pek çok kez. Hüsni boşuna özür dilemeye çalışmış. Allahtan o sırada her ikimizin de eski bir arkadaşı olan Kemal oraya geldi. Kucaklaşıp öpüştiler. Böylece Hasan ile ilgili sorun çözüldü.

Kemal zorla hepimizi şehir kulübünün lokantasına götürdü. Balıklı omleti ilk kez orada yedim. Gördüğümde hasta oldum. Yumurta ile balık, birlikte nasıl yenilebilir ki? Ama 'ilkın dene, sonra konuş' ilkesinden hareketle, o yemeği yemeyi kabul ettim.

Yemek sofraya gelinceye değin, Hüsni'den reklamını dinledik. 'Balıklar mezzit ve çok lezzetli' dedi. Ama Karadeniz'le ilgili her şeyin Hüsni için dünyanın en iyisi olduğunu bildiğimden, onun methiyelerine kanmadık. Yemek önümüze geldiğinde kendimi daha da kötü hissettim. Ama bu ne mucize! O harika tadı asla unutmayacağım. Şimdi ne zaman Trabzon'a gidecek olsam o yemeği tekrar tekrar tadarım. Kemal bize bir sürü içki söyledi, ama kendisi yalnızca su içti. Dinsel nedenlerden dolayı böyle yaptığını düşündüm. Ancak Hüsni, Kemal'in şeker hastası olması nedeniyle alkolden uzak durduğunu söyledi. Kemal'e yemek ve gösterdiği dostluk için teşekkür ederek Hüsni ile, bizi bekleyen babası Ahmet'in evine gittik.

Ahmet'in evi Moloz'daydı. Aslında orası ev değildi. Oldukça büyük beton bir binaydı. Bu bina eski bir kilisenin üzerine inşa edilmişti. Zemin katı ticari kullanıma açık kiralı dükkanlardan oluşuyordu. Onların üstündeki kat bir kahvehane, üst kat ise ucuz türde bir oteldi. Tüm bu bölümlerin, yanından en üst kata, Ahmet'in yaşadığı yere çıkan ayrı bir giriş vardı.

Eve girmeden önce, Hüsni bizi dükkânlardan birine soktu. Dükkânın arkasında büyük bir dehliz vardı. Denilenlere göre bu, Moloz'u Boz Tepe'ye bağlayan tarihi bir yolmuş. Güvenlik nedeniyle denizden doruklara dek tüm Trabzon'u geçen bir yeraltı yolu...

Yaşlı Ahmet bizi bekliyordu. Önceki tartışmalarımız düşün

Stavros Mavidis

Rize

celerini karıştırmış olmakla birlikte, pontus egoizmi son sözü söylemesine izin vermiyordu. Konuklarım özen gösterdi ve tartışmayı çarçabuk ilgilendiği konuya taşıdı.

"Konstantin Bizans'a gelip yeni bir imparatorluk kurduğunda, bayrağının inancı neydi?" diye sordu bana. Tümümüz hiç duraksamadan Hristiyan inancıydı diye yanıtladık. "Bizans İmparatorluğu'ndaki tüm vatandaşlar Hristiyan mıydı" diye sordu. "Evet" dedik. "Ooo! Bunlar kitaplarınızda yazanlar! Ya Hristiyanlığı kabul etmek istemeyenlere, onlara ne oldu? O sırada, Büyük Theodosus'u ve Hristiyan olmayı reddeden üçyüz subayın Selenik'te öldürülüşü aklıma geldi. Cinayeti eleştiren tek Hristiyan, Meliodanon (Milano) piskoposu olmuştu o dönem. Halkın önünde İmparator'a, İsa'nın kanıyla kutsanmış ekmek vermeyi reddetmiş. İmparator'un halktan özür dilemesini istemiş, ama üçyüz subay ölmüş olduklarından bunu asla duyamamışlar.

Bu öykü yaşlı Ahmet'i yüreklendirdi ve bize, yeni Hristiyanlık inancını temel olarak Olimp Dağı tanrılarının, eski dinini silmek suretiyle erkini kurmaya çalışan yeni devletin, Hristiyan Bizans İmparatorluğu'nun bilinen ve bilinmeyen suçlarını anlatmaya koyuldu. Anlattıklarının çoğu hiç bilmediğimiz şeylerdi ve bana hatalı ya da yalan geldi. Ancak dediklerinin bir kısmı bile doğru olsa, bu bizim için inkâr edemeyeceğimiz bir sorun demektir.

Ahmet sustuğumuzu görüp devam etti. Rus Çarı, İstanbul'a gelmiş. Hristiyan inancını kabul edip vaftiz olmuş. Ardından da tüm Rusya vaftiz olmuş. Tüm bunların kansız biçimde olduğunu düşünebiliyor musunuz? Hiç kimse karşı çıkmamış mı? Bu sorularına ne yanıt verebilirdik ki! Yaşlı Ahmet, dünyadaki tüm hükümdarların halklarına kendi inanç ve fikirlerini zorla kabul ettirmeye çalıştıklarını söyledi. "Yalnızca bizim Fatih Sultan Mehmet'imiz farklı bir insandı. İstanbul'a girdiğinde ve tüm bölgeyi ele geçirdiğinde, imparatorluğu sınırları içindeki Hristiyanları,

Yahudileri ve diğer tüm halkları bağımsız ve serbest bıraktı" dedi. Hüsnü huzursuzlanmaya başlamıştı, çünkü bu konunun bizim için hoş olmadığını düşünüyordu. Konuyu değiştirmeye çalıştı.

Diplomatik bir manevrayla, konuyu kendi istediğim alana çektim. Fatih Sultan Mehmet'in toleranslı olduğu, günümüze kadar süregelen tarih içinde tek kişi olduğu konusunda Ahmet'e hak verdim. "Bu yüzden" dedim, "biz burada, Karadeniz'dekiler Hristiyan ve Rum olarak yaşamımızı sürdürmüştük. Ama Fatih'ten sonra, tiranlar, derebeyler geldi başa ve işte siz tarihi ben den iyi biliyorsunuz!". Yaşlı Ahmet, Fatih'in tolerans açısından tarihteki en eşsiz kişi olduğunu ifade etmem karşısında oldukça tatmin olmuştu. Yaşlı Ahmet'e, kitaplarımızda 1650'li yıllarda Karadeniz'deki derebeylerin zulmünün çok fazla olduğunu, o bölge insanının çoğunun memleketini terk ettiğini, diğerlerinin ise inançlarını değiştirmek zorunda kaldıklarının yazılı olduğunu söyledim. O dönemlerde onların Tonyalı ataları, bizim Kromni'li atalarımız gibi Müslüman olmuşlar. Aralarındaki fark, geçen yüzyılda bizim atalarımız ilk dinlerine dönüş yaparken, onların Tonya'da tümüyle İslam dinini kabullenmiş olmalarıydı.

Yaşlı Ahmet suskundu. "Sen anlatırken, doğruymuş gibi geliyor ama bir tek şey söyleyeceğim lütfen dikkatle dinle, çünkü ben yaşlı bir adamım ve çok daha fazla şey biliyorum. Müslümanlık dünyadaki en iyi dindir!" dedi.

"Aynı şey bizim insanlarımız için de geçerli" dedim, "Hristiyanlık dünyadaki en iyi dindir. Bizimkiler de yaşlı insanlar ve onlar da daha fazla şey biliyorlar. Kime inanalım?"

"Haklısın" dedi.

Ona gerçeği söylemek için bunun bir fırsat olduğunu düşündüm. "Herkes" dedim, "ana-babasından aldıklarıyla biçimlenir. Amca, sen dünyadaki bütün dinleri okuyup inceleyerek mi tercih ettiğin dini seçtin? Kendi dinimi ben mi seçtim? Bizim neye inanağımıza başkaları karar veriyor."

Ahmet bana hak verdi ve tartışma son buldu. Bu, ister beğenin ister beğenmeyin Doğu'da sık sık olagelen bir tartışmadır. Doğu insanları, kendi inançlarının doğruluğu konusunda kesin bir yargıyla yaşarlar ve doğru olabilecek başka inanaçların da var olduğunu duyduklarında şaşırırlar.

Bizim için hoş olan bu tartışma dışında, Trabzon'daki tüm zamanımız dans, şarkı ve eğlence ile geçti. Ancak tartışma sürdüğü sürece mutsuz olan tek kişi Hüsnü'ydü, çünkü yanlış bir düşünceyle bu konuşmalar nedeniyle kendimizi kötü hissedebileceğimizi varsaymıştı.

Trabzon'u en iyi anılarla terkettik. Dostlarımızla uzun süre oradaki deneyimlerimizden konuştuk.

Birkaç hafta sonra Hüsnü, Yunanistan'a geldi. Bu kez Atina'yı da ziyaret etti. Bu kez aynı konukseverlik ve güzel günler, sevgili konukları Hüsnü'ye oradaki dostları tarafından sağlandı.

Hüsnü bizi İskenze'den, arkadaşı Kosmas'ın yanından aradı. Geleceğini söyledi. Nasıl da mutlu olduk.

Aynı öğle, bizim Karadeniz Klubü'nü, daha sonra da Metamorphosis Kilisesi'ni ziyaret ettik. Hüsnü her şeyi öğrenmek istiyordu.

Kilisenin girişinde, tepedeki çift başlı kartalı gösterdim Hüsnü'ye. Bu, Trabzon'daki tarihi surlardan alınmış ve mülteciler tarafından buraya getirilmiş.

Ona yine, kilisenin ortasındaki büyük kandil lambasını gösterdim. Mülteciler bunu da Kars'taki Hristiyan Kilisesi'nden getirmiş. O koca lambayı ve oldukça ağır iki çanı Kafkas dağlarından geçerek taşımışlar. Çanları çocukluğumdan hatırlıyorum. 1950'lerde, daha küçük boyutlardan çanlar yapmak için eritmişler. Ne büyük hata!

Kilisemizin bahçesinde, Hüsnü Chrysanthos'un heykeline dikkat çekti. Eski Trabzon Başpiskoposu Chrysanthos'un öyküsünü biliyordu Hüsnü. Daha sonra da Trabzon'un koruyucusu Aziz

Evgenios'un küçük minyatür kilisesine gitti. Yeni Cuma Camii'nin bu ünıtasyon minyatürü, mimar Zogratos'un bir çalışmasıymış.

Trabzon'da, Fatih'in kente girdiğinin ilk haftası Aziz Evgenios Kilisesi, cami haline dönüştürülmüş, o ilk haftanın cuması cuma namazı için hazır edilmiş. Böylelikle Yeni Cuma Camii adını almış.

Küçük şapelden çıktıktan sonra, Hüsnü bir süre Papaz Nikolas'ın heykeli önünde durdu. Buraya Karadeniz, Kromni'den gelen bu aziz din adamının öyküsünü duyduğunda oldukça duyulandı. Hüsnü'ye onun mezarının üzerinde hiç toprak olmadığını söyledim. Herkesin koyduğu çok sayıda mumla kabrinin üzeri halı gibi örtülmüştü. Mezarını kim ziyaret edecek olsa Papanikolas'ın kabri üzerinde bir mum yakma zorunluluğunu hissediyordu. Bu yalnız yaşayıp yalnız ölen din adamı, tümümüzün babası olduğu duygusunu uyandırabilmeyi başarmıştı bizde. Hüsnü onun öyküsünden öylesine etkilenmişti ki, o an onun mezarlığına gitmemizin mümkün olup olmadığını sordu. Hemen mezarına gittik. Hüsnü bir mum alıp papazın kabrine dikti. Hüsnü'nün hiç görmemesine karşın onun için birkaç damla gözyaşı dökmesi beni etkiledi.

Daha sonra sık sık Papaz Nikolas'a gönderme yaparak biz insanların hiçbirşey olmadığını, ölümümüzden sonra geriye yalnızca anımızın kalacağını defalarca söylemişti. "Geriye adımız için iyi ve onurlu bir anı bırakalım" derdi.

Ioanna bizi, Selanik'in dışında Kardina köyünde bekliyordu. Bir sürü hazırlık yapmıştı. Chrysostomidis de eskiden yaşadığı Erzincan'dan getirdiği utunu yanına almıştı. Ioanna'nın amcası Lefteris de oradaydı. Son derece iyi niyetli ve kibar biriydi.

Hüsnü, Ioanna'nın yaptıklarıyla coştı. İnsanların faal olması onu hep gururlandırdı. Ioanna'yı, Trabzon'a otobüsle bir grup gezisi yapması konusunda ikna etmeye çalıştı. Masrafların çok

olması konusunda korkmuştu Ioanna, ‘O zaman ne olacak?’ diye de sordu.

“Korkma” dedi Hüsnü. “Farkı ben karşılarım.”

“Ioanna, Kalamaria’daki Pontus Klubü’nün yardımına da çok güvenmişti. Bütün yaz tek başına gezi grubu için adam toplama-ya çalıştı. Garip ama Pontus Grubu’ndan hiç yardım gelmedi. Tek başına çalışırken ben de çok yardım ettim.

İnsanlar avanslarını ödeyip adlarını listeye yazdırdılar. Daha sonra da fikirlerini değiştirip paralarını geri istediler.

Nihayet zorlukla küçük bir grup oluşturuldu. O küçük grupla Karadeniz gezisi gerçekleştirildi. Hüsnü, o olmazsa halkı gezinin

Eski Gümüüşhane'de boş evler

arkasındaydı. Açığı Hüsnü üstlenmişti. Hiç kimsenin o açıktan haberi bile olmadı. İşte Hüsnü böyle bir insandı!

Lipochori adlı bir başka köyde de benimle aynı adı taşıyan bir aile vardı. Andredisler'di bunlar. Onlar da Hüsnü'yü bekliyorlardı.

Olimpia Tiyatrosu'nda bir Pontus halk tiyatrosu izledi Hüsnü. Coşmuştu. Oyunculara gidip hepsini tebrik etti. "Ben aynı anda hem güldürdünüz, hem de ağlattınız" dedi.

Atina'ya birlikte gittik. Orada, onun arkadaşı yaşlı bir bayanı ziyaret ettik. Bu hanım Atina-Kallithea'dan Melpo'ydu. Ona, kendi annesiymiş gibi saygı gösterdi Hüsnü. Birbirlerini otuz yıldır tanıyorlarmış. Melpo, Trabzon'a annesiyle beraber gitmiş ve orada genç Hüsnü ile karşılaşmış. Otuz yıllık bir dostlukla o hanıma büyük değer veriyor, saygı gösteriyordu. Melpo ve kızı çok fazla sevdikleri Hüsnü için ellerinden gelenin en iyisini yapmaya çalışıyorlardı.

Aynı ağırlama, Hüsnü'yle ilk kez Trabzon'da tanışmış olan Sürmeneli Ioardanis'den de geldi. Hüsnü'nün Atina'da olduğunu duyduğunda, ona özel saygı gösterdi ve Kallithea'daki klüblerinin büyük gece kutlamasına çağırdı onu. Bu kutlama, Atina'daki Intercontinental Oteli'nde yapıldı. Hüsnü, en önemli konukların yer aldığı en iyi masaya yerleştirildi. Politikacılar ve diğer önde gelenlerce birlikte oturdu. "Ne yaparsak yapalım bu adam için azdır" dedi bana Sürmeneli. Aynı şeyi Kallithea'dan Ioannidis ve Keratsini'den Spyro Korolois de gerçekleştirmeye çalıştı.

Veteriner doktor Theodoridis ise, ağırlamada hepsini geçti. Hayvan kliniğinin olduğu Atina'nın önde gelen Kastri bölgesinde onun için elinden geleni yaptı. Theodoridis, Hüsnü'nün konduğu olmasından son derece mutluydu. "Bu hayvan doktoru", dedi Hüsnü, "pırıl pırıl bir insandır ve altın gibi bir kalbi vardır."

Arabayla dönüş yolumuzda, Nea Trapezunta (Yeni Trabzon) adındaki bir köye yakın Katerini'den geçtik. Buradaki tüm insan-

lar Karadeniz'in Of ilçesindendi. Hüsnü Oflular'ı sevmezdi. Genelde Oflular'la Tonyalıların duyguları karşılıklıdır. "Oflular adam değildir" derdi bana. Ona, Nea Trapezunta'daki bu yaşlı insanların harika olduklarını ve onları seveceğini söyledim. Onlar, Hüsnü'yle ilgili güzel şeyler duymuşlardı, yalnızca ve tanışmak istiyorlardı. Hüsnü onlar için anavatanlarından gelen bir konuktu. Hüsnü'ye bizimle gelmek angarya gibi geliyordu.

Eski Gümüşhane'de bir yıkıntı

Ama Niko Alhazidis, Haralampidis ve diğer Oflular, kemençe ve şarkılarıyla Hüsnü'ye öyle hoş bir karşılama yaptılar ki, Hüsnü daha sonraları Nea Trapezunta konusunda coştı. Onlarla dans etti ve sonunda Niko'nun Oflu'ya benzemediğini söyledi. "Bu iyi bir adam Oflu olamaz" dedi. Klüplerini de ziyaret ettik ve gece

geç saatlerde en iyi izlenimlerle ve anılarla o köyden ayrıldık.

Selanik'teki toplantılarımızda, Vassiludi'den Spyro Muraditis de hep yanımızdaydı. Hüsni'nün yakın bir arkadaşıydı. Konuğu olarak Vassiludi köyüne de bir ziyaret yaptık ve orada Langada Gölü'nde güzel balıklar yedik.

Hüsni ile yaşlı Zacharia Musikidis arasında geçen ilginç konuşmayı hiç unutmayacağım. Zacharia eğitilmiş biriydi ve bu yüzyılın başında Trabzon'da olup bitenlerin tüm tarihini çok iyi biliyordu. Koyu bir Pontuslu edasıyla, Hüsni'ye, Tonyalı dostlarının o yıllarda Hristiyan köylerine ne büyük zararlar verdiklerini anlattı.

Hüsni'yü duydukları çok üzdü, kendini mazur göstermeye çalışarak yaşlı Zacharia'ya "Amca, bu dünyanın her köyünde birtakım çılgın insanlar vardır" dedi. "Hayır, çocuğum" diye yanıtladı Zacharia. "170 atlı genç, bu birkaç çılgın değil, sizin tüm köyünüzdü."

Selanik'te, Hüsni'nün gidişi onuruna, bir şenlik düzenlemeyi düşündük. Şenliğimizi daha ilginç kılmak için Selanik'te Gavurali lakabıyla tanınan arkadaşım Alioğlu Christos'u çağırdım. Gavurali popüler bir profesyonel şarkıcı olup, Türk müziği ve şarkılarında uzmandır. Bu şekilde Hüsni'yü onurlandırmak ve kemençenin yanında çeşit sunmak istemiştik. Gavurali'nin Türkçe bir iki şarkı söyleyip söylemediğini hatırlamıyorum. Hüsni de istemedi zaten. O yalnızca Pontus müziği ve şarkılarını istiyordu. Kemençeci Damos, o gece geç saatlere kadar çaldı ve söyledi. Gavurali şarkı söylemek yerine bizim konuğumuz oldu ve hiç bir şey yapmadan parasını aldı.

O gece birçok arkadaş bizimleydi. Hüsni coşmuştu ve dostça ama itiraza yer bırakmayan bir ısrarla Dimitri'ye Yotis'e ve bana hitaben, "Bu yaz üçünüz bana geliyorsunuz, hatta kemençeci Damos'u da getirin. Parharia'ya (Eyilalar) ve Katırkaya'ya gideceğiz" dedi.

"Kapagiannidis Villası"nda / Bugün "Atatürk Köşkü"

“Katırkaya da ne?” diye sordum. “Dağlarda yapılan büyük bir şenlik. Çoğunluğu Tonyalı olan tüm yöre halkı orada toplanır. O şenliği bir kez olsun görmelisiniz.” Ayrılırken de aynı sözleri yineledi; “George, Damon’u da yanınızda getirmeyi unutmayın!”. Bu, gideceğimiz ve Hüsnü’yle tartışamayacağı anlamına gelmekteydi. Kabul edilmişti. Kesindi. “Damos’u unutmayın!”

Ne yapabiliirdik ki, ona ‘Peki’ demekten başka!

Katırkaya’ya gideceğimiz zamana dek, bizi güldüren bir sürü şey oldu. Bir Pontuslu turist olarak ne zaman İstanbul’a gelse ve tesadüfen Hüsnü’yle tanışsa, hemen bize telefon açıp anlatırdı Hüsnü. Bu insanların beni tanımalarını garipserdi. “Olabilir Hüsnü” derdim. “Selanik büyük bir kent. Herkesin beni tanımasını nasıl beklersin. Uzun yıllardır Almanya’dayım. Sanatçı ya da politikacı mıyım ki beni tanısinlar.” Hüsnü yine de anlayamazdı. Herkes beni tanımak zorundaydı, eğer tanımıyorlarsa bu onların hatasıydı. Bu mümkün mü!

Bir gün beni aradı. Telefondan kemençenin sesini ve birinin Pontus lehçesiyle şarkı söediğini duyuyordum. Şarkı söyleyeni telefona verdi. Arkadaşlarıyla turist olarak İstanbul’da bulunan Christos Papadopoulos’du bu kişi. Hüsnü, onun melodik sesini dinliyor, “Sanki toprağı kazmışsın da gizli bir hazine bulmuşsun. Ben de Christos’u böyle buldum. Harika bir ses!” diyordu bana defalarca.

Telefon görüşmeleriyle zaman geçti ve yazın Katırkaya’ya gitme zamanımız geldi.

Şimdi dört kişiydik; Yotis, Dimitris, Damos ve ben. Benim arabamla İstanbul’a gidecek, Trabzon’a uçakla geçecektik.

İstanbul’da iki gün kaldık. Aynı eğlenceler aynı kutlamalar. Hatta daha fazlası. Kemençeci Damos bizimleydi ve Hüsnü onun kemençe çalışına ve şarkı söylemesine hayran kalmıştı. Burada bir şikâyetimi de dile getirmeliyim. Pontus müziğini çok sevdiğimi söylemeliyim, ama ne zaman Türkiye’ye gelsem Türk müzi-

ğini de dinlemeyi arzu ediyordum. Hüsnü ile beraberken bu müzikle bağlantım kopuyordu. Türkiye'yi ziyaret ettik ama hiç Türk müziği dinleme imkânım olmadı. Aynı gece, hepimiz Taksim'deki Maksim'e gittik. Maksim, İstanbul'un en büyük ve en gözde müzik eğlence merkezi. Çevre, salonlar, personel, herşey bizi coşturdu. Müzik de harikaydı. Yirmi geleneksel enstrümanlı bir orkestra. Her şarkıcıya kendi orkestrası eşlik ediyordu. Çıkan her şarkıcı bir öncekinden daha iyiydi. Genç bir dansçı kız oryantal dans yaptı. Damos, dansın ve kızın tüm detaylarını dikkatle izledi.

Trabzon'a geldiğimizde, Kanlıka'da Muammer'in evinde kaldık. Bir-iki gün sonra da Katırkaya şenliğine katılmak üzere Tonya'ya hareket ettik. Din dersi öğretmeni olan Dimitri, bu şenliğin, Aziz Elias Günü'nün Müslümanlarca uyarlamasından farklı bir şey olmadığını keşfetti. Şenlik tarihi ve dağlarda kutlanması gerçeği, onun eski Aziz Elias Günü olduğu konusunda kanıtıydı. Din bilgini Dimitri her yerde daima Hristiyan köklerini araştırıldığından, aklıma bir olay geldi. Tonya'da bir köyde bir kadına, fırına koymadan önce ekmeğin üzerine neden haç işareti koyduklarını sorduğunda, kadından "daha kolay bölebilmemiz için" yanıtını aldığını anımsıyorum. Bu yanıt onu düş kırıklığına uğratmıştı.

Özel bir dolmuş ve video ile Tonya'ya gitmek üzere Trabzon'dan hareket ettik. Vakfıkebir'de mola verdik. Bu köyde denizden ayrılıp yirmi kilometre kadar güneye inip Tonya'ya vardık. Vakfıkebir'de Hüsnü, bir dükkana girip halı aldı. Halının Tonya'da birisine hediye alınmış olabileceğini düşündük. Dükkanında pek çok arkadaşıyla karşılaştı Hüsnü. Onlardan birine bir şey söyledi. Adam gidip, kar beyazı uzun bir yastıkla döndü. Arından dolmuşa binip yola koyulduk.

Yol boyunca, kamyonlarla ya da yayan gelen tüm köylerin kemençe eşliğinde şarkıları ve dansları izlenebiliyordu. Güneşli

harika bir gündü. Herkes Hüsnü'yü tanıyordu sanki. Selamlar, öpücükler, ardından Yunanistan'dan gelen arkadaşları olarak bizim tanıştırılmamız. Yolun bir kavşağında bir grup yerde oturup birşeyler yiyor, dans ediyordu. Biz de durduk. Diğer köşede birisi kuzu satıyordu. Hüsnü bir kuzu aldı, kesip bir kaç dakikada hazırladık. Ne zaman kestiler, derisini ne zaman yüzdüler farke demedik. Özel mangallardaki ateşin üzerindeydi bile. Hiç bu kadar lezzetli et yememiştik. Eski gazeteler toprağın üzerinde masa örtüsü olarak serilmişti. Domatesler, ekmek ve pişen et bu kağıtların üzerine kondu. Tabak yok. Bu koşullar altında yememiz nasıl mümkün olacaktı ki? Ama hepimiz coşmuştuk, ama herkes dans ederken siz de dans etmek durumundasınızdır. Yedik, içtik. Duruma alıştık ve hoşlandık. Etin yağları ve çöple dolu gazetele-re aldırmadık.

Yeterince yedikten sonra, grubumuz yine yola çıktı. Tüm ufuk köylerinden gelip danseden insanlarla kaplanmıştı. Kızlar yerel giysilerini giymişlerdi. Renkli elbiseleri uzaklardan görülüyordu. Dört bir yanıma aynı yere gelmekte olan insanlarla doluydu. Güneş batmıştı. Nemli bir hava hakimdi. Arabalar ve kamyonlar bir yerde terkedilmiş, herkes şenlik alanına yürüyerek geliyordu.

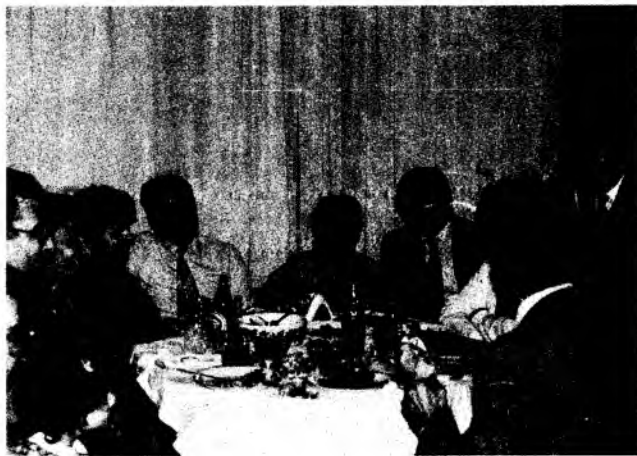
Askerler de buradaydı. Tüm erkekleri kontrol ediyorlardı. 'Neden?' diye sorduk. Hüsnü, burada herkesin silahlı olduğunu, içtiklerinde ise sorunlara yol açabileceklerini söyledi. 'Her yıl her şenlikte başımıza kazalar gelir' dedi. Bu nedenden hükümet bu şenliği yasaklamış, ama büyük baskılar sonucu bu yıl şenliğin yapılmasına izin vermiş. Ancak herhangi bir kazanın olmaması için de kontroller yapılmış. Silahları ve kavgayı sevmediğimizden, bu kontrolleri bir ölçüde anlayabildik. Ama kısa bir süre sonra, erkeklerin silahlarını kadınlara verdiklerini ve askeri kontrolden geçtikten sonra silahları geri aldıklarını farkettilik. Bu, kontrolden sonra bile silah sorununun var olduğu demektir.

Biz kontrolden geçmedik ve Hüsnü'nün hemşerileri, hediye olduğunu zannettiğimiz o halıyı açtı. Halının baş ucuna uzun yastığı yerleştirdiler ve oturmamız için bizi çağırdılar. Aman Tanrım! Herkes toprağın üzerine oturuyordu. Hüsnü'nün konukları ise halının üzerine oturacaktı. Ali ve ailenin bir sürü dostu yanımıza halıya geldi. Ortada Ahmet'in yanında, kemençesi ile Damos oturuyordu.

Tonya kaymakamı selamlamak üzere gelip aramızda yerini aldı. Yine halının üzerine gazeteleri açtılar. Gazeteler yine etle, domatesle, biber ve peynirle dolmuştu.

Tüm insanlar dans edip, şarkılar söylüyordu. Dağların tepelelerinden gelenler, bize saldıracakmış gibi yüksek sesle çığlıklar attıklarından, bize eski çağ savaşçıları gibi göründüler. Trabzon Valisiyle Gümüşhane Valisi birlikte bizi selamlamak için yanımıza geldiler.

Dansçılardan oluşan her bir halka, yüzlerce insandan oluşu-

Hüsnü, Yunanlı dostlarıyla

yordu. Kızlar kendi oluşturdıkları halkalarda dans ediyorlardı. Yanımızda video olduğu için, bilgisizlikten olsa gerek, elbiseleri ilginç geldiğinden Dimitri kızlarla dans etmek ve bu dansı videoya aldirmek istedi. Kavgaya ramak kalmıştı. Bu yabancının kızlarının ellerine dokunmaya kalkışması, dahası onlarla dans etmesi nasıl mümkün olabilirdi? Kontrolden yakalanmadan geçen silahların şimdi ceplerinde oldukları aklıma geliverdi. Ama kavgaya falan olmadı. Hüsnü kavgayı önlemekle kalmadı, hepimizin renkli giysili kızlarla dans etmesi konusunda ısrar da etti. Bizim de kökenlerimizin oradan gelmesi nedeniyle yabancı sayılamayacağımızı açıkladı. Tüm dans sahası, toprağı halı gibi örten yeşil çimenli bir plato görünümündeydi. Dans sırasında erkekler ayaklarını yere vururken, sanki yeraltından ses geliyor, toprak deprem oluyormuşçasına sarsılıyordu.

Yorgun biçimde halımıza çöktük. Yaşlı Ahmet, Damos'dan kemeçe çalmasını ve eski Pontus şarkıları söylemesini istedi. Ahmet oldukça coşmuştu. O sırada dörtlü gelen at sesleri duyduk. Yanımıza geldiler. Gelenlerden biri Ahmet'in en büyük oğlu Rahmi'ydi. Atından atlayıp bizi selamladı.

Dönerken, atladığımız bir şey kalmasın diye her birimizi o gün neler gördüğümüzü birbirimize anlattık. Bir köyde mola verdik. Burada da Hüsnü'nün bir arkadaşı vardı. Lezzetli fasulye çorbası ve diğer yemekleri yedik. Temiz dağ havası hepimizi acıktırmıştı. Ayrılmadan önce yediklerimizin ücretini ödemek istedik, ancak Hüsnü'nün arkadaşı kabul etmedi. Hüsnü'nün dostları benim de dostlarımdır diyerek, ödemeyi kendi yapmak istedi. Üzülmiştük, çünkü bu adam bize pek hali vakti yerinde gibi görünmemişti.

Aynı gece Tonya'daki Eyilalar'a (Parharia) gittik. Ahmet orada yaşıyordu. Deniz nedeniyle oluşan nemli ve sıcak hava kıyıda yaşamayı olanaksız kıldığından, eski dönemlerden beri insanlar yazları yaylalara çıkarlarmış.

Ne yazık ki Eyilalar'ın güzelliğinin tadına varamadık, çünkü oraya her gidişimizde yoğun sis vardı. Birkaç yıl sonra buraya güneşli bir günde geldim de, doğanın özellikle de yabancı çiçeklerin güzelliğine hayran kaldım.

Ahmet'in evine gittik. Eyilalar'daki tüm evler gibi son derece basit taş bir evdi. Yatak odalarının altında hayvanlara ait bölüm vardı. Çevre gübre doluydu. Mitolojimizdeki Heraklis'i ve Avgias Pokunu anımsadım. Sanırım kimse bahçesinin o bölümünü temizlemiyor, yağmur alıp götürüyor olmalı.

Yatak odalarının önünde mutfak ve misafir odası vardı. Basit bir eski Rum evi. Yatak odalarının zemini tahtaydı, mutfağındaki ise toprak.

Duman tüm odadan geçiyor, baca olmadığından çatıdan çıkıyordu. Gövdelerimiz ve giysilerimiz duman kokmuştu. Yorucu bir günden sonra uzanmış olan Ahmet'in odasına girdik. Yerel (oralı) bir kemençeci de oradaydı. Yaşlı Ahmet, Türk kemençeciye çalıp söylemesi için bir fırsat vermedi. Hep Damos'un çalıp söylemesini istiyordu. En sevdiği olan "Matin Panagian Leo"yu (Bakire Mana'ya yeminim var) çalmasını istedi.

Ahmet'in odasında Damos'la birlikte şarkı söylerken, Hüsnü mutfakta geleneksel bir Karadeniz yemeği hazırlıyordu. Zimur'du bu.

O gece, biz, az uzaktaki Hüsnü'nün yeğeni Sami'nin evinde, Hüsnü'de, babasının evinde uyuyacaktı. Sami'nin evinden oldukça uzakta ise Hüsnü'nün erkek kardeşi Ali'nin vardı. Eyilalar'da evlerin birbirlerinden bir ya da iki kilometre uzaklıkta yer aldıklarını düşünebiliyor musunuz? Otlar dizlerimize kadar geliyordu, pantolonlarımız ıslandı.

Ali, o gece yatmaya gitmeden önce bizi evine çağırmıştı, çünkü konukları olarak bizleri ağırlamak istiyordu. Oğlu Sami bizi evine götürdü. Evine geldiğimizde yeterince çakırkeyiftik. Genç Tonya Kaymakamı ile Ali'nin diğer arkadaşları da oradaydı. Da-

mos gerçek bir Pontus arkıları ve kemeçe ziyafeti sundu bize. Hepimiz son derece cokuluyduk. Saate kim bakar? Geceyarısını geçtiğini hiç anlamadık. Saat sabahın ikisi olmuştı.

Sami'yle birlikte oradan ayrıldık. Evden çıktıktan sonra evin önündeki bir platforma çıktık. Evin yan tarafından basamaklarla aşağıya iniliyordu. Zifiki karanlık vardı. Hiçbir şey göremiyorduk. Hava geldiğimiz zamanki gibi nemliydi. Basamakların dibinde bahçede yakacak odunlar vardı.

Basamaklardan inip odunların yanına vardıığımızda, duyduğumuz silah sesleriyle irkildik. Platformda Ali ve kaymakam, misafirlerini havaya ateş ederek yolcu ediyorlardı. Yeterince alkollü oldukları gerçeğini de gözardı etmedik. Giotis odunların arkasına doğru fırladı. Kalanımız sükunetle olduğumuz yerde kaldık. Ne olduğunu anladığımızda, odunların arkasından çıkmaya alışan Giotis'le birlikte güldük.

Sami'nin evine giderken de yol boyunca olaya gülüp durduk. Sami'nin evinde yatacaktık. Eve girdiğimizde bir problem ıktı. Pantolonlarımız ıslaktı. Sami antalarımızı Ali'nin evinde unutmuştu. Dolayısıyla pijamalarımız yoktu. İki ev arası mesafe hem fazlaydı hem de çok geç olmuştı.

Sami olduğumuz gibi pijamasız uyumamızı istedi. Temmuz ayıydı ama orada geceler kış geceleri gibi soğuk oluyordu. Ev şüphesiz ısıtılmıştı, ama biz ısrarla çantalarımızı istedik. Sami antalarımızı çok istediğimizi anladı ve giysilerimizi Ahmet'in evinden gidip almak üzere hazırlandı.

Sami hazırlanırken, bir çekmeceyi açıp içinden silah aldığını gördüm. Tabancanın içine kurşun doldurmaya başladı. Tam altı kurşun saydık. Şaka olsun diye, "Sami, neden altı kurşun koydun ki, biz burada yalnızca dört kişiyiz" dedim. Çok güldük, bu espri Sami'nin daha şevkle gitmesine yol açtı. antalarımız geldikten sonra yatabildik ancak.

O maceralı günüm sona erdiği umuduyla yataklarımıza yat

Aya Nikolaus Kilisesi

miş uyuyorduk. Ama eski bir atasözünün de dediği gibi “bela geldi mi üstüste gelir.”

Giotis çok fazla içmişti o gece, bu da onu susatmış. Yataktan kalkmış, içini gündüz gözüyle görmediğimiz evde su aramaya başlamış. Ertesi gün suyun bahçede olduğunu gördük. Evde hiç su yokmuş. Giotis karanlıkta su aramaktan yorulmuş ki, içi Eyi-lalar sütüyle dolu iki büyük leğenin durduğu bir masa bulmuş. Su olmadığından, “Susuzluğumu gidermek için bari şu süttten içeyim” diye düşünmüş. Boş yere içmeye çalışmış. Sütün yüzeyi tümüyle kaymakmış. Kaymağı yarıp sütü içmek için üflemiş. Ama kaymak kalınmış. Tekrar tekrar üflemiş. Sonunda ümitsizliğe kapılıp yüzünü süt yüzeyine daldırmış. Manzara görülmeye değerd-i. Giotis’in burnu, yüzü kaymak olmuş. Süt hâlâ daha derinde olduğundan süte ulaşmak için tüm kafasını leğenin içine sokmuş. Bu da gecenin son faslıydı. O saatten sonra kim anlayabilirdi ki!

Sisle geldik, sisle terkettik Eyilalar’ı. Böylece o muhteşem doğanın yeşil halısını kaplayan yabani çiçeklerin güzelliğini görmedik. Buraya ancak birkaç yıl sonra güneşli bir günde tekrar ziyaret ettiğimde, şansım yaver gitti.

Trabzon’a geldik ve zorunlu olarak Motel Usta’ya gittik. Dumanla, yağla öylesine kirlenmişti ki, Muammer’in evine konuk olarak tekrar gitmeyi istemedik. Sıcak bir banyo bizi kirlerimizden ve yorgunluktan arındırdı. İki odamız vardı. Üç yataklı olanı Dimitri, Giotis ve Damos için, ikinci oda ise Hüsnü’yle benim içindi.

O gece uyuduğumuzu sanmıyorum. Hüsnü’yle bir sürü şey konuştuk, Türk-Yunan ilişkileri hakkında tekrar konuşmak için fırsat doğmuştu Hüsnü’ye. Ona göre, neden ve sorun olan şey, kitaplar, insanların dini ve militarizm idi. Bunlardan dolayı ilişkiler geliştirilemiyordu. Kitaplar gençleri zehirliyor, askerler aldıkları maaşı korumak istiyor, dindarlar ise fanatizm yayıyorlardı. “Bu papazlar ve hocalar asla biz iki ulusun ilişkisini geliştir-

Tonya'da

mesine katkıda bulunmayacaktır” dedi. Bütün gece bu sorunlar hakkında konuştu. Biz, elele her iki ülkeyi tüm dünyaya tanıtabiliriz. Yalnızca birbirini tanımak ve gençleri tanıştırmakla bile bu sorunun üstesinden gelebiliriz. Ardından mevcut atmosferi de değiştiririz” diyordu. Aniden yüzü iyimserlikle aydınlandı. “Eğer her iki taraftan da doğru ve uygun adamları bulursak problemi çözeriz.” “Bu ne zaman olur biliyor musunuz” diye sordu. Atina ve Ankara’da Pontuslular söz sahibi olduğu zaman. Halklarımız arasında kardeşlik ilişkisini başarabilme umudu yalnızca bizlerde.” Hüsnü konuşurken, bir ara uykuya daldım.

Ertesi günü yine bir sorunla karşılaştık. Gümüşhane’ye gitmemiz programlanmıştı. Dimitri, Karadeniz’in bir milyon resmini çekmişti belki ama hala Gümüşhane’nin, batı bölümlerinin bazı yerlerini kaçırdığını düşünüyordu. İstanbul’dan Hüsnü’yü altüst eden bir telefon geldi. İş nedeniyle hemen İstanbul’a dönmesi

gerekiyordu. Orada bir sorun varmış. Ama konuklarını Trabzon'da yalnız bırakıp nasıl gidebilirdi ki? Bizi zor durumdan Remzi kurtardı. "Bırakın gitsin" dedi. "Burada yalnız daha da iyi zaman geçiririz". "Biz burada değil miyiz?" diye de sordu alaylı biçimde Hüsnü'ye. Sonunda Hüsnü, İstanbul'a gitmeyi kabullendi ve böylece bizi iki günlüğüne Trabzon'da yalnız bıraktı. Yalnızlık da ne demek? Olan herhangi bir tehlikeye karşı bizi gözetecek yaklaşık yirmi Tonyalı vardı çevremizde. Bize o kadar kalabalık geldiler ki, belki de daha fazlaydılar.

Hüsnü'nün gidişinde yeni bir sorun çıktı. Hepimizin otel faturasını zorla ödemeye kalkıştı. Ziyaretimiz yüzünden yaptığı bütün o harcamalar yetmiyormuş gibi bir de otelinkini ödemek istedi. Bunu fırsat bilip uçak biletlerimiz konusunu da açtım. "Eğer bilet ve otel paralarımızı biz ödemezsek" dedim, "Bizi burada bir daha hiç göremezsin". Benim zorlamamla, biletlerimizi ve otel ücretini ödememizi kabul etti. İstanbul'a gitmek üzere ayrıldı, biz de küçük bir dolmuşla Gümüşhane'ye hareket ettik.

Bu kez yolculuğumuz daha iyi geçti. Hava lehimizeydi. Direkt olarak eski Gümüşhane'ye gittik. Bir an onu gözden kaybettik. Onu, Gümüşhane'de yükselen bir dağın tepesine tırmanırken gördük. Eski madenlere ait tünellerin resimlerini çekiyordu. Geçen yüzyıllardan kalma, gümüş ve diğer madenleri dışarı taşıyan küçük vagon rayları hala oradaydı. Yeni Gümüşhane'ye otelimize döndüğümüzde, turistik amaçla oraya gelen Selanikli bir grup Rum'a rastladık. Aralarında Bayan Anna ve editör Bay Tasos Kyriakidis'i gördük. Çok yorgun olduğumuzdan, o gece erken yattık. İyice dinlendik.

Ertesi gün, Ardassa'nın (Torul) batı bölümü, bizi bekliyordu. Dimitri o bölgenin de resimlerini çekecekti. Orada bulunan köylerin birkaç resmini çekecek, biz de aynı gece Trabzon'a geri dönecektik. Bu gezimizin sonu olacaktı.

Sabah çok erken saatlerde Gümüşhane'den Torul'a yola çık

Katırkaya Halk Şenliği,

tık. Önden biz gidiyorduk, ardımızdan da Türk gizli polisine ait bir araba geliyordu. Ne zaman Gümüşhane'den çevreye bir gezi yapsak, her zaman dostlukla saygıyla karşılanmışızdır. O bölgenin fakirliği ile halk, bizi oraya getiren şeyin yalnızca duygusallık olduğuna inanamıyordu. Onlar belki de gizli bir hazine için geldiğimizi düşünüyor, bu nedenden bizleri takip ediyorlardı. Türk arkadaşlara polisin bizi neden izlediğini, ne zaman sorsam, Kürtler (PKK) yüzünden olduğu yanıtını alıyordum. Bir başka açıdan, Dimitri'nin bizi getirdiği o kayalık bölgede yalnız olmamız daha iyiydi.

Torul'da direkt olarak Batı'ya dönerek Nivena ve Derena köylerini ziyaret ettik. Her yer harabe ve hasar görmüş evlerle doluydu. Nivena'da hala yaşayanlar vardı ama Derena'da toplam yirmi aileden fazlası olduğundan kuşkuluydum. Derena, Homerik döneminden kalma çok eski bir ad. Anlamı, uzun boğaz. Dimitri'nin fotoğraf makinesi çok resim çekmekten ısınmıştı. Polis izleyicilerimiz biraz ilerde durup çevreye bakıyorlarmış gibi yapılmaktaydı. Ne bakış ama!

Derena'da bir köylünün bahçesine girdik. Evinin önünde küçük bir kilise vardı. Üzerinde Aziz Theodor Kilisesi yazıyordu. Çiftçi, kiliseyi depo olarak kullanıyordu. Bu kilisenin de her yandan fotoğrafı çekildi. O küçük kilise bizi gerçekten etkilemişti. Polis eşlikçilerimiz biraz daha yakınıma geldi. Kimbilir belki de gizli hazinenin yanında duruyorduk!

Arabamıza geri döndüğümüzü görünce elbette düş kırıklığına uğradılar. Şimdi anlatırken her şey çok kolay ve basitmiş gibi geliyor, ancak o zorlu bölgeleri gezmek gerçekten güç istiyordu. Bizimle ilgilenildiği sürece her şey yolundaydı. Ancak o zavallı polis eşlikçilerimiz neden bizim çılgınlıklarımızın ceremesini çekiyordu.

Dönüş yolumuzda ardımızdan geliyorlardı. Torul'u geçtik ve Zigana'ya doğru tırmanmaya başladık. Zigana'nın eteklerinde

Katırkaya'da Yorgo, Hüsnü ve diğerleriyle birlikte

durdular. Beş dakika kadar orda kaldılar ve Zigana'ya tırmanan kavşaktan, Gümüşhane'ye geri döndüklerini gördük. O günün hazinesi yalnızca kömürden ibaretti!

Ben takibe sinirlenen pek çok Yunanlı ziyaretçi gördüm orada. Benim için bu hep bir eğlenceydi. Birkaç yıl sonra bazı arkadaşlarla Gümüşhane'ye yaptığım bir başka ziyareti anımsıyorum. Biz eski Gümüşhane'ye vardıkdan hemen sonra polisler yanımıza gelip, kendilerini gazeteci olarak tanıttılar. Bizimle görüşme yapmak istediler. Görüşmeyi ben yaptım, onlar da dinliyormuş gibi yaptılar. Ne demek istiyorsam onu söyledim, ve sonunda da bizi korudukları, güvenliğimizi sağladıkları için teşekkür ederek, gerçek gazetecilere o gün ne söylediysem anlatmalarını rica ettim.

Bize eşlik eden polisler ilk ve son kez olarak önümüzden biz de arkalarından giderek Yeni Gümüşhane'ye girdik. Şimdi onlar önden gidiyor biz de onları takip ediyorduk.

Onlarla birlikte olan genç polisin başına çok büyük sorun açtım. Hepsi sivil giysiler içindeydi. Genç polisin yüzü tipik bir Giritli yüzüydü. Selamlaşırken, ona dönüp “Sen Giritlisin. Seni Yunanca selamlayayım” dedim.

Sanırım bu güne değin bu gençler Gümüşhane’de bizimle karşılaşma deneyimlerini unutamamışlardır. Şeflerine ve dediklerini çok merak etmişimdir. Eminim ki “bu şeytan gavur ne olduğunu anladı” diyerek, kendilerini şaşkınlığa düşürüşümüzü hep anımsayacaklar.

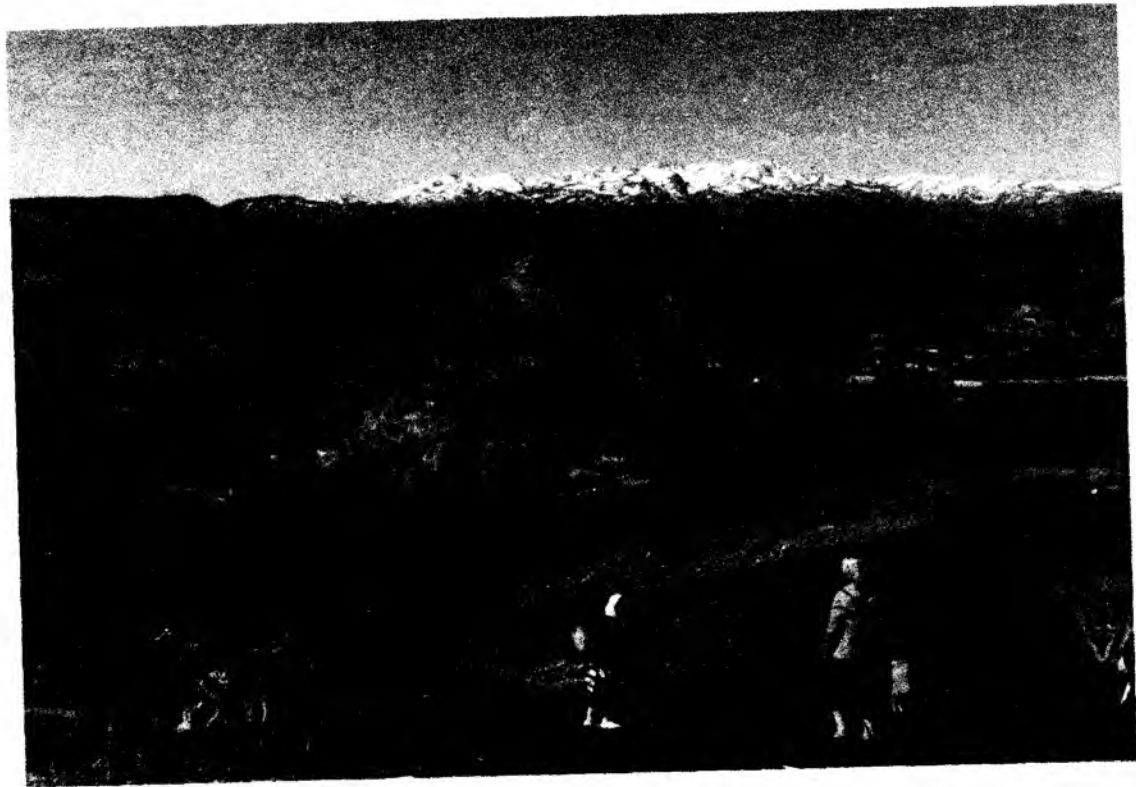
Bu şehirde yorucu gezimiz son buldu. Karadeniz’deki deneyimler, bilgilenmeler, tanışmalar ve ziyaretler açısından son derece zengin bir gezi olmuştu. “Gezi bitti” dedim ama bir anlamı yoktu. “Şimdi İstanbul’a geri döneceğiz” dediğimde, Dimitri kabul etmedi. Ona göre Larahane’yi ve Vazelon Manastırı harabelerini de görmemiz gerekiyordu. Haklıydı.

Ertesi gün Larahane’deydik. Orada, akıcı bir Pontus lehçesiyle konuşan Ali’yle tanıştık. Annesi Rum’du. Böylece Ali anne tarafından Rum, baba tarafından Türk’tü.

Larahane, Rum politikacı Eleftheriadis’in doğduğu yermiş. Uzun yıllar sonra kendi doğduğu evi ziyaret etmiş, ve bu evinde oturup burada ölmüş. Naaşının Yunanistan’a naklini, Yeni Sumela Manastırı’nda yapılan cenaze törenini anımsıyorum.

Larahane meydanında harap edilmiş kilisenin temellerini görebilir insan. Dimitri temellerin resmini çekti ve aralarındaki uzaklıkları hesapladı, elindeki bir kağıda kilisenin enini ve boyunu not etti.

Daha sonra Vazelon Manastırı’na gitmek için dağdan çok büyük bir ormanın içinden geçtik. Yol topraktı. Ne yazık ki yine sisle karşılaştık. Yolumuz üzerine bir ağaç yıkılmış olduğundan

Eyilalar / Parharia

arabamızı durdurup, yolun geri kalanını yürüyerek tamamlamak zorunda kaldık.

Bir süre yürüdük ancak manastırı göremedik. Umutsuzluğu kapılıp geri dönmeye başladık. Dönüş yolumuzda iki çocuğa rastlayıp Vazelon Manastırı'nın nerede olduğunu sorduk. Burada diyerek yan tarafımızda sisler içindeki manastırı gösterdiler. Yanımızda Trabzon'da tanıştığımız Amerika'dan gelen Bay Hionidis vardı ve bu o günkü programımızda eşlik ediyordu.

Hüsnü konuklarına yemek hazırlıyor

Yer çok ıslaktı ve manastırın harabesine kadarki elli metreyi aşmakta çok zorlandık. Çamura düşerek giysilerimizi oldukça kirlettik. Sonunda varmayı başardık. Ellerimizle harabenin duvarlarına dokunduk. Bu, Karadeniz'in, belki de tüm Hıristiyan dünyasının en eski manastırıydı. M.S. 270 yılında kurulmuş. Bu, Roma imparatorluğu'nun Hıristiyanlarla mücadele ettiği en kötü

döneminde kurulduğu anlamına geliyordu. Yıkıntı yıkıntı üzerine. Manastıra girmek çok tehlikeliydi. Eski manastırda hayvanlar yaşıyordu ve her taraf bok içindeydi. Harabenin duvarlarına dokunurken, Kudüs'e gelerek eski Salomon Yahudi Tapınağı'nın duvarlarında tanrıya yakaran, eski dönemlerdeki Yahudiler geldi aklıma. Ağlamak neye yarar!

Dönüşümüzde Dimitri'nin gelmesini bekledik. Resim çekerken hep gecikiyordu. Sonunda o da geldi.

İstanbul'da Hüsnü huzursuzlanıp telaşlanmaya başlamıştı, çünkü Trabzon'da kalışımız uzamıştı. Trabzon'daki otele vardığımızda Hüsnü'yü aramamızı bildiren bir mesaj aldık. Kendisine ne kadar hoş zaman geçirdiğimizi anlatınca sakinleşti, çünkü başımıza kötü bir şey geldiğini ya da birimizden birinin hastalanmış olabileceğini düşünmüş.

Böylesi anılar nasıl unutulabilir?

Hüsnü'nün o yaz, arkadaşların değiş tokuş edilmesi, yeni dostluklar edinme konusundaki fikrini değiştirip değiştirmediğini bilemiyorum. Bizlerden Türkiye'ye kimler gidip de onunla buluşmadı ki! O kimleri onore etmedi ya da en iyi şekilde ağırlamadı ki!

Yalnızca birkaç örnek vereceğim.

Biri, kemençeleriyle Trabzon'a giden ve onun eşlik ettiği gençlerden oluşan bir gruptu. Aralarında Pontus müziğinin en iyi dansçıları da vardı: Eythimis ve Michalis. Profesör Kostas da videosuyla birlikte onların yanındaydı.

Diğer bir grup ise, Kostas'ın babası, Sumela Manastırı'nın rahibi ve karısından oluşuyordu. Onlarla birlikte bu rahibin doğum yeri olan Erbaa'ya, ardından da Trabzon'a gitti. Atina'dan Petros ve Nikoleta arkadaşlarıyla birlikte onu ziyaret ettiler. Hüsnü'yle tesadüfen karşılaşan tüm bu insanlar, hâlâ onu ve konukseverliğini konuşuyorlar.

Ama tüm bu ziyaretlerin onu sıkımsa başlayabileceğini düşü-

nüp boşuna endişelenmişim. Her yeni ziyaretle daha da coşuyor ve bana, kendisine daha fazla insan göndermemi söylüyordu. “Yalnızca bu yolla” diyordu, “tanışma ve arkadaşlıkla, senin ve benim halkım sağduyulu hale gelecek. Tereddüt etme, bana insanları yolla ve bana sorun olmayacağından emin ol.”

O 1985 yazı geçti ve sonbahara girdik. Bu kez karısı ve küçük oğlu Yunus bizi ziyarete geldi. Karım ve çocuklarımla birlikte denizde çok hoş zaman geçirdiler.

Yaz sonu büyük bir üzüntüyle sarsıldık. İşyerimizde çalışan Evgenia'nın kocası Yiannis motorsikletiyle yaptığı bir kazada ölmüştü. Yiannis yalnızca 25 yaşındaydı ve hastanede bir ay kadar yaşamla mücadele vermişti. Sonunda kaybedip ölüme yenik düşmüştü. Öldüğü gün tesadüfen Hüsnü bize geldi. Bu kez önceden haber vermeksizin gelmişti. Önceki telefon konuşmalarımızdan kazayı öğrenmişti ama geldiğinde o gün Yiannis'in öldüğünü bilmiyordu.

Bu sefer de iş için gelmişti. Ankara'da bakanlıklara sunulmak üzere bir proje hazırlamıştı. Bu, güneş enerjisi üretimi üzerine bir projeydi. Yunanistan'daki sayısız imalatçıdan etkilenmişti. Elinde halihazırda güneş enerjisi akümülatörleri yapımcılarıyla yapılan çok sayıda sözleşme vardı ancak Türkiye'de herhangi bir şey yapmadan önce, devletin yetkisindeki bir teşvik belgesine gerek duyuyordu.

Gelip de kötü haberi duyduğumda, naaşın o sırada bulunduğu, karısı Evgenia'nın evini ziyaret etmek istediğini söyledi bana. Henüz gelmişti, yol yorgunuydu ama dinlenmek bile istemedi. Evgenia'nın evine gittiğimizde akşam geç bir saatti. Hüsnü eve girdi, Evgenia'yı selamladı, gece boyunca adet olarak yüzü mendille kapatılmış olan Yiannis'in yüzünü açtı ve öptü. O gece ve ertesi günkü cenaze boyunca sessizdi.

Törenden hemen sonra, "Zavallı Evgenia'ya şimdi ne olacak?" diye sordu.

Müziğimiz ve kemençemiz olmadan yaptığı ilk ziyaretti bu Hüsni'nün. O berbat olay içimizi dondurmuştu. Hüsni daha da donuktu.

Bir ay sonra, aniden İstanbul'a gittik. Ben, Kuka, Damos ve arkadaşımız Christos, Hüsni'yle Maksim'e gidişimizin ikinci seferiydi. Girişte duvarlarda salona uzanan koridorda muhteşem portreler gözümüzü aldı. Müzikal sunum ve şarkılar bizi çok şaşırttı. O gece konuşa konuşa, konu Kars'tan açıldı.

Kars, eski Sovyetler Birliği sınırı yanında Türkiye'nin kuzeydoğusunda bir kent. Ancak bizim Pontuslu insanımız, Kars'ı, Lazistan, Ermenistan ve İran arasındaki tüm bölge olarak bilirdi.

Gümüşhane'deki madenler 1856'da kapatıldığında, tüm ustalar ve işçiler Gümüşhane dağlarında çaresiz kaldılar. Böylece, imparatorluğun, madenleri olan başka bölgelerine göçettiler.

Büyük çoğunluğu Kars bölgesine gitti. Bu göç, 1830'da başlayıp bu yüzyıla dek sürdü. Gümüşhane'den binlerce kişi Kars'a geliyordu. Kars'da yeni bir Grek kolonisi olmuştu.

Grubumuzdan Kuka ile Christos'un ailesi Karşlıydı. Christos'un ana-babası Giola yakınında Panzarot köyündendi, Kuka'nın babası ise Kars'ın güneyindeki Kağızman'da doğmuştu. Bu nedenden, o gece Hüsni ile gelecek yaz birkaç günlüğüne Kars'a gitmeyi kararlaştırdık. Böylece Kuka babasının doğduğu bölgeyi görebilecekti. Bu anlaşılmaya bir ek yaptım. Geçen yıl biz İstanbul'a geldiğimizde, önümüzdeki Noel'de ve yılbaşında Hüsni ailesiyle birlikte bizi ziyarete gelecekti. Eminim Hüsni bizim İstanbul'a gelmemizi isterdi, ama hatırımızı kırmak istemiyordu. Yunanistan'a gelme konusunda yegane tereddütü karısının sağlığı ile ilgiliydi. Silvester'e bize gelmeye söz vermişti bir kere, biz de gelecek yaz Kars'a gidecektik.

Yunanistan'a geri döndüğümüzde, 22 Aralık'ta ailesiyle birlikte gelecek olan Hüsni için programlar yapmaya başladık. Önümüzde iki ay daha vardı ama biz gelişimizi tüm arkadaşları-

ma bildirmeye başlamıştık. Hepsi de geleceği haberine çok sevindi. Ama bu benim için aynı zamanda büyük bir sorun oldu. Herkes Hüsnü'yü ağdırlamak istiyordu. Hemen duruma el koydum. Hüsnü, Silvester'de bizimle birlikte kalacaktı. Diğer tüm günler boyunca herkesin katılabileceği ortak eğlenceler organize ettik.

Herkes fazlasıyla coşmuş olduğundan hepsi de Hüsnü'yü üzerinde görmek istemişti. Sonunda onu herkesin görebileceği ortam oluşturulmuştu. Böylece hem Hüsnü parça parça olmayacak hem de zaman herkese yetecekti. Bu çözümü hiçbir beğenmedi ama kabullendi.

Günde bir ya da iki kez yapılan telefon görüşmeleri hep Silvester'e gelişleriyle ilgiliydi. Zaman geçti ve Aralık geldi.

İki şey problem oluştıuruyordu. Aralığın ortasında, Büyükçekmece Belediyesi, Hüsnü'nün evinin yanında bir kazı yapmış, ancak yanlışlıkla telefon hatlarını kesmişlerdi. Böylece Hüsnü'yle ancak Şirinevler'deki bürosundan gündüzleri konuşabiliyorduk. Büyükçekmece'deki ev ise telefon olmadığından bizim için ölüydü.

İkinci olay ise Kuzey Yunanistan'da oluşan çok kötü hava koşullarıydı. Aynı hava İstanbul'da da hüküm sürmekteydi. Tüm bölge yoğun bir kar yağışı altındaydı. Ama bizler iyimserdik. Bu yalnızca bir fırtınaydı ve geçecekti. Noel'e yakın hava daha da kötüleşti. Bir sabah, Selanik'i bile kar kapladı. Belediye yolları açmaya çalıştı. Yolların sağ ve solunda kardan dağlar oluştu. Kentteki otobüs seferleri iptal edilmişti, insanlar buz üzerinde kolayca kayıp düşüyordu.

Hüsnü'yle her gün haberleşiyor, aynı iyimserliği paylaşıyorduk. Bu şekilde daha ne kadar sürebilirdi ki! Ama hava giderek kötüleşti. Gelmesi konusunda Hüsnü'ye yaptığım ısrar yüzünden strese girmiştim. O yollarda tüm ailenin başına bir şey gelirse kendimi sorumlu tutacaktım. Ama sorumluluğu kim takar!

Tüm yaşamım boyunca ertelemelerden nefret etmişimdir. Ertelemeyi çok kötü bir şey olarak algılarıım. Ama Kuka, arkadaşlarımız ve ben bile Hüsnü'ye gelmemelerini çünkü çok tehlikeli olacağını söylemeye karar verdik. Kaza olmasa bile, tüm yolculuk aile için tam bir işkence olacaktı. Böylece ona telefon açıp gelmemelerini söyledim. Hüsnü hemen teklifimi kabul etti, sanırım programı tek taraflı iptal etmek istemiyordu. Böylelikle tüm hazırlıklar ve programlar boşuna yapılmış oldu. Ama her şey o kadar da kötü değildi. Yaşam bizimdi. "Gelecek yıl" dedi Hüsnü, "dua edelim de hava daha iyi olsun, biz de yılbaşını birlikte kutlayalım."

Hepimiz üzgündük, ama o tehlikeli yolculuğun ağır sorumluluğundan da kurtulmuştuk.

Her sabah telefonlaştık. Evindeki telefon hatları hala çalışmıyordu. Hasar büyüktü sanırım.

1986'daki son telefon görüşmesini, bürosundan yılbaşı günü saat 11.00'de yaptığımızı anımsıyorum. Bürodan çıkmak üzereydik ve ben, evlerindeki telefon hala çalışmadığından, yeni yıl dileklerimi söylemek için onu aradım. Hüsnü, işyerinde değildi. Süleyman oradaydı. Hüsnü'nün Sarıyer'de olduğunu söyledi. Orada biraz işi varmış ve bir saat sonra dönecekmış. Süleyman'a çıkmak üzere olduğumuzu ve kendisine iyi dilek ve tebriklerimizi iletmesini söyledim. O gün Hüsnü'yle direkt temas etmediğim tek gündü.

O öğleden sonra, Silvester'deki hazırlıklarla meşguldük. Gece yarısı şenliğinde yine Hüsnü'nün adını andık ve sağlığına şarap içtik. Gelemediği için üzgündük ama bu kötü mevsimde yollara çıkmadığı için de memnunduk. Kuka, o yaz Kars'a yapılacak gezi için duyduğu mutluluğu yineledi. İlk yatmaya giden bendim. Diğerleri televizyondaki eğlence programını izlemek istemişti.

Ertesi sabah, yeni yılın ilk gününde ilk uyanan ben oldum. Uyuyanları rahatsız etmemek için yakınımızdaki Pontus Klubüne

gittim. Pek çok arkadaşım oradaydı. Biri, dün geceki kumardan çok para kazanmıştı. Diğeri de çok kaybetmişti. Bir başkasına Silvester ekmeğinin içinden altın para çıkmıştı. Herkesin anlatılacak bir öyküsü vardı. Böylece zaman geçti.

Saat 11.30 civarında kızım beni aradı. "Baba" dedi, "Türkiye'den birisi arıyor." Ne dediklerini anlayamamıştı. Yüksek sesle ağlıyorlarmış.

Kim olduğunu anlayamadım. Bir hafta önce İpsala sınırında bir kaza olmuştu. Selanik yakınından genç bir asker ölmüştü. Barış döneminde fanatizm ve nefretin kurbanı olmuştu. Onun için mi ağlıyorlardı? Ama bununla o telefonun ne ilgisi vardı?

Ne olmuş olabileceğini düşündüm bir süre ve sonra da unuttum. Saat 1 civarında kızım bir kez daha aradı Klubü. İstanbul'dan tekrar aramışlar. Şimdi bir sürü insan ağlıyormuş. Onlarla konuşması mümkün olmamış ve ne olduğunu sormuş. Hatlar kötüymüş ve ağlama seslerinin arasında çok fazla parazit varmış.

Eve gitmek zorunda kaldım. Öğlendi ve yemek hazırды. Evde Kuka ve ben neler olduğunu, neden ağladıklarını düşünüyorduk. Merakımız yanıtsız kaldı. Hüsnü'ye açıp sormak istedim ama telefonu bir haftadır çalışmıyordu. Ne yapabilirdik ki? Kararsız, yanıtsız öylesine oturduk.

Kuka ve kızım sofrayı hazırlamaya başladı. Saat 1.30 gibiydi. Hüsnü'nün bürosunu aramayı düşündüm, ama yılın ilk günü büroya kim gelirdi ki. "Ama arasam ne kaybederim?" diye sordum kendime. Kalkıp Şirinevler'deki bürosunu aradım. Telefona çıkan olmadan açıldı, birçok insanın ağladığını duydum. "Ne oluyor?" diye düşündüm. Biri telefona çıktı. Kim olduğunu anımsıyamıyorum.

"Ne oldu?" diye sordum heyecanla.

"Hüsnü'yü kaybettik!" dedi derinden ağlamaklı sesle. "Sen ne diyorsun? Nasıl oldu?" diye sordum.

HÜSNÜ ÖLMÜŞTÜ. Bu mümkün müydü? "Geliyorum" di-

yerek telefonu kapattım. Konuşmayı izleyen ailem donup kalmıştı.

Hüsnü'müz ölmüştü. Hemen Yotis'i aradım. Haberi duyunca o da dondu kaldı. "Athina'yla birlikte ben de seninle geliyorum" dedi.

Kısa sürede şoktan kurtuldum. Arabamın triptiği yoktu, yeşil sigorta kartı da. Türkiye'den nasıl geçebilirdik?

Kendime acil bir çözüm buldum. Sınıra gidecek, arabamızı orada bırakacak ve Türk tarafına yürüyerek girecektik. Orada sonradan İstanbul'a bir araba kiralayacaktık. Ama sınıra ancak akşam vakti varacaktık. Mevsim de kıştı. Gerçek bir baş ağrısı!

Bir kez daha düşündüm. Tekrar Hüsnü'nün bürosunu aradım ve Süleyman'la konuştum. Sorunumu açıklayıp birisinin gelip bizi İpsala'dan alıp alamayacağını sordum. "Tabii ki olur!" dedi Süleyman. Ona ayrıca tahminen saat kaçta sınırda olabileceğimizi de bildirdim.

Ağzımıza bir lokma ekmek bile koymadan hemen yola çıktık. Ayrıldığımızda saat 2.30 civarındaydı. Dört kişiydik; Athina, Yotis, Kuka ve ben. Yolda ne konuştuk, ne de durduk. Hepimiz, Hüsnü ile başımdan geçen olayları ve onunla ne güzel anlar paylaştığımızı düşünüyorduk. İstanbul'a varışımızda Hüsnü'nün orada olmayacağına inanamıyorduk. Bu mümkün müydü? Hüsnü bizim geliyor olduğumuzu bilecek de orada olmayacak? Neler olduğunu ve neden öldüğünü bilmiyorduk. Yalnızca ölmüş olduğunu biliyorduk.

Bilgisizlik ve acıyla dolu olarak, altı saatte sınıra vardık. Bizimle ilgilenen tüm gümrük memurları tesadüfen Hüsnü'yü tanıyordu. Hepsi de ölümüyle ilgili haberleri okumuştı. Sınırda trafik boştu. Gelen giden yoktu. Yılın ilk günü kim yolculuk yapar ki? Sorun sınırdaydı. Türkiye ve Yunanistan arası iki taraflı sözleşme uyarınca Maritsa (Meriç) Nehri köprüsü üzerinden yürüyerek geçiş yapmak yasaktı. Yalnızca arabayla geçilebilirdi. Görev

liler, bizim yürüyerek gitmemize izin verseler bile askerlerimiz tarafından durdurulacağımızı, onlar da bizi bıraksalar, Türk yetkililerin bizi durduracağını söylediler. Çıkış yoktu!

Gümrük memurlarımıza, diğer tarafta İpsala'da bizi bir arabanın beklediğini söyledim. Görevli memurlarımız bize yardımcı olmak istediklerinden, arabayla biri gelirse onunla Türkiye'ye girmemizi sağlayacakları konusunda söz verdiler. Zaman akıp gidiyor ve kimse gelmiyordu. Acımız daha da büyüdü, çünkü diğer tarafta, İpsala'da bizi bekleyenlerle temas kurma imkânımız yoktu.

Bir görevlinin aklına iyi bir fikir geldi. "Taksiler var" dedi. "1500 Drahmi'ye sizi sınırdan geçirebilirler." Hemen taksilerin telefon numaralarını aramaya başladılar.

Bir taksi sürücüsünün karısını buldular. Ardından telefonla araya araya sürücüye ulaştılar. Adam hemen sınıra geldi. Sarhoştu. Tüm bekleme süremiz bir saat kadardı ama bize bir asır kadar uzun gelmişti.

Taksi, boş olan Türk sınır karakoluna geldiğinde, bizi orada bekleyen Süleyman'ı tanıdım. Türk görevliler de Süleyman'ın anlatmasıyla olanları biliyordu. Tüm formaliteleri çarçabuk bitirdiler. Kısa bir süre sonra Hüsnü'nün arabasıyla İstanbul yolunda ilerliyorduk. Ben, Süleyman'ın yanında oturuyordum. Süleyman bana ayağımın altındaki döşemeyi gösterdi. Hala kanlıydı. Hastaneye taşındığı sırada akan Hüsnü'nün kanıydı. Süleyman bize, Yılbaşı günü Hüsnü'nün oğlu Turan'la Büyükçekmece'deki bir Pontus Klubüne gittiğini anlattı. Orada arkadaşlarıyla kumar oynuyormuş. Akşam saat 10.00'da eve gitmek üzere oyunu bırakmışlar ve klüp de yılbaşı dolayısıyla kapanmış.

Hüsnü, defterine bazı notlar alıyormuş. Oyunculardan biri olan Of'lu Mehmet Hacıbektaşoğlu -ki Hüsnü Of'lıları hiç sevmezdi- bir ara klüpten ayrılp hemen geri dönmüş. Hüsnü'nün yanına gelmiş. Hüsnü onun yaklaştığını farketmemiş. Aniden ta-

bancasını çıkarıp Hüsni'yü öldürmüş. Hüsni hiçbir şeyi anlamadan ölmüş. Klüpte bulunan birkaç kişiden hiçbiri müdahale etme fırsatı bulamamış. Oğlu Turan bile. Süleyman bana kötü habere ilk sayfasında yer veren gazeteyi gösterdi. O sayfada bir de fotoğraf vardı. Bu, Athina'nın Yalova gezimizde Hüsni için çektiği karısının ve oğlunun da yer aldığı fotoğraftı. Bu fotoğraf, ciddi biçimde hasta olan karısından Hüsni'ye hoş bir anı olsun diye çekilmişti. Ama kismet onaymış.

Kimse tam olarak bu cinayetin nedenini bilmiyordu. Eve geldiğimizde, herkes oradaydı. Hüsni'nün naaşı hala hastanedeydi. Ağlamalar ve Doğu'ya özgü cenaze ağıtları hala kulaklarımızda yankılanıyor. Measure yaşlı Ahmet'le olan iyi ilişkisinden yararlanarak cenaze töreninin İstanbul'da olması konusunda aracılık etmemi rica etti. Fakat Hüsni'nün yaşlı babası anlayış göstermedi. Cenaze töreni Trabzon'da yapıldı. Mezarı da Trabzon'un Boz Tepesi'nde yer aldı. Measure çok mutsuz oldu. Ancak, Hüsni'ye de arzusu sorulsaydı sanırım mezarı olarak o da Boz Tepe'yi tercih ederdi.

Ertesi gün Hüsni'nün cansız gövdesini getirdiler. Bir tabutun içindeydi. Kardeşimiz Hüsni'yü göremedik. Müslüman adetlerine göre, ölen kefene koyulduktan sonra o kefen bir daha asla açılmazmış. Tabutun çevresinde koşturan küçük oğlu Yunus Emre, sevgili babasını olası bir delikten görmeye çalışıyordu. Doğu'ya özgü bağırışlar giderek yükseliyor, yükseliyordu ve ben hala bu sesleri duyuyorum. Ağzımdan tek bir şey çıkmayan tek kişi bendim. Fısıldayabildiğim yalnızca şuydu: NEDEN KARDEŞİM HÜSNÜ?

Bir süre sonra, Trabzon'dan bir otobüs geldi. Gelenler akrabaları ve en büyük kardeşi Rahmi'ydi. Hüsni'nün naaşını babaları Ahmet'in isteği uyarınca Trabzon'a Boz Tepe'ye getirmek üzere gelmişlerdi.

YAKIN DOSTLUĞU TARAFTARI
HÜSNÜ PASADÖĞÜ
BİLE YATIR.

YATIR AZİZ KARDESİMİZ.

Y. ANDREADİS AİLESİ

ΕΠΙΘΑΛΕΤΑΙ Ο ΗÜSNÜ PASADÖĞÜ
ΕΝΕΡΓΟΣ ΑΓΩΝΙΕΤΗΣ ΚΑΙ ΥΠΕΡΜΑΧΟΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΦΙΛΙΑΣ.

ΕΠΕΙΔΗ ΣΟΥ Η ΜΝΗΜΗ ΑΓΕΧΑΙΤΕ ΑΔΕΛΦΟΙ ΜΑΣ
ΔΙΕ Τ. ΑΝΔΡΕΑΔΗ

Hüsnü'nün mezar yazısı

Cenaze töreninin İstanbul'da yapılacağı haberiyle gelmiştik. Yunanistan'dan. Törenin Trabzon'da gerçekleştirileceği gerçeği bizi hazırlıksız yakaladı. Ben yine de Trabzon'a gitme konusunda istekliydim, ancak Yotis ve karısı Athina da benimle gelmişti. Yotis, bir lisede öğretmen olduğundan uzun süre gitmezlik edemezdi. Kalbim acı içinde Trabzon'a giden otobüsü izledim. Otobüste şimdi akrabalarıyla birlikte Hüsnü'nün tabutu da vardı. Bu mümkün olabilir mi? Ne yapmalıyım? Hüsnü'nün gövdesi Trabzon'a giderken, biz Yunanistan'a dönüyorduk. Sakinleşemiyordum? Yüreğimin üstünde ağır bir taş vardı sanki.

Trabzon'da Müslüman adetlerini ihlal etmişler. Hüsnü'nün kefenini, onu görmek ve selamlamak için bir kez açmışlar. Cansız gövdesini bir kez daha yıkamışlar ve kefenlemişler. Mezarı, Boz Tepe'deymiş.

Yunanistan'daki dostları kısa sürede bu kötü haberi duydular. Kendimi berbat hissediyordum. Kendisiyle uzunca bir süre birlikte olma fırsatını yakalayamadan kaybetmişim kardeşimi. Böyle bir şeyin olabileceğini nasıl aklıma getirebilirdim ki?

Kısa sürede Selanik'te mermerden özel bir mezartaşı yaptır-dım. Üzerinde hem Yunanca hem de Türkçe yazı vardı: "Burada bir Yunan-Türk dostluğu hayalcisi ve savaşçısı uyumakta." Mermer taşı Türkiye'ye kendim getirdim ve ölümünden birkaç hafta sonra bu taş, Boz Tepe'deki mezarına kondu.

Halen de sevgili kardeşimin mezarının başucunda durmakta. Belki yağmur belki de zaman yazıları biraz silmiş. Belki de bu yazılar, savaşının kendisi artık olmadığından silik.

Kalamaria'daki Pontus klubümüzde anısına bir tören yaptık. Tüm dostları oradaydı. Müslümanlar ölümünün ellinci günü mevlit yaptı. O mevlitte Türkiye'deydim. Sultan Ahmet Camii'nde yapıldı. Ardından Trabzon'a gittim. Mezarı başında hem Türkçe hem de Yunanca şu mevlit konuşmasını yaptım.

UNUTULMAZ KARDESİMİZ HÜSNÜ,

BÜYÜK ÜZÜNTÜ VE KEDER İÇİNDE BUGÜN MEZARININ BASINDA BULUNUYORUZ. ŞU ANDA YANINDA DURANLAR YALNIZ BİZLER DEĞİLİZ. AYNI ZAMANDA BÜTÜN ARKADAŞLARININ AKLI VE KALBI BURADADIR. SENİN ONLARI SEVDİĞİN KADAR SENİ SEVMİS OLAN BÜTÜN İNSANLAR BUGÜN SENİN AZİZ HATIRANLA YAŞIYOR. BÜYÜK ACI VE ÜZÜNTÜ İLE, SENİ ANİDEN AİLENDEN, ÇOCUKLARINDAN, KARDESLE- RİNDEN, BABANDAN VE HEPİMİZDEN AYIRAN BU KORKUNÇ CİNAYET YÜZÜNDEN GELDİK. SENİN ACI ÖL- ÜMÜN HEPİMİZİ ÖKSÜZ BRAKTI. KAHKOLSUN KATİLE.

BÜTÜN DOST VE ARKADAŞLARIN ETRAFINDA TOPLANARAK ACI KAYBINI AGLIYORUZ. İNSALLAH HAYATIN ÇOCUKLARIN İÇİN PARLAK BİR MİSAL VE İLHAM KAYNAGI OLSUN. ÇOCUKLARININ ÇOK SENELER YAŞAYIP SENİ DAİMA SEVGİ VE GURURLA HATIRLAMALARINI TEMENNİ EDERİM. ÇÜNKÜ BABALARI UNUTLMAZ, ÜSTÜN, DEĞERLİ, BÜYÜK BİR İNSANDI. AYNI DUYGULARI BÜTÜN ARKADAŞLARIN VE TANIDIKLARIN DA PAYLAŞARAK SENİ HAYATIMIZ BOYUNCA UNUTMAYACAGIZ. ÜSTÜNLÜĞÜN O KADAR BÜYÜKTÜ Kİ, SENELERDEN BERİ ÇOK SEVDİĞİN VATANIN TÜRKİYE NİN SINIRLARINI AŞIP, DİĞER MEMLEKETLERE DE YAYILARAK, HEPİMİZİ SEVGİ İLE KUCAKLADI.

ŞAHSEN HÜSNÜ İLE BÜYÜK BİR BAĞLANTIM OLDU. ZAMAN GELDİ Kİ BU BAĞLANTIMIZ ARKADAŞLIK MANASINI AŞTI, BİRBİRİMİZ İÇİN BİRER KARDESTEN FARKSIZ OLDUK. BUNU HEPİNİZ BİLİYORSUNU TÜRKİYE

VE YUNANİSTAN DA BİRÇOK KİSİ HÜSNÜ YÜ TÜRK-YUNAN DOSTLUGUNUN TARAFTARI OLARAK TANIDI. HÜSNÜ NÜN KARDEŞİ OLARAK; BU RADA MEZARININ ÜSTÜNDE YEMİN EDİYORUM: HÜSNÜ, TÜRK-YUNAN DOSTLUGUNUM SADECE TARAFTARI DEĞİL, TÜRK-YUNAN KARDESLİĞİNİN GERÇEKLESMESİ İÇİN VAR GÜCÜ İLE ÇALIŞAN BÜYÜK BİR BARISSEVERDİ. SIK SIK DİRDİ Kİ BİZ BİR ATANIN ÇOCUKLARIYIZ. AYET ULUSLARIMIZ BUNU BİLSELERDİ. O ZAMAN KARDEŞ OLDUGUMUZU DA ANLAYACAKLARDI. BU HAYALLE HAYATTAN GİTTİN HÜSNÜ.

BUGÜN, BÜTÜN ARKADAŞLARININ VE AKRABALARININ ÖNÜNDE, MEZARININ ÜSTÜNDE HAYALİNİ GERÇEKLESTİRECEĞİME VE MÜCADELENİ DEVAN ETTİRECEĞİME YEMİN EDİYORUM. İNŞALLAH, ULU TANRI, TÜRKİYE VE YUNANISTANDA BAŞKALARINI DA AYDINLATSIN VE HAYALİN HAKİKAT OLSUN, BUNDAN SONRA, SENİN BU HAYALE OLAN İMANINDAN KUVVET SAGLAYARAK, BERABER BAŞLADIGIMIZ MÜCADELEYE TEK BASIMA DAHİ OLSAM DEVAM EDECEĞİM. BUNA İNANANLAR BİZİMLE BERABER GELSİN.

BOZTEPE 'DEN, HÜSNÜ BİZİM AZİZ İLHAMIMIZ OLACAK.

NUR İÇİNDE YAT SEVGİLİ HÜSNÜ!!.

TRABZON SUBAT 9, 1987 Y.ANDREADIS

ΑΞΕΧΑΣΤΕ ΑΔΕΛΦΕ ΜΑΣ ΧΟΥΣΝΙ,

ΜΕ ΕΥΛΑΒΕΙΑ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗ ΛΥΠΗ ΥΠΟΚΛΕΙΝΟΜΑΣΤΕ ΣΤΟΝ ΤΑΦΟ ΣΟΥ. ΓΥΡΩ ΣΟΥ ΜΑΖΕΥΤΗΚΑΜΕ ΣΗΜΕ-

ΡΑ ΟΧΙ ΜΟΝΟΝ ΕΜΕΙΣ ΠΟΥ ΤΩΡΑ ΣΤΕΚΟΜΑΣΤΕ ΔΙΠΛΑ
ΣΟΥ. ΕΔΩ ΚΟΝΤΑ ΣΟΥ ΒΡΙΣΚΟΝΤΑΙ ΤΗΝ ΣΤΙΓΜΗ ΑΥΤΗ
Ο ΝΟΥΣ ΚΑΙ Η ΨΥΧΗ ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ ΣΟΥ. ΟΛΟΙ Ο-
ΣΟΥΣ ΜΕ ΠΑΘΟΣ ΑΓΑΠΗΣΕΣ ΟΠΩΣ ΚΑΙ ΕΜΕΙΣ ΟΛΟΙ
ΑΓΑΠΗΣΑΜΕ ΕΣΕΝΑ. ΗΡΘΑΜΕ ΓΕΜΑΤΟΙ ΠΟΝΟ ΚΑΙ ΘΛΙ-
ΨΗ ΓΙΑ ΤΟ ΑΓΡΙΟ ΕΓΚΛΗΜΑ ΠΟΥ ΤΟΣΟ ΞΑΦΝΙΚΑ ΣΕ
ΠΗΡΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΟΥ, ΜΑΚΡΥΑ ΑΠΟ ΤΑ
ΠΑΙΔΙΑ ΣΟΥ, ΜΑΚΡΥΑ ΑΠΟ ΤΑ ΑΔΕΛΦΙΑ ΣΟΥ, ΜΑΚΡΥΑ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ ΣΟΥ, ΜΑΚΡΥΑ ΑΠΟ ΟΛΟΥΣ ΜΑΣ ΓΙΑ
ΠΑΝΤΑ. ΑΙΣΘΑΝΟΜΑΣΤΕ ΟΛΟΙ ΟΡΦΑΝΟΙ ΕΞ ΑΙΤΙΑΣ
ΤΟΥ ΧΑΜΟΥ ΣΟΥ. ΤΟ ΑΝΑΘΕΜΑ ΟΛΩΝ ΜΑΣ ΘΑ ΒΑΡΥ-
ΝΕΙ ΤΗΝ ΨΥΧΗ ΤΟΥ ΚΑΤΑΡΑΜΕΝΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΑ.

ΜΑΖΕΜΕΝΟΙ ΓΥΡΩ ΣΟΥ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΙ ΘΡΗ-
ΝΟΥΜΕ ΤΟΝ ΑΔΙΚΟ ΧΑΜΟ ΣΟΥ. ΕΥΧΟΜΑΙ Η ΖΩΗ ΣΟΥ
ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΦΩΤΕΙΝΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΚΑΙ ΠΗΓΗ ΕΜΠΝΕΥ-
ΣΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΣΟΥ. ΕΥΧΟΜΑΙ ΤΑ
ΠΑΙΔΙΑ ΣΟΥ ΝΑ ΖΗΣΟΥΝ ΧΡΟΝΙΑ ΠΟΛΛΑ, ΝΑ ΣΕ ΘΥ-
ΜΟΥΝΤΑΙ ΠΑΝΤΑ ΚΑΙ ΝΑ ΤΙΜΟΥΝ ΤΗΝ ΜΝΗΜΗ ΣΟΥ
ΟΣΟ ΖΟΥΝ. ΤΟ ΑΞΙΖΕΙΣ ΓΙΑΤΙ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΣΟΥ ΕΙΧΑΝ
ΠΑΤΕΡΑ ΕΝΑΝ ΜΕΓΑΛΟ ΑΝΘΡΩΠΟ ΜΕ ΜΕΓΑΛΗ ΨΥΧΗ
ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΗ ΚΑΡΔΙΑ. ΤΟ ΙΔΙΟ ΚΑΙ ΕΜΕΙΣ ΟΛΟΙ ΟΙ ΦΙΛΟΙ
ΣΟΥ ΕΝ ΟΣΩ ΖΟΥΜΕ ΠΟΤΕ ΔΕΝ ΘΑ ΞΕΧΑΣΟΥΜΕ. Η
ΜΕΓΑΛΩΣΥΝΗ ΣΟΥ ΧΟΥΣΕΝΙ ΗΤΑΝ ΤΟΣΟ ΤΡΑΝΗ ΠΟΥ
ΕΔΩ ΚΑΙ ΠΟΛΛΑ ΧΡΟΝΙΑ ΞΕΠΕΡΑΣΕ ΤΑ ΣΥΝΟΡΑ ΤΗΣ
ΑΓΑΠΗΜΕΝΗΣ ΣΟΥ ΠΑΤΡΙΔΑΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΚΑΙ ΑΠΛΩΘΗ-
ΚΕ ΚΑΙ ΣΕ ΑΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ ΚΑΙ ΣΕ ΑΛΛΟΥΣ ΛΑΟΥΣ. ΚΑΙ
ΟΛΟΥΣ ΜΑΣ ΤΟΥΣ ΑΓΚΑΛΙΑΣΕΣ ΜΕ ΑΠΕΡΑΝΤΗ ΑΓΑΠΗ
ΚΑΙ ΑΦΟΣΙΩΣΗ.

ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΧΟΥΣΕΝΙ ΣΥΝΔΕΘΗΚΑ ΜΕ ΑΔΕΛ-
ΦΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ. Η ΣΧΕΣΙΣ ΜΑΣ ΔΕΝ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΧΑΡΑ-
ΚΤΗΡΙΣΘΗ ΑΠΛΩΣ ΣΑΝ ΦΙΛΙΑ. ΗΤΑΝ ΓΙΑ ΜΕΝΑ ΚΑΙ
ΗΜΟΥΝ ΓΙΑΥΤΟΝ ΚΑΤΙ ΠΑΡΑΠΛΑΝΩ ΑΠΟ ΑΔΕΛΦΟΣ ΚΑΙ
ΑΥΤΟ ΤΟ ΓΝΩΡΙΖΕΤΕ ΟΛΟΙ. ΠΟΛΛΟΙ ΕΔΩ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡ-

ΚΙΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΠΙΣΤΕΥΟΥΝ ΟΤΙ Ο ΧΟΥΣΝΙ Η-
ΤΑΝ ΟΠΑΔΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΦΙΛΙΑΣ. ΣΑΝ Α-
ΔΕΛΦΟΣ ΤΟΥ ΑΞΕΧΑΣΤΟΥ ΧΟΥΣΝΙ ΕΧΩ ΤΗΝ ΙΕΡΗ
ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ ΕΔΩ ΣΤΟΝ ΤΑΦΟ ΤΟΥ ΝΑ ΚΑΝΩ ΜΙΑ ΔΙΑ-
ΨΕΥΣΗ. Ο ΧΟΥΣΝΙ ΔΕΝ ΗΤΑΝ ΟΠΑΔΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΟ-
ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΦΙΛΙΑΣ! Ο ΧΟΥΣΝΙ ΗΤΑΝ ΠΑΘΙΑΣΜΕΝΟΣ
ΟΡΑΜΑΤΙΣΤΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΑΔΕΛΦΟ-
ΠΟΙΗΣΕΩΣ. ΑΝ ΗΞΕΡΑΝ ΟΙ ΛΑΟΙ ΜΑΣ, ΣΥΝΗΘΙΖΕ ΝΑ
ΜΟΥ ΛΕΕΙ, ΑΥΤΟ ΠΟΥ ΕΣΥ ΚΑΙ ΕΓΩ ΞΕΡΟΥΜΕ ΤΟΤΕ ΘΑ
ΚΑΤΑΛΑΒΑΙΝΑΝ ΠΟΣΟ ΑΔΕΛΦΙΑ ΕΙΜΑΣΤΕ ΜΕΤΑΞΥ
ΜΑΣ. ΕΙΜΑΣΤΕ, ΕΛΕΓΕ, ΕΝΟΣ ΠΡΟΓΟΝΟΥ ΠΑΙΔΙΑ. ΜΕ
ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΑΥΤΟ ΕΦΥΓΕΣ ΧΟΥΣΝΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΖΩΗ ΑΥΤΗ.
ΣΗΜΕΡΑ ΟΡΚΙΖΟΜΑΙ ΣΤΟΝ ΤΑΦΟ ΣΟΥ ΚΑΙ ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΕ
ΟΛΟΥΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΥΣ ΝΑ ΣΥΝΕΧΙΣΩ ΤΟΝ
ΑΓΩΝΑ ΣΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΣΟΥ. ΕΥΧΟΜΑΙ Ο ΜΕΓΑΛΟΣ
ΘΕΟΣ ΝΑ ΦΩΤΙΣΕΙ ΚΑΙ ΑΛΛΟΥΣ ΕΔΩ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ ΚΑΙ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΩΣΤΕ ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΣΟΥ ΝΑ ΓΙΝΕΙ ΜΙΑ ΜΕ-
ΡΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΠΑΝΤΩΣ Η ΔΙΚΗ ΣΟΥ ΠΙΣΤΗ ΣΤΟ
ΟΡΑΜΑ ΑΥΤΟ ΘΑ ΓΙΝΕΙ ΔΥΝΑΜΗ ΑΠΕΡΑΝΤΗ ΣΕ ΜΕΝΑ
ΝΑ ΣΥΝΕΧΙΣΩ ΕΣΤΩ ΚΑΙ ΜΟΝΟΣ ΠΙΑ ΤΟΝ ΑΓΩΝΑ ΠΟΥ
ΜΑΖΙ ΞΕΚΙΝΗΣΑΜΕ. ΟΣΟΙ ΠΙΣΤΟΙ ΠΡΟΣΕΛΘΕΤΕ. Ο
ΧΟΥΣΝΙ ΑΠΟ ΤΟΝ ΜΠΟΤΖΤΕΠΕ ΘΑ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΕΙ
ΚΑΙ ΘΑ ΕΜΠΝΕΕΙ ΤΟΝ ΑΓΩΝΑ ΜΑΣ ΑΥΤΟΝ.

ΑΙΩΝΙΑ ΣΟΥ ΜΝΗΜΗ ΑΓΑΠΗΜΕΝΕ ΜΑΣ ΧΟΥΣΝΙ.
ΑΙΩΝΙΑ ΣΟΥ Η ΜΝΗΜΗ ΑΜΗΝ.

ΤΡΑΠΕΖΟΥΣ 9. ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1987 Γ.ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ

"Ne zaman Trabzon'a gitsem, Boz Tepe'ye Hüsni'nün mezarına uğrarım. Orada her seferinde, 'NEDEN KARDEŞİM HÜSNÜ?' diye fısıldarım."

Öyle çok hayallerimiz ve fikirlerimiz vardı ki! Halklarımız arasında daha iyi bir ilişki ve dostluk oluşması için. Artık yalnızım. Kardeşim Hüsni, neden beni tek başıma bıraktın?

Günümüzde, ülkelerimiz arasındaki ilişki daha da kötüleşti. Tüm dünya kötüye gidiyor. Milliyetçiler, şovenistler ve militaristler yetmiyormuş gibi şimdi de İslamcı köktendinciler sahnededir.

Geri çekilmeyeceğim. Belki inancımın, belki de Hüsni'nün benim çabalarımı izlediğine ilişkin bir sezim olduğundan, mücadele devam etmekteyim. Yalnız mıyım? Belki. Umutsuzluğa kapıldığımda, hemen her zaman "NEDEN KARDEŞİM HÜSNÜ? NEDEN BENİ YAPAYALNIZ BIRAKTIN?" diye haykırarak istiyorum.

9 Şubat 1987'de, Trabzon'da iken yerel Pontus lehçesi ile şu şiiri yazmıştım:

Hüsni, bu denli çabuk gitmek zorunda mıydın?

Henüz zamanı değildi ki,

Bizi sensiz bırakmanın

Toprağın altında yatmanın...

Yapmak isteyip de yapamadığın

Ne çok şey vardı.

Ya o büyük merakın...

Her şeyi yarım bıraktın, gittin

İçtiğimizi zehir etti sensizliğin.

Χουσι'μ ντ'εγγλόρεσες

κι'έτον ζαμάν ακόμαν

ν'αφήντης μας μοναχούς

κ'εμπαίντης αφκά σο χώμαν

Είχες μονράτια απλέρωτα

είχες τρανά μεράκια

εφέκες 'ατά απές ση μες

κι'επότσες μας φαρμάκια

Son söz olarak, ilginizi çekebilecek bazı eklentiler yapmak istiyorum. Neden öldürülmüştü, daha sonra neler oldu?

Tonya ve Of birbirlerine düşman oldu. Katil Mehmet Hacıbektaşoğlu, kendisinin uyuşturucu bağımlısı olduğunu, birkaç saat öncesi Hüsnü'nün kendisini kötü sözlerle taciz ettiğini, kendisinin de uyuşturucunun etkisi altında iken bu suçu işlediğini söyledi. Uzun duruşmalar ve ertelemelerden sonra, hapse konuldu.

Tüm Tonya, büyük bir moral çöküntüsü içindeydi. Katilin halen yaşıyor olması onlar için bir utançtı. Katil de büyük bir acı içindeydi ve sürekli hapishanesinin değiştirilmesini talep ediyordu, çünkü bir Tonyalının bir komplo ile hapishaneye girip kendini öldürmesinden korkuyordu.

Sonunda Gümüşhane'deki hapishaneye getirildi. Hapishaneleri boşaltmak için, ama daha çok politik nedenlerden dolayı Özal genel af ilan etti. Oflu akrabaları Mehmet Hacıbektaşoğlu'nu almak üzere Gümüşhane'ye geldiler. Mehmet, Of muhtarının da yeğeniymiş. Hamsiköy'e kadar tüm Zigana, katili öldürmek üzere pusular kuran Tonyalılar ile dolmuştu. Gümüşhane'den bir tanıdığın yardımıyla, arabanın rengini ve tipini öğrenmişlerdi. Araba Hamsiköy'den geçerken, saldırı başladı. Yalnızca tabancalarla değil, ağır askeri silahlarla da. Tüm Doğu silah kuşanmıştı sanki! Araba zigzaglar çizerek kaçmayı başardı. Kuzen muhtar ölmüştü ama katil kaçırılmıştı!

Bunu takiben, öç nedeniyle katilin üç yakın akrabası yaşamalarını kaybetti. Bu kan davası son bulmayacakmış gibi gözüküyordu. Yıllarca bu kan davasını bitirmeleri için onları iknaya çalıştım. Hiçbir şey Hüsnü'yü geri getirmezdi. Tüm bu insanların, katilin hala yaşıyor olmasından dolayı duydukları utanç ve sorumluluk duygusunu bastıramayacağımı anladığım an, vazgeçtim. O, Tonya tarafından ölüme mahkûm edilmişti. Hüsnü'nün burada, Yunanistan'daki dostları yani bizler her zaman onun anısına saygı göstermeyi sürdürdük.

Veteriner Manolis Theodoridis, bir arkadaşıyla birlikte, Hüsnü'nün anısına bir ÖDÜL oluşturdular. Yedi yıldır her yıl Mayıs'ta, Tonya Lisesi'nin en başarılı mezunu, ödül olarak bir çek alır. O ve diğer mezunlar Hüsnü'nün kişiliği ile ilgili gazetelere yazı yazarlar. Şimdiye dek onu ve deneyimlerini ilham almaya devam etmişlerdir.

1993 Eylül'ünde, katil İstanbul, Bahçelievler'de bulundu. Suçunun bedelini, başında ondört kurşunla ödemişti. Polis hala katilin katilini arıyor.

Katilin öldürüldüğüne ilişkin haber Türkiye'deki tüm Tonyalıların arasında yıldırım gibi yayıldı. Aynı gece, bu haberi duymaktan memnun olacağımdan emin olarak beni de aradılar. Haber Tonya'ya o gece gitmiş. Tüm bölge, silah sesleriyle inlemiş. Tüm Tonyalılar, orada bayram varmış gibi ateş ediyormuş.

Tonya'da bir askeri kamp vardır. Silah seslerinden şaşırان askerler bir saldırı olduğunu düşünmüşler. Sorup da neden ateş açıldığını öğrendiklerinde, onlar da bulundukları kamptan katılmışlar şenliğe.

Tonya kan davasının zaferini kutluyordu!

Böylelikle, katilin tüm akrabalarının da ızdırabına son vermiş oluyorlardı, çünkü bu insanlar, akrabaları olan katil yaşadığı sürece kendi yaşamlarını kaybetmekten korkuyorlardı.

Hepsi mutluydu, ama benim içimde bir acı, dudaklarımda ise "NEDEN KARDEŞİM HÜSNÜ?" fısıltısı hep kaldı.